ePublishing

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
EKT
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Μακεδονικά

Τόμ. 12 (1972)

Αφιερούται εις την μνήμην Γεωργίου Θεμελή, Χαραλάμπους Λέκα

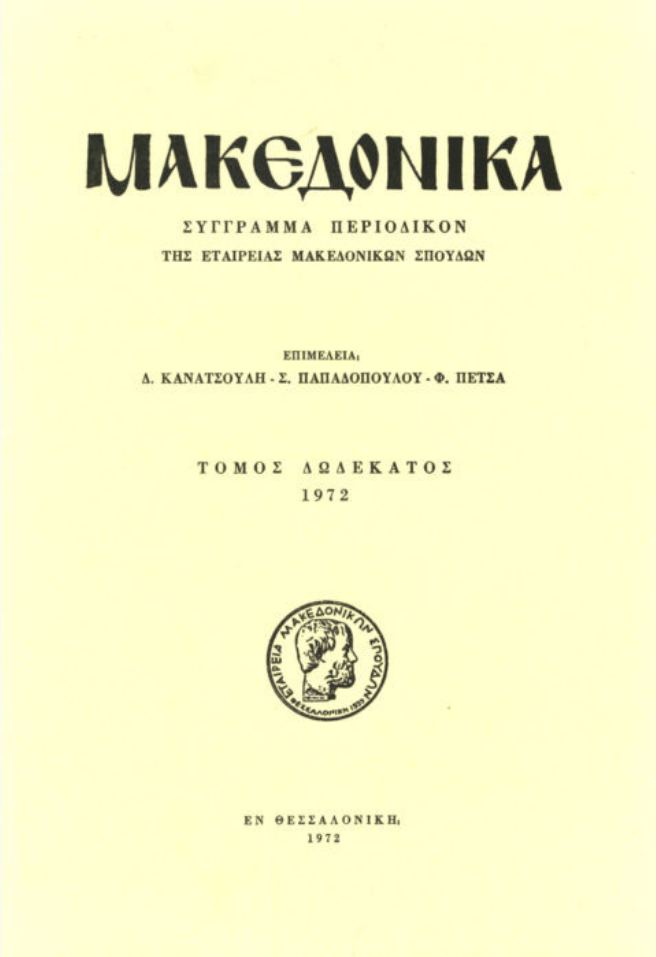
ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:
Δ. ΚΑΝΑΤΣΟΥΛΗ - Σ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ - Φ. ΠΕΤΣΑ

ΤΟΜΟΣ ΔΩΔΕΚΑΤΟΣ
1972

ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1972

Τα χωριά Άνω και Κάτω Μπεάλα: Λιμνολεκάνη Στρούγας-Αχρίδος

Αναστάσιος Τοπάλης

doi: 10.12681/makedonika.1015

Copyright © 2015, Αναστάσιος Τοπάλης

Άδεια χρήσης Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τοπάλης Α. (1972). Τα χωριά Άνω και Κάτω Μπεάλα: Λιμνολεκάνη Στρούγας-Αχρίδος. *Μακεδονικά*, *12*, 424–491. https://doi.org/10.12681/makedonika.1015

ΤΑ ΧΩΡΙΑ ΑΝΩ ΚΑΙ ΚΑΤΩ ΜΠΕΑΛΑ. ΛΙΜΝΟΛΕΚΑΝΗ ΣΤΡΟΥΓΑΣ-ΑΧΡΙΔΟΣ

Εἶναι φυσικό, ὁ κάθε ἄνθρωπος, ὅταν φθάση στὴ γεροντικὴ ἡλικία, νὰ θυμᾶται νοσταλγικὰ τὴ γενέτειρά του, εἴτε αὐτὴ εἶναι ἢ ἦταν σημαντικὸς οἰκισμός, εἴτε εἶναι ἢ ἦταν ἀσήμαντος. Ὅλα τῆς γενέτειρας πατρίδας του εἶναι ὑπεραγαπητά, ὁποιαδήποτε κι ἂν εἶναι αὐτή. Οἱ ἀναμνήσεις τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἄλλωστε κατὰ κανόνα εἶναι οἱ ζωηρότερες καὶ οἱ πιὸ ἐπιθυμητές. Ἔτσι κι ἐγὼ τώρα, σὲ προχωρημένη ἡλικία, νοστάλγησα τὴ γενέτειρά μου, πού,ἀλλοίμονο, εἶναι ἤδη κατερειπωμένη καὶ θέλησα νὰ τῆς ἀφιερώσω γι' ἀνάμνηση λίγες γραμμὲς γιὰ τὴν ἄλλοτε ζωή της.

Εἶχε, φρονῶ, τὴν προτεραιότητα ἀπ' ὅλα τὰ βλαχοχώρια τῆς Βόρειας Μακεδονίας πού, ὅπως εἶναι γνωστό, σιγὰ-σιγὰ σβήνουν ἀπὸ τὸ χάρτη εἴτε βρίσκονται στὸ ἐλεύθερο ἑλληνικὸ ἔδαφος εἴτε σὲ ξένο, νὰ σβήση πρώτη. Μιὰ ἐκκλησία, στὸ ὄνομα τῆς πολιούχου τῶν Βλάχων Ἁγίας Παρασκευῆς, θὰ θυμίζη (δὲν ξέρω γιὰ πόσο ἀκόμη καιρὸ) τὴ θέση, τὸν τόπο, ὅπου ἤκμασε ἕνα βλαχοχώρι, ἀπὸ τὰ ὀνομαστὰ ἀπόκεντρα τέτοια τῆς Δυτ. Μακεδονίας, ἡ Μ π ε ά λ α.

Γράφω μᾶλλον ἀναμνήσεις γιὰ τὸ χωριό μου Ἄ ν ω Μ π ε ά λ α, γιατὶ ἐργασία συστηματικὴ θὰ μποροῦσε νὰ γίνη στὰ νεανικά μου χρόνια. Ἡ μακρινὴ ἀπόστασή του ὅμως, ὁ φραγμὸς τῶν κρατικῶν συνόρων καὶ τὰ διαδραματισθέντα μεγάλα γεγονότα τῶν δύο παγκοσμίων πολέμων, δὲν μοῦ ἔδωσαν τὶς κατάλληλες πρὸς τοῦτο εὐκαιρίες. Ὡς μαθητὴς τοῦ Διδασκαλείου Μοναστηρίου, τὸ 1911-1913, εἶχα γράψει μερικὰ σημειώματα γιὰ τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τοῦ χωριοῦ. Αὐτὰ ὅμως, λόγῳ τῆς ἀνωμάλου φυγῆς μου ἀπὸ τὸ σερβικὸ στὸ ἑλληνικὸ ἔδαφος καὶ λόγῳ τοῦ ὅτι ἀμέσως ἐπακολούθησε ὁ Α' Παγκόσμιος πόλεμος, κατεστράφησαν. Ἔτσι μόνον ἀναμνήσεις καὶ λίγα στοιχεῖα ποὺ συγκέντρωσα ἀπὸ γραῖες γιὰ τὰ τραγούδια τοῦ χωριοῦ κατὰ τὴν ὀλιγοήμερη ἐπίσκεψή μου στὰ μέρη ἐκεῖνα, μοῦ ἐπέτρεψαν νὰ γράψω τὶς λίγες αὐτὲς γραμμὲς γιὰ τὴ γενέτειρά μου.

Ἂς λογισθοῦν τὰ ὅσα γράφω γιὰ τὴ νεκρὴ ἀγαπημένη μικρὴ πατρίδα σὰν ἕνα μνημόσυνό της ἱερό. Ἱκανοποιεῖται μὲ αὐτὸ καὶ μιὰ ψυχικὴ ἀνάγκη καὶ θέληση τοῦ γράφοντος.

Ἔγραψα σὰν συνέχεια τοῦ χωριοῦ μου στὰ πεταχτὰ καὶ γιὰ τὸ δίδυμό του ἄλλο βλαχοχώρι, τὴν Κ ά τ ω Μ π ε ά λ α. Ἐπίσης λίγα γιὰ τὴ λιμνολεκάνη Ἀχρίδος-Στρούγας, ὅσα, ἐννοεῖται, ἦτο δυνατὸ νὰ γράψω.

Α'. ΤΟ ΧΩΡΙΟ ΜΠΕΑΛΑ

Ἄνω Μπέλιτσα ἢ Βέλιτσα εἶχε τὴν ἐπίσημη ὀνομασία του ἐπὶ τουρκοκρατίας, Μπεάλα ὅμως ἁπλᾶ τὴν ἔλεγαν οἱ γηγενεῖς καὶ τῶν δύο χωριῶν, οἱ ὁποῖοι τὴν Κάτω πεδινὴ συνώνυμη τὴν ὀνόμαζαν ἁπλῶς «Κάμπου». Ἀμφότερα ἀποτελοῦσαν ἕνα δίδυμο καὶ ἀποκλειστικὰ βλάχικο χωριὸ τῆς δυτικῆς περιοχῆς Στρούγας-Ἀχρίδος.

1. ΘΕΣΗ ΚΑΙ ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ

Ἡ Ἄνω Μπεάλα βρισκόταν στὰ βορειοδυτικὰ τῆς πόλεως Στρούγας, σὲ ἀπόσταση 10 χιλιομέτρων ὑψηλότερά της, σὲ ἀνατολικὴ πλαγιὰ τοῦ ὄρους Γιαμπλάνιτσα καὶ σὲ ὑψόμετρο 1.300-1.350 μ., παρὰ τὰ ἀλβανογιουγκοσλαβικὰ σύνορα. Στὰ Β.Δ. ὑψώνεται ἡ κορυφὴ Γιαμπλάνιτσα μὲ ὑψομ. 2.259 μ. Δυτικὰ εἶχε τὸ ὄρος Σεμπενίκουτ (ὑψόμ. 2.180 μ.), τοῦ ὁποίου ὁ κύριος ὄγκος βρίσκεται σὲ ἀλβανικὸ ἔδαφος. Νότια καὶ νοτιοδυτικὰ ὑψώνεται τὸ ὁμώνυμο βουνὸ (Μπέλισκο Μπάρδο κατὰ τὸν χάρτη) καὶ δυτικώτερά του τὸ ὕψωμα Τσούμα (=κορυφὴ) μὲ ὑψόμ. 2.200 μ.

Ἡ τοποθεσία του βρίσκεται σὲ πλαγιὰ κατάφυτη, ποὺ περιβάλλεται ἀπὸ δάση κυρίως ὀξυᾶς (φηγοῦ) (εἰκ. 1). Τὰ σπίτια του ἦσαν κτισμένα ἀμφιθεατρικά. Στὴν ἀνατολικὴ ἄκρη τῆς τοποθεσίας αὐτῆς ὑψωνόταν βράχος ἀπότομος καὶ ἀπρόσβατος ἀπὸ τὶς τρεῖς πλευρές, προσιτὸς δὲ μόνο ἀπὸ τὴ βόρεια πλευρά. «Μπαρτσίρε» δηλ. Βράχο, τὸν ἀποκαλοῦσαν. Κυριαρχοῦσε μὲ τὸ ὕψος του ὅλου τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς γύρω περιοχῆς του. Στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ βράχου αὐτοῦ ἁπλωνόταν μικρὸς κάμπος, πάνω δὲ σὲ λοφίσκο σώζονταν ἐρείπια ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ παλιὸ νεκροταφεῖο. Στὴ βόρεια πλαγιά, ποὺ ἦταν δασωμένη, ὑπῆρχε μεγάλη πηγὴ κατάψυχρου νεροῦ, τὸ ὁποῖο κατηφόριζε στὸ χωριό. «Βρύσια» τὴν ἔλεγαν, ἂν καὶ βλαχόφωνοι. Στὰ βόρεια εἶχε δασωμένες παρυφὲς τοῦ βουνοῦ. Στὰ νότια εἶναι τὸ ποτάμι Μπεάλα (ἢ Μπελίτσα) καὶ ἐπάνωθέ του ὑψώνονται οἱ πλαγιὲς τοῦ Βλάχικου βουνοῦ, ὅλες δασωμένες. Τὸ ποτάμι κυλάει τὸν κατήφορο μὲ τὰ κρύα δροσερὰ νερά. Ἔχει τὶς πηγές του στοὺς πρόποδες τῶν κορυφῶν Τσούμας καὶ Γιαμπλάνιτσας καὶ μὲ διαδρομὴ μέσα ἀπὸ μεγάλη χαράδρα μὲ πελώριους βράχους, ξεχύνεται στὸν κάμπο, χαρίζοντας τὰ νερά του στὴν Κάτω Μπεάλα. Στὴ διαδρομή του αὐτὴ σχηματίζει μικροὺς καταρράκτες καὶ κοιλώματα βάθους 2-3 μέτρων γεμάτα μὲ τὶς ὀνομαστὲς πέστροφες (ψάρια τῆς λίμνης Ἀχρίδας), ποὺ φθάνουν ἕως κοντὰ στὶς πηγές του. Στὰ δυτικὰ ἀνοίγεται κοιλάδα μικρή, ποὺ ὁδηγεῖ πρὸς τὴν Ἀλβανία ἀπὸ τὴν τοποθεσία «Κροῦτσε» (=Σταυρὸς) σὲ ὑψόμ. 1.700 μ. περίπου.

Οἱ τοποθεσίες τῆς περιοχῆς τοῦ χωριοῦ εἶχαν τὰ ἑξῆς ὀνόματα: Στὰ βόρεια μικρὴ πεδιάδα κατηφορικὴ «Πάτλα-Μαρτίνι», ἀνατολικὰ ὕψωμα

γυμνὸ «Κουρία», ἄλλο τὸ «Κατούνι» κι ὁ βράχος «Μπαρτσίρε». Δυτικὰ λειβάδια μὲ ὀνομασίες «Παδδίτσια» καὶ «Ντομνιάσκα». Στὰ νοτιοανατολικὰ μικρὸ ὕψωμα τραπεζοειδὲς κατάφυτο, «Εἰκόνα» τὸ ἔλεγαν. Ἀπὸ τὴν «Εἰκόνα» ἀγνάντευε κανείς, μέσα ἀπὸ τὸ ἄνοιγμα τῶν ἀνατολικῶν ὑψωμάτων πρὸς τὸν κάμπο καὶ τῶν ἀντερεισμάτων τοῦ ὁμωνύμου τοῦ χωριοῦ βου-

Εἰκ. 1. Ἄποψις τοῦ χωριοῦ Ἄνω Μπεάλα

νοῦ, τὸ νότιο μέρος τοῦ κάμπου Ἀχρίδας, τὴν πόλη Στρούγα κι ὅλη σχεδὸν τὴ λίμνη τῆς Ἀχρίδας. (Ἀπὸ τὶς πηγὲς τῆς λίμνης ποὺ βρίσκονται κοντὰ στὴ Μονὴ τοῦ Ὁσίου Ναοὺμ—νοτιοανατολικὰ—διακρινόταν ἀπὸ τὸ ὕψωμα «Εἰκόνα» κι ἄλλα τέτοια τοῦ βουνοῦ—περιέργως—γραμμὴ ὑδάτινη ἄσπρη πάνω στὴν ἐπιφάνεια τῆς λίμνης κατὰ μῆκος αὐτῆς ἕως τὶς ἐκβολὲς τοῦ ποταμοῦ Μ. Δρίνου παρὰ τὴ Στρούγα σὲ σχῆμα ἀκριβῶς ρέοντος ποταμοῦ).

Ἀνατολικώτερα τοῦ χωριοῦ, πρὸς τὸν κάμπο τῆς Στρούγας, εἶναι τὸ ὕψωμα «Κρεάστα» (=λόφος) μὲ κορυφὴ τραπεζοειδῆ «Τσιτάτε», πάνω στὴν ὁποία σώζονταν ἐρείπια κάστρου. Τοῦτο δεσπόζει τοῦ κάμπου Στρούγας καὶ ἰδίως τῆς διαβάσεως Ντομποβγιὰν τοῦ Δρίνου καὶ πρὸς Δίβραν.

Ὁ δ ε ύ σ ε ι ς. Ἀπὸ τὴν Στρούγα, ἀκολουθώντας μέρος τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ ἕως τὸ ὕψος τοῦ χωρίου Ραδολίσστε καὶ ἀπὸ ἐκεῖ διὰ τῶν ὑψωμάτων τοῦ σλαβικοῦ χωριοῦ Βίσνιε, σὲ 2 ½ ὧρες ἀνήφορο μὲ ἡμιονικὸ δρόμο, φθάνει κανεὶς στὸ χωριό. Ἄλλος δρόμος ἀπὸ τὸν Κάμπο (ἀπὸ τὴν Κάτω Μπεάλα) πρὸς βορρᾶν ἀπὸ τὰ χωριὰ Ὀχτήσι καὶ Βέφτσανη κι ἀπὸ τὸ δεύτερο πρὸς δυσμὰς ἀνηφορικὰ ὁδηγεῖ σὲ 2 πλέον ὧρες. Κατσικόδρομος

διὰ μέσου τῆς «Κρεάστας», ποὺ σπάνια τὸν χρησιμοποιοῦσαν, ὁδηγοῦσε σὲ 1 ἢ 1 ½ ὥρα στὸ χωριὸ ἐπίσης ἀπὸ τὴν Κάτω Μπεάλα.

2. ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ

Πότε ἀκριβῶς πρωτοοικίσθηκε τὸ χωριὸ δὲν εἶναι ἐξακριβωμένο. Ὅπως ἔλεγαν οἱ παραδόσεις του, ἡ ἀρχικὴ θέση τῆς Ἄνω Μπεάλας ἦταν κοντὰ στὸ σημερινὸ χωριὸ τοῦ κάμπου Β ε λ έ σ τ α, ἀνάμεσα ἀπ' αὐτὸ καὶ τὸ μικρὸ χωριὸ Ντομποβγιάν, κοντὰ στὴ γέφυρα τοῦ Μαύρου Δρίνου (ποταμοῦ), ποὺ εἶναι στὰ στενὰ τὰ ὁποῖα ὁδηγοῦν πρὸς τὴ Δίβρα. Ἡ Βελέστα καὶ τὸ Ντομποβγιὰν εἶναι ἀρβανίτικα (μουσουλμανικὰ) χωριά. Ὑποτίθεται, καὶ ἴσως εἶναι βέβαιο, ἀπὸ μερικὰ τεκμήρια ποὺ θὰ ἀναφέρω παρακάτω, ὅτι οἱ κάτοικοι αὐτῆς τῆς Μπεάλας (Βελίτσης) ἐκτοπίσθηκαν ἀπὸ Ἀρβανίτες σ' ἄγνωστη χρονολογία, πιθανῶς στὸ τέλος τοῦ 17ου αἰώνα. Ἐγκαταστάθηκαν τότε οἱ περισσότεροι μὲν κάτοικοι στὴν ὀρεινὴ θέση (ὅπου ἦτο ἡ Ἄνω Μπεάλα), οἱ λιγώτεροι δὲ ἔμειναν πλησίον τῆς Βελέστας, στὴ θέση τοῦ σωζομένου καὶ σήμερα χωριοῦ Κ ά τ ω Μ π ε ά λ α (Κ ά μ π ο υ).

Τὸ τελευταῖο αὐτὸ χωριό, ὅπως θὰ γράψω γι' αὐτὸ σὲ ξεχωριστὸ κεφάλαιο, δὲν διαφέρει οὔτε κατ' ἐλάχιστον ἀπὸ τὴν Ἄνω. Εἶναι ὁ δίδυμος ἀδελφὸς καὶ μοιάζαν σ' ὅλα σὰν δυὸ σταγόνες νεροῦ.

Τὸ χωριὸ ἀναφέρεται ὡς Β έ λ ι τ σ α ἀπὸ τὸν 12ον αἰώνα. Ἡ Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια τοῦ Πυρσοῦ (Τόμος ΙΔ', σ. 546) γράφει: «Κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα Κλήμης μαθητὴς τοῦ Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου... μετὰ τὴν κήρυξιν τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τὴν Μοραυΐαν ἐξεδιώχθησαν ἐκ Μοραυΐας ἑπτὰ τῶν μαθητῶν τούτων, ἐν οἷς ὁ Κλήμης. Οὗτος κατέφυγεν εἰς ... Βουλγαρίαν καὶ ἐγένετο ἀρχιεπίσκοπος τῆς πρὸς βορρᾶν τῆς Ἀχρίδος Βελίτσης».

Δὲν ἦταν λοιπὸν δυνατὸν ἡ Βέλιτσα νὰ βρισκόταν τότε στὴν ὀρεινὴ θέση, ὅπου ὑπῆρχεν ἕως τὸ 1941. Θὰ ἦταν ἀσφαλῶς, ὅπως ἀναφέρει καὶ στὸ βιβλίο του «Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀρμανιῶν» ὁ φίλτατος Σωκράτης Ν. Λιάκος, στὴ θέση παρὰ τὴ Βελέστα.

Φαίνεται, ὅτι ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς ρωμαϊκῆς κατάκτησης οἱ κάτοικοι τῆς Βελίτσης (Μπεάλας) ἦσαν ἐγκατεστημένοι παρὰ τὴ διάβαση τῆς γέφυρας τοῦ Μαύρου Δρίνου, ὅπου ὑπῆρχε ὁ σταθμὸς Pons-Servilius. Ἦσαν δηλ. φύλακες τῆς διαβάσεως αὐτῆς ἀπὸ τὴ δυτικὴ στὴν ἀνατολικὴ ὄχθη τοῦ Δρίνου. Ἐπίσης ἦσαν φύλακες καὶ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ ἀπὸ τὸ σημερινὸ χωριὸ Λ ὺ ν (Κ ι ά φ α - Θ ὰ ν,) «Πυλὼν τῆς Λυχνιδοῦ,» ἕως τὴ μοναδικὴ τότε γέφυρα τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ Ντομποβγιάν.

Ἡ Ἐγνατία ὁδὸς τότε ἀπὸ Ἐλμπασὰν καὶ διὰ τῶν στενῶν τῆς διαβάσεως Κιάφα-Θὰν περνοῦσε ἀπὸ τὶς παρυφὲς τῶν ὑψωμάτων τοῦ βουνοῦ τῆς Μπεάλας (Μάλι-Βλάϊ) καὶ «Κρεάστας», κοντὰ ἀπὸ τὰ σημερινὰ χωριὰ Φράγκοβα - Ραδολίσστε - Ζαγρατσάνι - Κάτω Μπεάλα - Βελέστα - Ντομποβ-

γιὰν κι ἔφθανε στὴ γέφυρα τοῦ Δρίνου. Καὶ τοῦτο, διότι ὁ ποταμὸς Μ. Δρῖνος, πηγάζοντας ἀπὸ τὴ βόρεια πλευρὰ τῆς λίμνης Ἀχρίδας, ξεχυνόταν μὲ πολλὰ στόμια στὸν κάμπο πρὸς βορρᾶν κι ἀποτελοῦσε βάλτο ἀδιαπέραστο.

Ὁ βάλτος αὐτὸς ἐκτεινόταν ὅσο κι ὁ κάμπος τῆς Στρούγας μέχρι τῆς γεφύρας τοῦ Δρίνου παρὰ τὰ στενὰ πρὸς Δίβρα, στὰ ὁποῖα μπαίνει τὸ ποτάμι αὐτὸ καὶ διασχίζει τὴν Ἀλβανία στὸ βορειοανατολικὸ μέρος. (Τμῆμα τοῦ βάλτου αὐτοῦ στὸ δυτικὸ μέρος τοῦ Δρίνου παρὰ τὰ χωριὰ Ζαγράτσανι-Βράνιστα - Λιβαδιὰ - Βάλτος Shoum ὑπῆρχε ἕως τὸ 1960, ὁπότε ἀποξηράνθηκε).

Ἡ Ἐγνατία ὁδός, πρὸ τοῦ 10ου αἰώνα, ἀκολουθοῦσε τὴν ἀνωτέρω γραμμὴ ἕως τὴ γέφυρα τοῦ τωρινοῦ χωριοῦ Ντομποβγιὰν καὶ ἐκεῖθεν πρὸς ἀνατολὰς ἀπὸ τὰ ἀρβανίτικα χωριὰ Μουρουνίστε - Τατέσσι - Δολογκόσδδα - Κοροσίσστε - Ζαπὶν - Τρεμπενίστε, κατέληγε στὴν Ἀχρίδα, ὁπόθεν διὰ τοῦ Πέτρινου Ὄρους - Ρέσνας - διάβασης Διαβατοῦ (Περιστέρι) κατέληγε στὴν Πελαγονία.

Ἡ διάνοιξη τῆς ὁδοῦ διὰ μέσου τῆς σημερινῆς πόλης Στρούγας, κατὰ τὴ βυζαντινὴ ἱστοριογράφο Ἄννα Κομνηνή, ἔγινε στὴν ἐποχὴ τοῦ φερομένου ὡς βασιλιᾶ τῶν Βουλγάρων Σαμουήλ, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐπαναστατήσει κατὰ τῶν Βυζαντινῶν μὲ πρωτεύουσα ἀρχικὰ τὴν Πρέσπα καὶ ἔπειτα τὴν Ἀχρίδα. Αὐτὸς θὰ ἦταν μᾶλλον Βλάχος, ὅπως καὶ πολλοὶ στρατηγοί του, ὄχι δὲ Βούλγαρος, ὅπως χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἱστορία. Ὁ Σαμουήλ, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 9ου αἰώνα, ἀποξήρανε τὰ ἕλη ἀνοίγοντας μεγάλα κανάλια καὶ παρὰ τὴν ἐκβολὴ τοῦ Δρίνου ἔκτισε τὴν πόλη Στρούγα (στρουγία=στομία, ἀπὸ τὸ στραγχὸς-stricus) καὶ γέφυρα, γιὰ τὴν ἄμεση διάβαση τῆς Ἐγνατίας ἀπὸ τὸ τωρινὸ Ραδολίσστε καὶ βόρεια τῆς Γκάλιστας (Γκιάλιστ) μέσῳ Στρούγας, κάτω ἀπὸ τὰ ὑψώματα τοῦ Ἁγίου Ἔρασμου, δηλ. ἀπὸ τὴ βορεινὴ παραλία τῆς λίμνης. Ἔτσι ἀποφευγόταν ὁ κύκλος τῆς Ἐγνατίας ἀπὸ τὴ διάβαση Ντομποβγιάν.

Μίλησα παραπάνω, κατὰ τὴ γνώμη μου, γιὰ τεκμήρια τῆς παλιᾶς θέσης τῆς Μπεάλας παρὰ τὰ τωρινὰ χωριὰ Βελέστα καὶ Ντομποβγιὰν (ἀρβανίτικα), γιατί:

α) Ἡ περιοχὴ δυτικὰ τῶν χωριῶν τούτων ἀνῆκε κατὰ κυριότητα ἐπὶ Τουρκοκρατίας, μαζὶ μὲ τὴ δασωμένη περιοχὴ τῶν ὑψωμάτων «Κρεάστα» (μὲ πυκνὰ δάση ἀπὸ καστανιὲς), στὰ δύο δίδυμα χωριὰ Ἄνω καὶ Κάτω Μπεάλα, τὰ ὁποῖα ἐκαρποῦντο τὶς ἄφθονες καστανιές του.

β) Πάνω στὴν «Κρεάστα» ὑπάρχει κορυφὴ «Τσιτάτε» (=κάστρο) ἀποκαλουμένη, ποὺ δεσπόζει κυριολεκτικὰ τῆς διαβάσεως τῆς γεφύρας Μ. Δρίνου (Ντομποβγιὰν) καὶ πάνω σ᾽ αὐτὴ ὑπῆρχαν ἴχνη κάστρου.

γ) Οἱ Ἀλβανοὶ ὀνομάζουν τὰ ὑπὲρ τὴ διάβαση Κιάφα-Θὰν (Λὺν) πρὸς

Ἐλμπασὰν ὑψώματα Μάλι-Βλάϊ[1] (βουνὸ τῶν Βλάχων), κι ὅλο τὸ βορειοδυτικώτερά του (ἀπὸ τὸ Κιάφα-Θὰν ἕως τὸ σημερινὸ σλαβόφωνο χωριὸ Βίσνιε) βουνὸ λέγεται ἀπὸ τοὺς Σλάβους Μπέλισκο-Μπάρδο (=βουνὸ Βλάχικο τῆς Μπεάλας, ὑψόμ. 1.946-1.642 μ.) νοτιοανατολικὰ τῆς Μπεάλας.

δ) Μέρος τῆς περιοχῆς τῆς ἐπὶ τοῦ ἀλβανικοῦ ἐδάφους κοιλάδας Ράϊτσας - Μόκρας στὰ νοτιοδυτικὰ τοῦ βουνοῦ τῆς Μπεάλας, ὅπου ὑπῆρχε πυκνὸ δάσος πεύκων καὶ ἐλάτων, ἀνῆκε ἐπὶ τουρκοκρατίας κι αὐτὸ στὴν Μπεάλα.

ε) Τὰ ὅσα ἀναγράφει κι ἡ Μεγάλη Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαίδεια Πυρσοῦ (τόμος ΙΔ', σ. 546) περὶ τῆς ἕδρας τοῦ ἀρχιεπισκόπου Βελίτσης.

στ) Τὰ δυτικὰ σύνορα τῆς περιοχῆς τοῦ χωριοῦ πρὸς τὴν Ἀλβανία (Τσερμενίκα) ἦσαν στὴ διάβαση τοῦ ὑψώματος «Σταυρὸς» (Κροῦτσε), ἀνάμεσα στὰ ὑψώματα Γιαμπλάνιτσας (2.259 μ.) καὶ κορυφῆς Τσούμας (2.200 μ.). Ἐκεῖ δὲ βρίσκονται καὶ σήμερα τὰ ἀλβανογιουγκοσλαβικὰ σύνορα.

Σ' ἄγνωστη λοιπὸν χρονολογία οἱ κάτοικοι τῆς Μπεάλας (Βελίτσης), ἀναγκάσθηκαν ἀπὸ ἐπιδρομὴ Ἀλβανῶν προφανῶς (ἴσως τὸ 1710) νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν τοποθεσία τῶν χωριῶν Βελέστα - Ντομποβγιάν. Κατέφυγαν, ὕστερα ἀπὸ αἱματηροὺς ἀγῶνες καὶ συγκρούσεις πρὸς τὰ στίφη τῶν Ἀρβανιτάδων, στὰ γύρω βουνά.

Κατέληξαν ἔτσι στὴν ὀρεινὴ τοποθεσία ποὺ περιγράψαμε. Ἴσως κατ' ἀρχὰς νὰ ἵδρυσαν συνοικισμὸ σὲ τοποθεσία ἀνατολικὰ τοῦ χωριοῦ «Ἅγιος Γεώργιος», ὅπου σώζονταν ἐρείπια ἐκκλησίας καὶ ἀρχαίου νεκροταφείου (νεκροταφεῖο σύγχρονο τοῦ χωριοῦ ἐκεῖ δὲν δικαιολογεῖται, γιατὶ βρίσκεται σ' ἀρκετὴ ἀπόσταση ἀπ' αὐτὸ καὶ τὸ χειμώνα, μὲ τὰ πολλὰ χιόνια, ἦταν ἀδύνατη ἡ μεταφορὰ τῶν νεκρῶν).

Κατὰ παλιὰ παράδοση καὶ ἀφηγήσεις γερόντων, πάνω στὸ βουνὸ καὶ σὲ θέση ποὺ ὀνομαζόταν «Κρεμνὸς τῶν νυφῶν» *(Κούβα ἀ μβιάστι-λὸρ)* 100 νύφες καὶ κορίτσια, γιὰ νὰ μὴ πέσουν στὰ χέρια τῶν Τούρκων ἀναγκάσθηκαν, σὰν τὶς Σουλιώτισσες, νὰ ριχθοῦν στὸ βάραθρο προτιμώντας τὸ θάνατο ἀπὸ τὴν ἀτίμωση.

Ἡ παλιὰ ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ἔφερε χρονολογία ἱδρύσεώς της τὸ ἔτος 1819. Αὐτὸ διαπιστωνόταν ἀπὸ ἐπιγραφὴ πάνω στὴν πύλη τῆς ἐρειπωμένης ἐκκλησίας, ποὺ σωζόταν ἕως τὸ 1964 κατὰ τὴν ἐπίσκεψή μου ἐκεῖ. Ἴσως, κατὰ συμπερασμὸν ἡ καταστροφὴ τῆς Μπεάλας (Βελίτσης) νὰ ἔλαβε χώραν στὰ τέλη τοῦ 18ου αἰώνα (1790-1800). Καμιὰ ὅμως παράδοση δὲν ὑπῆρχε γιὰ προέλευση τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ ἀπὸ

1 Ὑπάρχει καὶ σήμερα χωριὸ μὲ τὴν ὀνομασία «Μάλι Βλάϊ» παρὰ τὴν Κιάφα-Θὰν βλάχικο μὲ 60-70 οἰκογένειες, τὸ ὁποῖο, φαίνεται, εἶναι ἐποικισμὸς τῆς Ἄνω Μπεάλας ἀπὸ τὰ παλιὰ χρόνια.

ἄλλα μέρη. Ἴσως νὰ κατέφυγαν πρόσφυγες στὴν Μπεάλα μερικοὶ ὁμόγλωσσοι, σὰν σὲ ἀδελφὸ χωριό, ἀπὸ τὰ μέρη τῆς Ἠπείρου, ὡς ἀπὸ τὴ Γράμμουστα, Νικολίτσα, Μοσχόπολη κ.ἄ.

Βέβαιο εἶναι ἀκόμη ὅτι τὰ δυὸ αὐτὰ βλαχοχώρια, Ἄνω καὶ Κάτω Μπεάλα, ἀπέφυγαν μὲ δέος καὶ μὲ θρησκευτικὴ εὐλάβεια κάθε ἐπιμιξία τους μὲ τοὺς σλαβόφωνους γύρω πληθυσμούς, ἂν καὶ αὐτοὶ ἦσαν χριστιανοὶ ὀρθόδοξοι. Ἐπιγαμίες εἶχαν ἀποκλειστικὰ μεταξύ τους, ἐνίοτε ὅμως καὶ μὲ βλάχικα χωριὰ τῆς περιοχῆς Πόγραδετς, συχνότερα μάλιστα μὲ τὸ χωριὸ Λάγγα, τὸ ὁποῖο ὅμως ἔπαιρνε κορίτσια ἀπὸ τὴν Μπεάλα, ὄχι δὲ ἡ Μπεάλα ἀπ' αὐτό. Ἐπειδὴ δὲ εἶναι φυσικὸν τὸ τέκνο νὰ διατηρῇ σχέσεις μὲ τὴ μητέρα, μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Λάγγας ἴσως νὰ εἶχαν τὴν προέλευση ἀπὸ τὴν Μπεάλα. Ἄλλως αὐτοὶ θὰ προσέτρεχαν σ' ἄλλα χωριὰ τῆς Β. Ἠπείρου.

3. ΤΟ ΚΛΙΜΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ

Στὸ ὑψόμετρο 1.300-1.350 μ., ποὺ βρισκόταν τὸ χωριό, τὸ κλίμα του φυσικὰ τοὺς μὲν καλοκαιρινοὺς μῆνες ἦταν πολὺ δροσερὸ κι εὐχάριστο, διότι οὐδέποτε τὸ θερμόμετρο, κατὰ τοὺς ζεστοὺς μῆνες Ἰούλιο - Αὔγουστο, ἀνέβαινε πάνω ἀπὸ + 20° Κ. Ἦταν ἀπὸ τὰ καλύτερα θέρετρα μὲ ἄφθονες βρύσες ποὺ εἶχαν δροσερὸ νερό.

Ὁ χειμώνας ἀντίθετα ἦταν βαρύτατος. Ἄρχιζε συνήθως τὸ Νοέμβριο καὶ τελείωνε τὸν Ἀπρίλη. Τὸ ὕψος τοῦ χιονιοῦ ἔφθανε τὰ 3-4 μέτρα. Κάθε ὁδικὴ συγκοινωνία μὲ ζῶο πρὸς τὸν κάμπο διακοπτόταν τελείως. Οἱ παγετῶνες στὰ ὁλόγυρα νερὰ εἶχαν ἀρκετὸ πάχος. Κρύσταλλα, σὲ σχήματα φαντασμαγορικά, κρέμονταν ἀπὸ τὶς στέγες τῶν σπιτιῶν. Κρύος καὶ σφοδρὸς βορειοδυτικὸς ἄνεμος ἀπὸ τὸ ὕψωμα «Τσούμα» καὶ τὸ ἀνατολικά του ἄνοιγμα ξαπολυόταν καὶ ἔδερνε ἀρκετὰ τὸ χωριό. Δρόμοι ἀνοίγονταν διαρκῶς μὲ τὰ φτυάρια μέσα στὸ χωριό. Κάθε οἰκοδεσπότης εἶχε προβλέψει νὰ ἐφοδιασθῇ ἐγκαίρως μὲ τὰ ἀπαραίτητα τρόφιμα, νομὴ γιὰ τὰ ζῶα καὶ καύσιμα γιὰ ὅλη τὴ δύσκολη αὐτὴ περίοδο.

4. ΒΛΑΣΤΗΣΗ - ΠΑΝΙΣ

Ὅλα τὰ γύρω δάση ἦσαν πυκνὰ μὲ κύριο δέντρο τὴν ὀξυὰ (φηγὸ) κατὰ τὸ πλεῖστον. Πεῦκα καὶ ἔλατα ὑπῆρχαν στὸ νοτιοδυτικὸ μέρος τοῦ βουνοῦ, ὅπου ζοῦσαν πολλὲς ἀρκοῦδες. Στὰ δάση αὐτὰ ὑπῆρχαν πριονιστήρια γιὰ οἰκοδομικὸ ὑλικὸ (σανίδια, καδρόνια, δοκοὶ κ.λ.).

Τὸ κάθε σπίτι εἶχε τὸ μικρὸ κῆπο, ὅπου φύτευαν λίγα κρομμύδια, σκόρδα, πολλὲς πατάτες, ἄφθονα λουλούδια καὶ λίγες πιπεριὲς καὶ ντομάτες, ποὺ ὡρίμαζαν τὸν Αὔγουστο. Ὀπωροφόρα δένδρα εἶχε πολλὲς κερασιὲς κι ἄγριες δαμασκηνιὲς (κορόμηλα). Τὰ κεράσια ἀφθονοῦσαν τὸν Ἰούλιο

κι Αὔγουστο. Λεπτόκαρα καὶ φράουλες εὐωδιαστὲς ὑπῆρχαν στὶς πλαγιὲς τοῦ βουνοῦ.

Οἱ γύρω πλαγιὲς τοῦ χωριοῦ ἦσαν καταπράσινες μὲ τὸ ἄφθονο χόρτο τῶν λειβαδιῶν ποὺ θεριζόταν συνήθως τὰ τέλη Ἰουλίου καὶ τὸν Αὔγουστο. Αὐτοφυὲς ἄφθονο καὶ μεγάλο χόρτο βρισκόταν στὸ βουνό, τὸ δὲ ὕψος του ὑπερέβαινε τὸ μέτρο. Τὸ ἀδέσποτο αὐτὸ χορτάρι τὸ θέριζαν καὶ τὸ μάζευαν τὸ καλοκαίρι γιὰ τὴ διατροφὴ τῶν ἀγελάδων κάθε οἰκογενείας. Σ' αὐτὰ τὰ ὡραῖα λειβάδια τοῦ βουνοῦ ἔβοσκαν τὰ πολυπληθῆ κοπάδια τῶν προβάτων καὶ ἀγελάδων. Στὸ βουνὸ ὑπῆρχαν ἀκόμα πολλὰ χόρτα κατάλληλα γιὰ τὰ γιατροσόφια καὶ τὸ πρωϊνὸ ρόφημα.

Ἄγρια ζῶα ζοῦσαν πολλὰ στὰ δάση, λαγοί, ἀλεποῦδες, λύκοι, ἀρκοῦδες, ζαρκάδια, κουνάβια κ.ἄ. (Ρῶσσος πρόσφυγας φυσιοδίφης, ἐγκατασταθεὶς τὸ 1920 στὴ Στρούγα, δημιούργησε ζωολογικὸ κῆπο καὶ μουσεῖο ἐκεῖ ἀπὸ τὴν ποικιλία τῆς πανίδος τοῦ βουνοῦ τῆς Μπεάλας καὶ ἀπὸ τὰ διάφορα εἴδη πτηνῶν καὶ πετρωμάτων τῆς περιοχῆς της. Τὸ μουσεῖο αὐτὸ σωζόταν καὶ τὸ 1964, μάλιστα μὲ τὴν ἐπιμέλεια εἰδικῶν κυβερνητικῶν ὑπαλλήλων ἦταν περισσότερο πλουτισμένο).

Κάθε σπίτι ἔτρεφε μιὰ ἕως τρεῖς ἀγελάδες γιὰ τὸ γάλα καὶ τὸ τυρὶ τῆς οἰκογενείας, ποὺ εἶχε συνήθως ὅλο τὸ χρόνο. Εἶχε διαμορφωθῆ χωριστὸς τύπος ἀγελάδας βουνήσιας, ποὺ ἔβοσκε στὰ κοινοτικὰ ἄφθονα χορτάρια τοῦ βουνοῦ.

Ἐπίσης σὲ κάθε οἰκογένεια ἀπαραίτητη ἦταν ἡ διατροφὴ ἑνὸς ἢ δύο χοίρων. Εἶχε ἔτσι τὸ ἀπαραίτητο κρέας. Ἀπ' αὐτὰ ἔκαναν παστουρμά, τὰ λουκάνικα, τὸ λίπος καὶ τὶς τσιγαρίδες γιὰ τὴ χειμερινὴ περίοδο. Οἱ χοῖροι σφάζονταν τὸ Νοέμβριο ἢ Δεκέμβριο, πάντοτε πρὸ τῶν Χριστουγέννων.

Ἀλλὰ καὶ τὶς ἀπαραίτητες κότες εἶχαν. Ἡ βοσκή τους τὸ καλοκαίρι ἦταν ἐλεύθερη κι ἄφθονη.

Κάθε οἰκογένεια εἶχε ἀκόμα καὶ τὰ ἀπαραίτητα αἰγοπρόβατα. Οἱ πλούσιες οἰκογένειες εἶχαν 1.000 καὶ πλέον κεφάλια, ἐνῶ οἱ φτωχότεροι 10-20. Τὰ πλούσια αὐτὰ κοπάδια τοῦ χωριοῦ διαχείμαζαν στὴ Μουζακιὰ τῆς Ἀλβανίας (κάμπος βορείως τοῦ Αὐλῶνος) καὶ στὴν περιοχὴ Καβάγιας (βορείως τοῦ Σκοῦμπι ποταμοῦ). Ἔρχονταν τὸν Ἀπρίλη κι ἔφευγαν στὸ χειμαδιὸ τὸ φθινόπωρο. Οἱ τσομπάνοι (ποιμένες) τῶν κοπαδιῶν αὐτῶν ἦσαν Ἀρβανιτόβλαχοι. Κανένας ἀπολύτως κάτοικος γηγενὴς τῆς Μπεάλας δὲν ἔκανε τὸν τσομπάνη. Τὴ δουλειὰ κι ἐπίβλεψη τῶν κοπαδιῶν τῶν αἰγοπροβάτων τοῦ χωριοῦ εἶχαν ἀποκλειστικὰ οἱ Ἀρβανιτόβλαχοι (Φαρσαριῶτες τοὺς λέγαμε) μὲ ἀμοιβή, ποὺ ἔπαιρναν ἀπὸ τὰ προϊόντα τῶν αἰγοπροβάτων μὲ εἰδικὴ συμφωνία τῶν κατόχων τους, ποὺ κύριο ἐπάγγελμα εἶχαν τὸ ἐμπόριο. Οἱ Φαρσαριῶτες αὐτοί, κάτοχοι κι αὐτοὶ ποιμνίων ἔφεραν τὴν ἄνοιξη στὸ χωριὸ καὶ τὶς οἰκογένειές τους. Τὸ φθινόπωρο ἔφευγαν ὅλοι μὲ τὶς οἰ-

κογένειες. Οἱ στάνες τῶν αἰγοπροβάτων στήνονταν ψηλὰ στὸ βουνό, ὅπου, ὅπως εἴπαμε, ἔβρισκαν ἄφθονη βοσκὴ τὰ ζῶα.

Τὸ σύνολο τῶν αἰγοπροβάτων τοῦ χωριοῦ, στὰ καλὰ χρόνια ἐπὶ τουρκοκρατίας, ἔφθανε τὶς 30.000. Μετὰ τὸ 1912 ὅμως, ὁπότε ἡ Ἀλβανία ἔγινε ἀνεξάρτητο κράτος, δὲν ἐπετρέπετο ἀπὸ τοὺς Ἀλβανοὺς τὸ παραχείμασμα τῶν ποιμνίων τοῦ χωριοῦ στὰ μέρη ὅπου εἶχαν προηγουμένως τὰ χειμαδιά τους. Γι' αὐτὸ οἱ Φαρσαριῶτες χώρισαν τὰ κοπάδια τους καὶ ἀφοῦ ἀπέκτησαν τὴν ἀλβανικὴ ὑπηκοότητα, ἐγκαταστάθηκαν μονίμως πιὰ στὴν Ἀλβανία. Ἔτσι τὰ περισσότερα αἰγοπρόβατα ποὺ ἀνῆκαν στοὺς γηγενεῖς κατοίκους τῆς Μπεάλας πουλήθηκαν καὶ λίγα κοπάδια μὲ 10.000 περίπου κεφάλια ἐπετράπη ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ Κράτος νὰ διαχειμάζουν στὴν περιοχὴ Χαλκιδικῆς καὶ Κιλκὶς ἕως τὸ ἔτος 1916. Κατὰ τὸ 1916, λόγῳ τῆς καταλήψεως τῆς περιφερείας Ἀχρίδος ἀπὸ τὰ βουλγαρικὰ στρατεύματα καὶ τῆς ἐκτοπίσεως τῶν κατοίκων Ἄνω καὶ Κάτω Μπεάλας στὴν Βουλγαρία, ἡ κτηνοτροφία αὐτὴ τοῦ χωριοῦ, μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα ὑπάρχοντά του, καταστράφηκε ἐντελῶς.

5. ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ

Οἱ κάτοικοι τῆς Ἄνω Μπεάλας, βλαχόφωνοι ὅλοι, ἀνέρχονταν κατὰ τὴν τελευταία στατιστικὴ τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ ἔτους 1905, σὲ 350 οἰκογένειες καθαρῶς ἑλληνοχριστιανικές, γιατὶ σ' αὐτὴ κατοικοῦσαν καὶ περὶ τὶς 20 οἰκογένειες βλαχόφωνες, μουσουλμανικὲς ὅμως τὸ θρήσκευμα. Οἱ μουσουλμάνοι κάτοικοι μιλοῦσαν κι αὐτοὶ στὰ σπίτια τους βλάχικα. Ἔρχονταν σὲ ἐπιμιξία μὲ τὰ γύρω μουσουλμανικὰ ἀρβανίτικα χωριά, γι' αὐτὸ στὰ τελευταῖα χρόνια εἶχαν καταντήσει δίγλωσσοι. Λεγόταν ὅτι ἀλλαξοπίστησαν σὲ ἐπιδρομὴ Ἀλβανῶν ἀκολουθώντας ἀρχηγό τους, ὁ ὁποῖος ἐπεδίωξε ὀφέλη ἀπὸ τὴν τουρκικὴ κυβέρνηση καὶ φυλάρχους Ἀλβανούς. Παρὰ ταῦτα οἱ συγκάτοικοι αὐτοὶ μουσουλμάνοι οὐδέποτε ἔβλαψαν τὴν Ἑλληνικὴ Κοινότητα, μᾶλλον ὑπεστήριζαν στὴν τουρκικὴ κυβέρνηση τὰ ζητήματά της καὶ γενικὰ καὶ ἰδιωτικά. Εἶχαν τὸ τζαμί τους, ἀλλὰ στὰ σπίτια τους διατηροῦσαν κρυφὰ εἰκόνες τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς καὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ δὲν παρέλειπαν, κατὰ τὶς χριστιανικὲς γιορτές, νὰ στέλνουν στὴν ἐκκλησία τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς κεριὰ μὲ τὴν ὀκὰ καὶ λάδι μὲ τενεκέδες.

Τὸ καλοκαίρι, ἀπὸ τὸ μήνα Ἀπρίλη (ἀπὸ τὸν Ἁη-Γιώργη, 23 Ἀπριλίου) ἕως τέλος τοῦ Σεπτεμβρη, ὁ πληθυσμὸς τοῦ χωριοῦ αὐξανόταν. Ἐφθαναν ἀπὸ τὴ Μουζακιὰ καὶ Καβάγια τῆς Ἀλβανίας οἱ Φαρσαριῶτες (Ἀρβανιτόβλαχοι) μὲ τὰ κοπάδια τῶν αἰγοπροβάτων τοῦ χωριοῦ, πού, ὅπως ἀναφέραμε καὶ στὸ ἀμέσως προηγούμενο κεφάλαιο, διαχείμαζαν ἐκεῖ. Ἔφεραν μαζί τους καὶ τὶς οἰκογένειές τους, οἱ ὁποῖες ἀνέρχονταν σὲ 40-50. Ἔτσι

ὁ πληθυσμὸς τοῦ χωριοῦ τοὺς καλοκαιρινοὺς μῆνες ὑπερέβαινε κατὰ πολὺ τὶς 450 οἰκογένειες.

Οἱ ξενητεμένοι ἄνδρες τοῦ χωριοῦ, σὰν ἔμποροι οἱ περισσότεροι στὰ μέρη τῆς Ἀλβανίας (Δίβρα, Μάτι κ.λ.), προτιμοῦσαν νὰ μείνουν στὰ σπίτια τους γιὰ 2-3 μῆνες, γιὰ νὰ ἀπολαύσουν τὶς δροσιὲς τοῦ καλοκαιριοῦ καὶ τὰ ἀγαθὰ τῆς οἰκογενείας.

Τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ κτισμένα ἀμφιθεατρικὰ ἦσαν ἀπὸ πέτρα κι ἀσβέστη, μὲ πρόσοψη ἀσβεστωμένη κάτασπρη. Ἡ σκεπή τους ἦταν ἀπὸ χονδρὰ σανίδια ὀξύσια· ἐλάχιστα σπίτια εἶχαν σκεπὴ ἀπὸ σχιστολιθικὲς πλάκες. Λαμαρίνες ἐκεῖνο τὸν καιρὸ ἢ δὲν ὑπῆρχαν ἢ ἦσαν πολὺ ἀκριβές. Κεραμίδια δὲν ἄντεχαν στὸ βάρος τῶν χιόνων καὶ στοὺς παγετῶνες. Οἱ σκεπὲς τῶν σπιτιῶν ἀποχιονίζονταν τακτικά, γιὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὸ βάρος τοῦ χιονιοῦ ποὺ ἔφθανε συνήθως τὰ 3-4 μέτρα. Τὰ χιόνια ἔλυωναν τὸν Ἀπρίλη ἢ Μάη.

Τὰ κτήρια, δίπατα ἢ τρίπατα, στὸ ἰσόγειό τους εἶχαν ἀποθῆκες καὶ βοηθητικοὺς χώρους. Στὰ ἐπάνω πατώματα εἶχαν, τὰ πλεῖστα, δωμάτια καθημερινά, ὕπνου καὶ ὑποδοχῆς στρωμένα πάντοτε μὲ φλοκάτες κόκκινες καὶ μὲ μεντέρια. Καρέκλες σπάνιζαν, ὡς καὶ ἰδιαίτερα κρεβάτια, χαλιὰ ὅμως πολύχρωμα καὶ ἄλλα μάλλινα στρωσίδια ἦσαν ἀπαραίτητα.

Ἕως τὸ ἔτος 1912, ὁπότε αὐτὰ τὰ μέρη κατελήφθησαν ἀπὸ τὸ σερβικὸ στρατό, τὸ χωριὸ βρισκόταν σὲ ἀκμή. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ὅμως αὐτῆς ἄρχισε σιγὰ-σιγὰ νὰ φθίνῃ. Μερικὴ καταστροφὴ τῶν κτηρίων του ἔπαθε τὰ χρόνια 1916-1918, ὁπόταν οἱ κατακτητὲς Βούλγαροι ἐξετόπισαν τὸν πληθυσμό του (σὰν γραικομάνικο) στὴν παλιὰ Βουλγαρία (στὰ μέρη τῆς Σούμλας καὶ Βιδινίου) καὶ στὴν παλιὰ Σερβία, μέρος τῆς ὁποίας κατεῖχαν τότε.

Μετὰ τὴν ἀνακωχὴ τοῦ Α′ Παγκοσμίου πολέμου, τὸ 1918-1919, ἐπανῆλθε ὁ μισὸς πληθυσμὸς τοῦ χωριοῦ, ἐνῶ ὁ ἄλλος ἀποδεκατίσθηκε ἀπὸ τὶς κακουχίες καὶ τὴν ἀρρώστεια τῆς ἱσπανικῆς γρίπης. (Πολλοὶ τότε ἀπὸ τοὺς ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὴ Βουλγαρία μέσῳ Θεσσαλονίκης ἐξέφρασαν τὴν ἐπιθυμία νὰ ἐγκατασταθοῦν στὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ δυστυχῶς καμιὰ προσοχὴ δὲν δόθηκε ἀπὸ τὸ ἐπίσημο Κράτος).

Τὸ τελικὸ ὅμως χτύπημα, τὸ θανατηφόρο, τὸ δέχθηκε τὸ 1941-1944, ὁπότε κατεστράφη τὸ χωριὸ ἐκ θεμελίων ἀπὸ τοὺς κατακτητὲς Ἰταλοὺς καὶ Ἀλβανούς, γιατὶ χρησίμευε ὡς καταφύγιο τῶν ἀνταρτῶν τοῦ Τίτο (ἀρχηγοῦ τότε τῶν Γιουγκοσλάβων παρτιζάνων). Μένει ἀκόμα ὄρθια μόνον ἡ ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ἔτσι δὲ αὐτὴ θὰ θυμίζῃ, ποιὸς ξέρει γιὰ πόσο ἀκόμη καιρό, ὅτι ἐκεῖ ὑπῆρξε κι ἔζησε ἕνας ἀκμαῖος οἰκισμός.

Οἱ κάτοικοι τῆς Ἄνω Μπεάλας βρίσκονται σκόρπια ἐγκατεστημένοι στὴν Κάτω Μπεάλα, Στρούγα, Ἀχρίδα, Βελιγράδι καὶ Ἀμερική.

6. ΑΣΧΟΛΙΕΣ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ

Οἱ ἄνδρες, ὅλοι σχεδόν, ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς τουρκοκρατίας, ἀσχολοῦνταν μὲ τὸ ἐμπόριο, περισσότερο μανιφατούρας καὶ εἰδῶν παντοπωλείου. Στὶς πόλεις Στρούγα, 'Αχρίδα, Τίρανα καὶ Δυρράχιο οἱ μεγαλύτεροι ἔμποροι ἦσαν ἀπὸ τὴν Μπεάλα (εἰκ. 2,3). Οἱ περισσότεροι ὅμως ἦσαν σκορπισμένοι στὰ χωριὰ τῆς Δίβρας καὶ Μάτι ('Αλβανίας) (εἰκ. 4). Λίγοι

Εἰκ. 2. Ἔμπορος τῆς Μπεάλας τὸ ἔτος 1912

εἶχαν ἐγκατασταθῆ μονίμως στὸ Δυρράχιο καὶ Τίρανα, ὅπου εἶχαν εὐδοκιμήσει ὡς ἐργοστασιάρχες σαπωνοποιίας κ.λ. καὶ ἐπιστήμονες. (Τέτοιες ἦσαν οἱ οἰκογένειες Χοβδάρη καὶ Παντέκη, μέλη δὲ τῆς τελευταίας εἶχαν ἐγκατασταθῆ καὶ στὸ 'Ελμπασάν). Εἶχαν φθάσει ἀκόμη ὡς ἔμποροι καὶ στὴ Σερβία (Ζεμοὺν καὶ ἀλλοῦ), ὅπως ἀναφέρει στὸ βιβλίο του ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου Πόποβιτς. (Τὸ βιβλίο τοῦτο ἐξεδόθη τὸ 1927 μὲ τίτλο «Κουτσόβλαχοι-Συμβολὴ στὴ δημιουργία τῆς Σερβικῆς ἀγορᾶς», ὀνομάζει δὲ σ' αὐτὸ τοὺς Κουτσοβλάχους «'Ελληνισμένους Βλάχους»).

Σὲ ὅλα σχεδὸν τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ, ὅπως καὶ στὸ πατρικό μου σπίτι βρίσκονταν παμπάλαια ἁρματολικὰ κειμήλια, τουφέκια, καρυοφύλλια μακρύκανα, κουμπούρια μὲ ἀσημένια λαβή, γιαταγάνια καὶ σπαθιὰ καὶ πολλὰ ἄλλα ἐξαρτήματά τους. (Μὲ τὰ ἐμπροσθογεμῆ τέτοια ὅπλα, ποὺ στὸν ἐπικρουστήρα εἶχαν τσακμακόπετρες, πυροβολούσαμε στὶς γιορτὲς καὶ πηγαίναμε καὶ κυνήγι).

Οἱ γυναῖκες καὶ τὰ κορίτσια ἦταν νοικοκυρές. Ἀσχολίες, ἐκτὸς τῶν οἰκιακῶν, εἶχαν τὴ βιοτεχνία χαλιῶν, βελέντζας, φλοκάτης, ὕφανση μαλλίνων καὶ βαμβακερῶν ὑφασμάτων, πλέξιμο καλτσῶν κ.ἄ. Τὸ ὑφαντήριο σὲ κάθε σπίτι ἔπιανε ἰδιαίτερο μέρος κι ἦταν ἀπαραίτητο. Ἡ ρόκα κι ἡ ροδάνη μὲ τὸ κάτασπρο μαλλὶ γιὰ τὸ γνέσιμο ἀποτελοῦσαν τὰ ἀπαραίτητα

Εἰκ. 3. Οἰκογένεια ἐμπόρου ἀπὸ τὴ Μπεάλα, ἐγκατεστημένη στὴ Στρούγα

ἐργαλεῖα, ἰδίως τῶν γραιῶν. Στὰ ὑφαντήρια ὕφαιναν μάλλινα καὶ βαμβακερὰ ὑφάσματα, ἀφοῦ τὰ τέντωναν καὶ τὰ ἄσπριζαν στὸν ἥλιο, τὰ κατεργάζονταν γι' ἀσπρόρουχα, ἐνδυμασίες, ὑποκάμισα κ.λ. Τὸ κέντημα τοῦ χεριοῦ ἀπέδιδε ὡραῖα χειροτεχνήματα κι ἦταν κύριο μέλημα τῶν κοριτσιῶν καὶ τῶν νεαρῶν γυναικῶν. Τὸ κέντημα τοῦ χεριοῦ εἶχε προοδεύσει κι ἀπὸ τὴ διδασκαλία τῶν κοριτσιῶν στὸ σχολεῖο ἀπὸ τὶς νεαρὲς δασκάλες καὶ προπάντων τὰ τελευταῖα χρόνια.

Κάθε νοικοκυρὰ φιλοτιμιόταν γιὰ τὴν καθαριότητα τῶν ἀσπρορούχων καὶ γενικῶς τοῦ ὅλου νοικοκυριοῦ, ποὺ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἄμεμπτη. Ὅλα τὰ οἰκιακὰ σκεύη, ἔπιπλα, ρουχισμός, στρωμνὲς κ.λ. ἔλαμπαν ἀπὸ καθαριότητα. Ἡ ὅλη κατοικία ἔπρεπε νὰ λάμπη ἀπὸ καθαριότητα.

Τὰ ἑτοιμαζόμενα μάλλινα εἴδη (χαλιὰ-βελέντζες κ.λ.), ὡς καὶ τὰ ἐν χρήσει, οἱ γυναῖκες εἶχαν τὴ φροντίδα νὰ τὰ πλύνουν σὲ εἰδικὰ πλυντήρια (ντραστιάλες). Σὲ κάθε νερόμυλο γιὰ τὸ ἄλεσμα σιτηρῶν (κι ἦσαν τέσσαρες), τέτοια πλυντήρια (ντραστιάλες) ἦσαν ἀπαραίτητα. Οἱ νερόμυλοι ἐργάζονταν μὲ τὸ ἄφθονο νερὸ τοῦ ποταμιοῦ Μπελίτσα. Ἡ ντραστιάλα ἦταν ὡς ἑξῆς: Λίγο παρακάτω ἀπὸ τὸ μύλο—πάντοτε σὲ κατηφορικὸ μέρος—ἀπὸ τὸ

αὐλάκι ποὺ ἔβγαινε ἀπὸ τὸ μύλο τὸ νερὸ χυνόταν μέσα σὲ σωλήνα, ἀπαράλλακτο σὰν τοῦ μύλου (ἀπὸ ὕψος 3-4 μέτρων) μὲ ἀρκετὴ δύναμη σὲ παραχωμένο κάτω ξύλινο μεγάλο κάδο σχήματος κώνου, ποὺ στὸ ἐπάνω μέρος εἶχε διάμετρο δύο μέτρων καὶ στὸ κάτω ἦταν πολὺ στενό. Ἡ περιδίνηση τοῦ ἄφθονου καθαροῦ νεροῦ, ὅταν ξαπολυόταν μέσα στὸν κάδο ἦταν μεγάλη.

Εἰκ. 4. Ἔμπορος τῆς Μπεάλας σὲ ἀρβανιτοχώρι

Ἔτσι τὰ ριπτόμενα στὸν κάδο ἀντικείμενα πλυσίματος περιδινούμενα μὲ τὴν ὁρμὴ τοῦ νεροῦ, καθαρίζονταν καὶ πλένονταν θαυμάσια. Τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ κάδου σκεπαζόταν ἀπὸ δικτυωτὸ σκέπασμα ποὺ ἄφηνε μόνο τὴ διαρροὴ τοῦ νεροῦ. Τὰ πλυνόμενα ἐξάγονταν μὲ ξύλο μακρὺ ποὺ στὸ κάτω μέρος εἶχε σίδηρο δίκην ἀγκύρας. Ἡ διακοπὴ τοῦ νεροῦ, ποὺ κατέπιπτε στὸν κάδο, γινόταν μὲ εἰδικὸ στρόφαλο. Γιὰ τὸν καθαρισμὸ αὐτὸ τὸ ἀντίτιμο, ποὺ καταβαλλόταν στὸ μυλωνᾶ, ἦταν μηδαμινό.

Τό ψωμὶ ζυμωνόταν ἀπὸ καθαρὸ σιταρίσιο ἀλεύρι μέσα στὸ σπίτι καὶ ψηνόταν ἢ στὸ συνηθισμένο φοῦρνο ἢ σὲ εἰδικὸ πήλινο τέτοιο, ποὺ ἀπὸ πάνω πυρακτωνόταν μὲ γάστρα. Οἱ βλάχικες πίτες ἦσαν τὸ συνηθισμένο τακτικὸ ἔδεσμα στὸ τραπέζι.

Οἱ πτωχὲς γυναῖκες μετέφεραν στὴν πλάτη ἢ μὲ ζῶα μόνες τὰ ἀπαραίτητα γιὰ τὸ χειμώνα ξύλα καὶ φρύγανα, ὡς καὶ τὸ χορτάρι ἀπὸ τὸ βουνὸ γιὰ τὴ νομὴ τῆς ἀγελάδας των.

Γιὰ τὸν πολιτισμὸ καὶ τὴν καθαριότητα γενικὰ τοῦ χωριοῦ ἔγραψε ὁ

Σέρβος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου Ντουσὰν Πόποβιτς, ὁ ὁποῖος περιώδευσε στὰ περισσότερα βλαχοχώρια, στὸ βιβλίο ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω. Ἐξυμνεῖ σ' αὐτὸ τὴν ἄμεμπτη καθαριότητα καὶ τὸν ἀνώτερο πολιτισμὸ ποὺ βρῆκε στὰ βλαχοχώρια, σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ σλαβόφωνα χωριὰ ποὺ χαρακτηρίζονταν γιὰ τὴν κατώτερη στάθμη τοῦ πολιτισμοῦ.

7. ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ

Οἱ ἄνδρες παλαιότερα φοροῦσαν φουστανέλλες ἄσπρες, φέρμελες, τουζλούκια καὶ ντουλαμᾶ, ὅπως διατηροῦνταν σὲ κάθε σπίτι σὰν κειμήλια,

Εἰκ. 5. Νεαρὸ ζευγάρι τῆς Μπεάλας

κατόπιν ὅμως ὡς ἔμποροι στὴν Ἀλβανία φοροῦσαν μάλλινα ἐνδύματα, σαλβάρια μὲ παλτὰ ἰδιόρρυθμα (καπούτσια) καὶ παπούτσια κοντὰ χονδρά. Τὰ παπούτσια ἦταν χωρὶς κορδόνια, γιατὶ τὰ ἔβγαζαν πάντοτε γιὰ νὰ μὴ λερώ-

νουν τὰ στρωσίδια μπαίνοντας μέσα στὸ δωμάτιο. Ὅταν ἔρχονταν ἀπὸ τὰ ξένα (Ἀρβανιτιά), φοροῦσαν φορεσιὰ παραπλήσια μὲ τὴ λεγόμενη φράγκικη (εἰκ. 5, 6).

Οἱ νέοι καὶ τὰ παιδιὰ φοροῦσαν μάλλινα ροῦχα (τζακέτες, πανταλόνια χονδρὰ ποὺ κουμπώνονταν στὶς κνῆμες καὶ περιδένονταν μὲ περικνημίδες

Εἰκ. 6. Νεόνυμφοι ἀπὸ τὴν Κάτω Μπεάλα

μάλλινες) καὶ παπούτσια ἐπίσης χονδρὰ σὰν τῶν ἀνδρῶν. Ἡ ὅλη περιβολή τους ἦταν κατάλληλη γιὰ τὸ δριμὺ ψύχος τοῦ χειμώνα.

Τὸ καλοκαίρι τὰ ροῦχα ἦταν ὁπωσδήποτε ἐλαφρὰ ἀπὸ λινὰ ἢ βαμβακερὰ ὑφάσματα.

Ἡ γυναικεία ἐνδυμασία συνίστατο ἀπὸ φουστάνια ἀπὸ ἁλατζὰ καὶ ἀπὸ διάφορα ὑφάσματα τοῦ ἐμπορίου. Οἱ νέες γυναῖκες καὶ τὰ κορίτσια προτιμοῦσαν τὰ ἀνοικτοῦ χτυπητοῦ χρώματος ὑφάσματα, οἱ δὲ ἡλικιωμένες καὶ οἱ γραῖες χρώματος, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, καφέ, ἢ πρασίνου κλειστοῦ, ἢ μώβ. Στὸ κεφάλι φοροῦσαν σκέπη. Οἱ νέες φοροῦσαν πάντοτε ὡραῖες μεταξωτὲς σκέπες διαφόρων χρωμάτων (πρασίνου, ρόζ, κόκκινου κ.λ.) καὶ οἱ ἡλικιωμένες γυναῖκες πρασινωποῦ ἢ μώβ χρώματος. Οἱ μαθήτριες τοῦ σχολείου ἦσαν ἀσκεπεῖς. Στὶς γιορτὲς ἰδίως οἱ νέες φοροῦσαν τὰ πλούσια γκιρδάνια (κολιέδες) μὲ τὰ χρυσᾶ φλουριὰ διαφόρου ἀξίας (μονόλιρα, πεντόλιρα κ.λ.).

8. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ

Ἡ οἰκονομικὴ κατάσταση τῶν κατοίκων ἦταν γενικὰ καλή. Κάθε οἰκογένεια εἶχε τὸν ξενητεμένο της (ἔμπορο), ὅπως ἀναφέραμε στὸ μέρος «ἀσχολίες τῶν ἀνδρῶν». Ὅσοι εἶχαν καταστήματα σὲ πόλεις καὶ κέντρα μεγάλα διακρίνονταν γιὰ τὸν πλοῦτο καὶ τὴν κάποιαν εὐμάρεια. Στὰ σπίτια ὅμως τῶν ὁπωσδήποτε πλουσίων δὲν εὕρισκε κανεὶς ἔπιπλα κ.λ. μεγάλης ἀξίας καὶ τοῦτο γιὰ εὐνοήτους λόγους, ἐπειδὴ τὸ χωριὸ περιβαλλόταν ἀπὸ ἀρβανίτικα χωριά.

Οἱ λίγοι φτωχοὶ δὲν εἶχαν τὸ κρέας μόνο (χοιρινὸ κ.λ.) στὶς γιορτές, ἀλλὰ καὶ τρόφιμα καὶ χρηματικὴ βοήθεια πού, μὲ τὴ διακρίνουσα ἀλληλεγγύη, τοὺς ἔδιδε ὁ κάθε γείτονας. Πλὴν τούτων καὶ τὸ ταμεῖο τῆς ἐκκλησίας ἐρχόταν ἀρωγὸς πάντοτε σ' αὐτοὺς καὶ ἰδίως τὶς μεγάλες γιορτὲς τῆς χριστιανοσύνης.

Τὸ κάθε σπίτι φρόντιζε ἀπὸ τοὺς καλοκαιρινοὺς μῆνες καὶ τὸ φθινόπωρο νὰ ἐφοδιασθῆ μὲ τὰ ἀπαραίτητα πρὸς διατροφὴν εἴδη, σιτάρι, ἀλεύρι καὶ πολλὰ ἄλλα (τυρί, μυζήθρα, χυλοπίτες, τραχανᾶς κ.ἄ.). Οἱ κατσίκες οἱ οἰκόσιτες (1-4) ἔδιναν τὸ ἀπαραίτητο γάλα, ὅταν ἔλειπε αὐτὸ ἀπὸ τὶς ἀγελάδες ποὺ ἔτρεφε κάθε σπίτι, ἀλλὰ καὶ τὸ γουρούνι, τὸ μανάρι (ἀρνί, κατσίκι, πρόβατο) ἔδιναν τὸ ἀπαραίτητο κρέας.

Ἀλλὰ καὶ οἱ ἀσχολίες τῶν γυναικῶν στὴ βιοτεχνία τῶν χαλιῶν, βελέντζας κ.λ., ὅπως ἀναφέραμε στὸ οἰκεῖο κεφάλαιο, προσπόριζαν ἀρκετὰ ὀφέλη στὶς οἰκογένειες αὐτές.

9. ΦΥΛΕΤΙΚΑ - ΓΛΩΣΣΑ

Οἱ κάτοικοι τῆς Μπεάλας, ἂν καὶ ἀπομακρυσμένοι ἀπὸ τὰ πνευματικὰ κέντρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ βλαχόφωνοι, θεωροῦσαν τὸν ἑαυτό τους Ἕλληνα. Δὲν ἀγνοοῦσαν τὴν ἐθνική τους καταγωγή. Ἀπὸ τὰ παλιὰ χρόνια διατηροῦσαν τὴν ἐκκλησία καὶ τὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο ἕως τὸ 1912.

Μὲ τὴν ἑλληνικὴ καταγωγὴ τῶν Κουτσοβλάχων ἔχουν ἀσχοληθῆ πολλοί. Ἀλλά, φρονῶ, ἐπιστημονικὰ καὶ διεξοδικὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ ἀναλύει ὁ φίλτατός μου Σ. Ν. Λιάκος στὸ βιβλίο του, «Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀρμανιῶν», Θεσσαλονίκη, Α' ἐξάμηνο 1965.

Ὑπῆρξε στὸ χωριό, γιὰ λίγο καιρό, μιὰ ἐλαχίστη μειοψηφία ρουμανίζουσα. Ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα, ξοδεύοντας ἀφειδῶς τὸ χρυσὸ καὶ στηριζομένη στὴν ὁμοιότητα τῆς κουτσοβλάχικης γλώσσας μὲ τὴ ρουμανικὴ (λατινικῆς προελεύσεως καὶ οἱ δύο), προσπάθησε καὶ ἐδελέασε 4-5 οἰκογένειες κατὰ τὸ ἔτος 1906. Μὲ τὴν ἐπίσημη ὑποστήριξη τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως ἄνοιξαν σχολεῖο ρουμανικὸ μὲ δύο δασκάλους καὶ μιὰ δασκάλα. Μὰ κι οἱ μαθητές τους δὲν ὑπερέβαιναν σ' ἀριθμὸ τοὺς δασκάλους. Ἠθέλησαν μὲ συνδρομὴ καὶ τοῦ καϊμακάμη (πολιτικοῦ διοικητοῦ) Ἀχρίδος νὰ

πάρουν τὴν παλιὰ ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς γιὰ νὰ ἱερουργοῦν, μὰ μπροστὰ στὴν ἐκκλησία αὐτὴ καὶ στὸν Τοῦρκο καϊμακάμη εἶχαν παραταχθῆ πλῆθος γερόντων καὶ νέων καὶ πολλῶν γυναικῶν, οἱ ὁποῖοι προέβαλαν ἐπίμονη ἄρνηση γιὰ τὴν παραχώρηση τῆς ἐκκλησίας. Ὁ κοτζάμπασης (πρόεδρος) τοῦ χωριοῦ ἀνέμιζε μπροστὰ στὸν καϊμακάμη τὸ σουλτανικὸ φιρμάνι τῆς ἱδρύσεως τῆς ἐκκλησίας. Ἔτσι ματαιώθηκε γιὰ πάντα ἡ παραχώρηση ἐκκλησίας στοὺς ρουμανίσαντες. Ἀλλὰ οἱ ἐλάχιστοι, βλέποντες τὴν περιφρόνηση ἢ μᾶλλον τὴν καταφρόνησή τους ἀπὸ τὴν πλειονότητα τῶν κατοίκων, ἐξεδίωξαν τοὺς Ρουμάνους ὕστερα ἀπὸ ἕνα χρόνο, τὸ 1907.

Στὸ χωριό, ὅπως ἀναφέρω στὸ κεφ. «πληθυσμός», ὑπῆρχε ἡ μικρὴ μειοψηφία τῶν μουσουλμάνων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν βλαχόφωνοι. Μὲ αὐτοὺς οἱ Ἕλληνες κάτοικοι ἔζησαν πάντοτε εἰρηνικὰ καὶ οὐδέποτε παρουσιάσθηκαν προστριβές. Ὑποσυνειδήτως καταλάβαιναν τὴν ἀληθινὴ καταγωγή τους.

Τὸ καλοκαίρι, ἀπὸ τὸν Ἀπρίλη ἕως τὸν Ὀκτώβρη, παραθέριζαν, στὸ χωριό, ὅπως μιλήσαμε κι ἀλλοῦ, κι οἱ Φαρσαριῶτες (Ἀρβανιτόβλαχοι) οἱ τσομπάνηδες τῶν ποιμνίων τοῦ χωριοῦ. Μὲ αὐτούς, ἂν καὶ ὁμόθρησκοι καὶ ὁμόγλωσσοι, σὲ καμία ἐπιγαμία δὲν ἔρχονταν οἱ γηγενεῖς κάτοικοι. Οἱ Φαρσαριῶτες ἦσαν δίγλωσσοι. Μιλοῦσαν τὰ βλάχικα μὲ ἰδιόρρυθμη προφορὰ καὶ ἀρβανίτικα. Στὸ χωριὸ ὅμως κι ἀνάμεσά τους ἔκαναν χρήση τῆς βλαχικῆς, ἀλλὰ ὅλα τὰ τραγούδια τους τὰ εἶχαν στὰ ἀρβανίτικα. Διέφεραν ἀκόμη ἀπὸ τοὺς ἐντόπιους κατοίκους στὰ ἤθη καὶ ἔθιμά τους. Ἀπ' αὐτοὺς οἱ πιὸ εὔποροι, περὶ τὶς 10 οἰκογένειες, εἶχαν ἐγκατασταθῆ μόνιμα στὸ χωριὸ κι εἶχαν ἀφομοιωθῆ μὲ τοὺς γηγενεῖς.

Ἡ γλώσσα τῶν κατοίκων τῆς Μπεάλας ἦταν ἡ κουτσοβλαχική, ἡ αὐτὴ σχεδὸν μὲ τῶν ἄλλων Κουτσοβλάχων τῆς Μακεδονίας καὶ Ἠπείρου, μὲ τοὺς ξεχωριστοὺς ἰδιωματισμοὺς φυσικά. Ἂν καὶ πλησίον τῆς Ἀλβανίας, ἀνάμεσα ἀπὸ σλαβόφωνα καὶ ἀλβανόφωνα χωριά, διατήρησαν ἀνόθευτη τὴ γλώσσα.

Οἱ γυναῖκες μιλοῦσαν μόνο τὴ μητρική τους (κουτσοβλαχική) γλώσσα. Τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα τὴ μάθαιναν ἀπὸ τὸ νηπιαγωγεῖο ὅλοι. Οἱ ἄνδρες ὅμως, λόγῳ τῆς ἐργασίας των στὰ ἀρβανίτικα μέρη, μιλοῦσαν ὅλοι σχεδὸν τὴν ἀλβανική.

Στὴν κουτσοβλάχικη αὐτὴ γλώσσα διέκρινε κανεὶς ἀρκετὲς ἀρχαῖες ἑλληνικὲς καὶ μάλιστα ὁμηρικὲς λέξεις. (Τὴν κούνια τὴ λέγανε σαρμανίτσα = ὁμηρ. σάλμανον, πρόβατο = ὄϊα κ.λ.).

Ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα ἦταν σὲ χρήση στὴν ἀλληλογραφία τοῦ ἐμπορίου, ἀπὸ λίγους ὅμως ποὺ εἶχαν ἐμπορικὲς συναλλαγὲς μὲ ἐμπόρους Μοναστηρίου καὶ Θεσσαλονίκης. Οἱ περισσότεροι ἀλληλογραφοῦσαν στὴν κουτσοβλαχική, γράφοντάς την ἰδιόρρυθμα μὲ τὰ ἑλληνικὰ ψηφία.

10. ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Οἱ κάτοικοι τῆς Μπεάλας ἦσαν, ἐκτὸς τῆς μωαμεθανικῆς μειοψηφίας, χριστιανοὶ ὀρθόδοξοι.

Τὸ χωριὸ εἶχε δυὸ ἐκκλησίες ἐπ᾽ ὀνόματι τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς τὴν παλιὰ καὶ τὴ νέα. Ἡ παλιὰ ἐκκλησία κτίσθηκε τὸ ἔτος 1819, ὅπως ἀναγραφόταν στὴν ἐξωτερικὴ εἴσοδό της, στὸ νάρθηκα, καὶ σωζόταν ἕως τὸ 1944. Τώρα κεῖται σὲ ἐρείπια.

Ἡ νέα ἐκκλησία τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς σώζεται, μέσα στὸ ἐρειπωμένο χωριό, ἄθικτη. Πάνω σὲ λόφο στὸ βορεινὸ μέρος τοῦ χωριοῦ, ποὺ δέσποζε ἐπιβλητικὰ ὅλου τοῦ χωριοῦ, κτίσθηκε ὑψηλότερα ἀπὸ τὴν παλιὰ καὶ ἐγκαινιάσθηκε τὸ ἔτος 1892. Ἡ ἑλληνικὴ ἐπιγραφὴ μὲ μεγάλα κεφαλαῖα γράμματα μαρτυρεῖ τὴν ἡλικία της. Ἀριστερὰ ἀπὸ τὴν κυρία μεσημβρινὴ εἴσοδο στὸν κυρίως ναό, πάνω ἀπὸ τὸ παγκάρι, διαβάζει κανείς: «Τὰ ἔγκαίνια τῆς ἐκκλησίας ταύτης ἐτελέσθησαν ἐν ἔτει 1892 Ἰουλίου 26».

Τὸ τέμπλο μὲ τὶς εἰκόνες μὲ τὶς ἑλληνικὲς ἐπιγραφὲς εἶναι σὲ πολὺ καλὴ κατάσταση. Ἐλάχιστες εἰκόνες μὲ σλαβικὲς ἐπιγραφὲς ἔχουν προστεθῆ. Κατὰ τὴν ἐπίσκεψή μου τὸ 1964 βρῆκα πολλὰ ἑλληνικὰ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία, ὅπως: 1) Ἀνθολόγιον, τυπωμένο στὴ Βενετία, στὰ ἑλληνικὰ τυπογραφεῖα «Φοίνικος» τὸ ἔτος 1845. 2) Ὡρολόγιον τὸ Μέγα, τυπωμένο στὰ ἴδια ἐπίσης τυπογραφεῖα τὸ ἔτος 1870. 3) Τυπικόν, τυπωμένο στὴν Ἀθήνα τὸ 1901 στὰ τυπογραφεῖα Ἀνέστη Κωνσταντινίδου. 4) Ἀπόστολος, τυπωμένος στὴ Βενετία στὰ τυπογραφεῖα «Φοίνικος» τὸ ἔτος 1851.

Ὅλα τὰ ἄλλα ἑλληνικὰ βιβλία, ὅπως ἔμαθα, τὰ εἶχαν μαζέψει κάτω ἀπὸ τὴν Ἁγία Τράπεζα στὸ ἱερό. Ὅπως ἐνθυμοῦμαι ἀπὸ τὰ παιδικά μου χρόνια ὑπῆρχαν στὴν ἐκκλησία καὶ ἄλλα βιβλία τυπωμένα στὰ τυπογραφεῖα Μοσχοπόλεως. Δὲν τὰ ἀνεζήτησα στὸ ἱερό, γιατὶ ἔλειπε ὁ ἁρμόδιος ἐπίτροπος τῆς ἐκκλησίας.

Κάτω ἀπὸ τὶς μεγάλες εἰκόνες τοῦ τέμπλου ὑπῆρχαν, πρὸ τοῦ 1912, κι ὅλες οἱ εἰκόνες τῆς παλιᾶς ἐκκλησίας, πολὺ παλιές, ποὺ δὲν εἶδα κατὰ τὴν ἐπίσκεψή μου.

Ἱερεῖς εἶχε δυὸ τὸ χωριὸ γηγενεῖς, οἱ ὁποῖοι μεταβίβαζαν κληρονομικὰ τὸ ἐπάγγελμά τους.

Μεγάλη τέτοια οἰκογένεια ἦταν τῶν Ἀφέντηδων (Παπᾶ), τῆς ὁποίας τελευταῖος ἕλληνας ἱερέας ἦτο ὁ Παπασωτήρης. Κι ὁ δεύτερος τελευταῖος ἕλληνας παπᾶς τοῦ χωριοῦ ἦταν τῆς οἰκογενείας Πίντου, ὁ Παπασταῦρος.

Κι οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ ἱερεῖς τοῦ χωριοῦ εἶχαν τὴ σκληρὴ μοῖρα νὰ ὑποστοῦν, μαζὶ μὲ ὅλο τὸ χωριὸ κατὰ τὸ ἔτος 1916, ἐξορία ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους, ποὺ εἶχαν καταλάβει τότε ἐκεῖνα τὰ μέρη, στὴν παλιὰ Βουλγαρία καὶ Σερβία. Κι οἱ δύο ἀπὸ τὶς κακουχίες ἀπέθαναν στὴν ἐξορία.

Οἱ Σέρβοι, μετὰ τὴν κατοχὴ τῶν μερῶν ἐκείνων (1912), εἶχαν ἐπιτρέψει νὰ τελῆται ἡ θεία λειτουργία στὴν ἑλληνικὴ γλώσσα, λίγες δὲ μόνο δεήσεις νὰ ἐκφωνοῦνται σλαβιστί. Ὕστερα ὅμως ἀπὸ τὸ θάνατο τῶν δύο τελευταίων ἑλλήνων παπάδων τοῦ χωριοῦ μόνο σλάβος παπᾶς ἱερουργοῦσε μιὰ φορὰ σὲ 3 ἢ 4 ἑβδομάδες.

(Φύλακες καὶ πρόθυμες γιὰ τὴν καθαριότητα καὶ φροντίδα γενικά, καθ' ὅλο τὸ διάστημα τοῦ καλοκαιριοῦ, βρῆκα κατὰ τὴν ἐπίσκεψή μου ἐκεῖ δυὸ γριὲς γειτόνισσές μου στὸ πατρικὸ σπίτι. Ἡ μιὰ εἶχε τὴν οἰκογένειά της στὸ Βελιγράδι κι ἡ ἄλλη στὸ Ζέμουν. Νοστάλγησαν κι ἦλθαν στὴ γενέτειρά τους στὰ γεράματα. Μένανε σὲ καλύβα ὅλο τὸ καλοκαίρι καὶ μὲ ἀγάπη, εὐλάβεια κι ἀφοσίωση ὑπηρετοῦσαν καὶ περιποιοῦνταν τὴν ἐκκλησία).

Ἐκκλησιαστικῶς τὸ χωριὸ ὑπαγόταν στὴν Ἱερὰ Μητρόπολη Πρεσπῶν καὶ Ἀχριδῶν. Ἕδρα τοῦ Μητροπολίτου ἦταν τὸ Κρούσοβο.

Ὡς γνωστόν, μέχρι τοῦ ἔτους 1874 ἕδρα τοῦ Μητροπολίτου ἦταν ἡ Ἀχρίδα. Τὸ 1874 ὅμως μὲ σουλτανικὸ βεράτιο ἱδρύθηκε Βουλγαρικὴ Μητρόπολη στὴν Ἀχρίδα (ὅπως καὶ στὸ Μοναστήρι τὸ 1893). Ἡ ἕδρα τοῦ Μητροπολίτου ὁρίσθηκε στὸ Κρούσοβο, γιατὶ οἱ περισσότεροι κάτοικοι τῆς περιοχῆς Ἀχρίδας, λόγῳ τῆς μεγάλης ρωσικῆς προπαγάνδας ποὺ ἀσκήθηκε πρὸ τοῦ 1870 καὶ ὡς σλαβόφωνοι εἶχαν προσχωρήσει στὸ βουλγαρισμό. Ρῶσοι ἀξιωματικοί, μὲ τὸ πρόσχημα τοῦ ἐμπόρου, περιέτρεχαν ἀπὸ τὸ ἔτος 1860 τὴ μακεδονικὴ ὕπαιθρο μὲ τὴ σλαβικὴ προπαγάνδα τους φθάνοντες κι ἕως τὸ Δυρράχιο τῆς Ἀλβανίας.

Ὅλες τὶς γιορτὲς τῆς ἐκκλησίας τὶς τηροῦσαν οἱ κάτοικοι μὲ πολλὴ εὐλάβεια. Νήστευαν αὐστηρὰ ὅλες τὶς καθιερωμένες νηστεῖες τῶν Χριστουγέννων, τοῦ Πάσχα, τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων καὶ τοῦ 15/αύγουστου. Πολλὲς μάλιστα γυναῖκες βαστοῦσαν τὸ τριημέρι τῆς ἀρχῆς τῆς Μεγάλης Σαρακοστῆς.

Τὸ βράδυ τῆς Κυριακῆς τῆς Τυροφάγου, μετὰ τὸν ἑσπερινὸ στὴν ἐκκλησία, στὸν ὁποῖο πήγαιναν οἱ περισσότεροι κάτοικοι τοῦ χωριοῦ καὶ μετὰ τὸ ἀνάγνωσμα προσευχῶν ἀναφερομένων στὴ συγγνώμη, συγχώρηση κι ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν, οἱ δύο παπάδες, ἀφοῦ ἀλληλοασπάζονταν, στέκονταν μπροστὰ στὸ δεσποτικὸ θρόνο κρατώντας ὁ ἕνας τὸ ἱερὸ εὐαγγέλιο. Οἱ γέροι πρῶτοι, κατὰ σειρὰν ἡλικίας, προσέρχονταν ὁ ἕνας πίσω ἀπὸ τὸν ἄλλο καὶ λέγοντας ὁ καθένας «συγχώρα με ἀφέντη», ἀσπάζονταν τὸ χέρι τῶν παπάδων κι ὕστερα ἔκαναν ἀριστερά του σειρὰ γιὰ νὰ ἀλληλοσυγχωρηθοῦν μὲ τοὺς ἑπομένους. Ἀκολουθοῦσαν οἱ ἄνδρες κι οἱ νέοι μὲ τὶς ἴδιες διατυπώσεις, μὲ τελευταῖα τὰ παιδιά. Ἀποτελοῦσαν ἔτσι μιὰ σειρὰ ἀλληλοσυγχωρουμένων γενικὰ ὅλοι. Κατὰ τὴν ἴδια διατύπωση καὶ σειρὰ περνοῦσαν, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποχώρηση τῶν ἀνδρῶν κι οἱ γυναῖκες.

Τὸ βράδυ τῆς ἴδιας ἡμέρας, μετὰ τὸ δεῖπνο, γινόταν τὸ «χὰμ-χάσκα».

Ἕνα βρασμένο καθαρισμένο αὐγό, δεμένο μὲ ἄσπρη κλωστὴ στὴν ἄκρη τοῦ πιτόξυλου, περιφερόταν γύρω ἀπὸ τὸ ἀνοικτὸ στόμα τοῦ καθενός. Οἱ γύρω ἀπὸ τὸ τραπέζι μὲ ἀνοικτὸ μόνο τὸ στόμα, χωρὶς τὴ βοήθεια τῶν χεριῶν, προσπαθοῦσαν νὰ τὸ πιάσουν. Ὁ ἐπιτήδειος ἦταν ὁ τυχερὸς τοῦ «χἀμχάσκα». Ἡ κλωστὴ ποὺ κρεμόταν τὸ αὐγὸ καιγόταν ὅλη στὸ ξύλο.

Τὴν ἴδια βραδυὰ συνηθιζόταν συγγενικὲς οἰκογένειες φέρνοντας ἡ καθεμιὰ τὰ φαγητὰ κ.λ. νὰ συντρώγουν ὅλες μαζί.

Πρὸ τοῦ δείπνου αὐτοῦ γινόταν τὸ συγχώριο ἀνάμεσα στοὺς συγγενεῖς κατὰ τὴ σειρὰ ἡλικίας. Πάντως καθῆκον θεωροῦσαν οἱ νεώτεροι συγγενεῖς νὰ ἐπισκέπτωνται τοὺς μεγαλυτέρους τους ἐνωρὶς τὸ βράδυ τῆς Κυριακῆς, ζητώντας συγχώρηση.

Καθ' ὅλη τὴν ἡμέρα τῆς Κυριακῆς τῆς Τυροφάγου σ' ὅλο τὸ χωριὸ ἀντιλαλοῦσαν τουφεκιές, ἐκδηλωτικὲς τοῦ ἑορτασμοῦ καὶ ἰδίως τὸ βράδυ στὸ δεῖπνο. Ἀμίλλα κι ἀνταγωνισμὸς γινόταν μεταξὺ τῶν συνοικιῶν γιὰ τὸ βρόντο καὶ τὸν ἀριθμὸ τῶν τουφεκιῶν.

Ὅλα τὰ ἀποφάγια τῆς Κυριακῆς τῆς Τυροφάγου τὰ μάζευαν σὲ τσουβάλια καὶ σακκίδια οἱ γύφτισσες τῶν γύρω χωριῶν, ποὺ κατέφθαναν ἐνωρὶς τὸ πρωῒ τῆς Δευτέρας.

Ἡ Καθαρὴ Δευτέρα δὲν γιορταζόταν ὅπως ἀλλοῦ. Οἱ γυναῖκες τὴν ἡμέρα αὐτὴ πρώτη δουλειὰ θεωροῦσαν τὸ καθάρισμα καὶ τὸ πλύσιμο τῶν μαγειρικῶν σκευῶν κ.λ. μὲ ἄφθονη σαπουνάδα καὶ σταχτόνερο, γιὰ νὰ μὴ μείνη οὔτε καὶ τὸ παραμικρὸ ἴχνος λίπους. Ὅλα ἔπρεπε νὰ εἶναι καθαρά, ὅλο τὸ σπίτι ἔπρεπε νὰ λάμψη ἀπὸ καθαριότητα. (Ἡ γιαγιά μου σὲ ἐρώτηση «γιατί καθαρίζονται τόσο τὰ σκεύη αὐτά», μοῦ ἀπάντησε, ὅπως ἐνθυμοῦμαι ἀπὸ τότε ποὺ ἤμουν σὲ ἡλικία 10 ἐτῶν, «εἶναι μεγάλη ἁμαρτία νὰ μένουν ἀρτυμένα τὰ μαγειρικὰ σκεύη, μὰ καὶ ἡ καθαριότητα αὐτὴ θὰ μᾶς θυμίζη καὶ τὴν καθαριότητα τῆς ψυχῆς μας στὴ Σαρακοστὴ γιὰ νὰ ὑποδεχθοῦμε χαρούμενοι τὴν Ἀνάσταση...»).

Ἐπίσης ἀπαραίτητο ἦταν, τὸ κάθε σπίτι νὰ βράση κοπανισμένο σιτάρι. Ὁ χυλὸς τοῦ σιταριοῦ ἦταν ἄριστο μέσο καθαρισμοῦ τοῦ στομαχιοῦ.

Μὲ λαμπρότητα γιορτάζονταν πρὸ πάντων οἱ γιορτὲς τοῦ Πάσχα καὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Στὶς γιορτὲς αὐτὲς τὸ κάθε σπίτι καὶ τὸ φτωχότερο εἶχε τὸν ὀβελία, ἀρνὶ ἢ κατσίκι. Τὸ Πάσχα τὰ κόκκινα αὐγὰ βάφονταν ἀπὸ τὴν Μεγ. Πέμπτη καὶ ἐξακολουθητικῶς βάφονταν κάθε ἑβδομάδα ἕως τὴν γιορτὴ τῆς Ἀναλήψεως. Ἦταν ἄφθονα αὐτὰ κι ἀνταλλάσσονταν μεταξὺ συγγενῶν πρὸ πάντων τῶν δύο χωριῶν. Τὸ γλέντι τὸ Πάσχα ἀπὸ τὴν Κυριακή, ὅλη τὴν ἑβδομάδα καὶ μέχρι τῆς Κυριακῆς τοῦ Θωμᾶ μὲ τὰ μουσικὰ ὄργανα καὶ τοὺς δημόσιους χορούς, ἦταν ἀμείωτο. Στὶς γιορτὲς αὐτὲς καὶ τὸ καλοκαίρι συνήθως γέμιζε τὸ χωριὸ ἀπὸ ξενητεμένους.

Κάθε οἰκογένεια γιόρταζε καὶ ὁρισμένο ἅγιο. Στὴ γιορτὴ αὐτὴ δεχό-

ταν ἐπισκέψεις, ἀλλὰ παρέθετε καὶ γεύματα. Γιορτάζονταν ἐπίσης μόνο οἱ ὀνομαστικὲς γιορτὲς τῶν ἀρρένων μελῶν τῆς οἰκογενείας.

Κατὰ τὶς γιορτὲς τῶν ἁγίων ἡ εἰκόνα τοῦ ἑορταζομένου ἁγίου περιφερόταν σὲ πολλὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ ἀπὸ παιδιά, ποὺ ἔψαλλαν σ' αὐτὰ τὸ ἀπολυτίκιο τοῦ ἁγίου. Στὸ δίσκο τῆς ἐκκλησίας, ποὺ ἔφεραν τὰ παιδιά, συνεισέφεραν τὰ σπίτια ἀνάλογο χρηματικὸ ποσὸ γιὰ τὴν ἐκκλησία.

Ἡ γιορτὴ τῶν Θεοφανείων ἑορταζόταν ἰδιαίτερα κατὰ συνοικίες καὶ σὲ περίοδο, κάθε μιά, 5-6 ἐτῶν. Γιορτὴ τοῦ Σταυροῦ τὴν ἀποκαλοῦσαν. Ὅλη ἡ συνοικία ποὺ γιόρταζε συνεισέφερε κατὰ οἰκογένεια ἀνάλογα ποτὰ καὶ μεζέδες. Στὴ μεγάλη αἴθουσα τοῦ σχολείου, πάνω σὲ μεγάλα τραπέζια καὶ πάγκους, κερνιόταν ὕστερα ἀπὸ τὴ θεία λειτουργία ὅλο τὸ χωριό. Ἐκεῖ, σὰν σὲ δημοπρασία, προσφερόταν χρηματικὸ ποσὸ γιὰ τὸ Σταυρό, ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ ποσὸ αὐτὸ ἔφθανε τὶς 100 χρυσὲς λίρες.

Τὰ κάλαντα λέγονταν ἀπὸ τὰ παιδιὰ τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων. Τὸ ἀντίτιμο τῶν τραγουδιῶν, ποὺ λέγονταν ἑλληνικά, ἦσαν κουλούρια συνηθισμένα, κουλούρια σὲ σχήματα κούκλων κ.λ., κάστανα, μῆλα, καρύδια καὶ σταφίδα. (Μπροστὰ ἀπὸ πολλὰ χρόνια τραγουδιοῦνταν στὰ Κάλαντα τραγούδια ἀκαταλαβίστικα, ὡς «Κόληνδε-Μέληνδε...», τὰ ὁποῖα δὲν διασώθηκαν).

Ἡ ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς γιόρταζε στὶς 26 Ἰουλίου. Στὸ πανηγύρι, ποὺ ἦταν γιὰ ὅλο τὸ χωριό, γιόρταζαν ὅλα τὰ σπίτια, ποὺ φιλοξενοῦσαν ἐπισκέπτες κι ἀπὸ τὰ γύρω σλαβόφωνα χωριά.

Ἡ ἐκκλησία στολιζόταν ἀνάλογα. Εὐσεβεῖς περιέβαλλαν ὅλη τὴν ἐκκλησία ὁλόγυρα μὲ κηρὶ καμωμένο σὰ μακρὺ σχοινί. Λάδι καὶ κηριὰ προσέφεραν στὴν ἑορτάζουσα ἐκκλησία, δῆθεν ἱεροκρυφίως, κι οἱ μωαμεθανοὶ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ, ποὺ γιόρταζαν αὐτὴ τὴ γιορτὴ καὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, διατηρώντας στὰ σπίτια τους κρυφὰ εἰκόνες τῶν ἁγίων στοὺς ὁποίους ἄναβαν τὰ κανδήλια.

Οἱ μουσουλμάνοι τοῦ χωριοῦ εἶχαν τὸ τζαμί τους. Βαστοῦσαν τὸ ραμαζάνι (νηστεῖες), καθ' ὅλο τὸ διάστημα τοῦ ὁποίου τὸ τύμπανο στὴ δύση τοῦ ἡλίου τοὺς καλοῦσε νὰ καταλύσουν τὴ νηστεία καὶ τὶς πρωϊνὲς ὧρες νὰ τὴν ἐπαναλάβουν γιὰ τὴν ἡμέρα. Κατὰ τὸ μπαϊράμι δέχονταν ἐπισκέψεις τῶν Χριστιανῶν.

Τὰ κόκκινα αὐγὰ τοῦ Πάσχα ἦσαν περιζήτητα γι αὐτούς. Κατὰ τὴν ἐπίσκεψή τους στὰ χριστιανικὰ σπίτια δέχονταν τέτοια γιὰ ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας τους, θεωρώντας αὐτὰ καὶ φάρμακο στὶς ἀρρώστειες.

Τὸ Σάββατο τοῦ Λαζάρου καὶ τὴν Κυριακὴ τῶν Βαΐων τὰ κορίτσια μαζεύονταν στὴν αὐλὴ τῆς ἐκκλησίας. Ἐκεῖ ἔστηναν χορὸ καὶ τραγουδοῦσαν ἰδιόρρυθμα ἀκαταλαβίστικα τραγούδια. Ὕστερα χωρίζονταν σὲ παρέες. Κάθε παρέα γυρνοῦσε στὰ σπίτια, ὅπου τραγουδοῦσαν χορεύοντας

τὰ ἰδιόρρυθμα τραγούδια. Ὑπῆρχαν στίχοι τραγουδιοῦ γιὰ ἔγκυο γυναίκα, γι᾽ ἀνύπανδρο κορίτσι, γιὰ γέροντες, γιὰ νεόνυμφους, ὡς καὶ γιὰ τὸν παπᾶ ἰδιαίτεροι[1].

Μερικοὺς μόνο στίχους ἀπὸ τὰ ἀκαταλαβίστικα αὐτὰ τραγούδια μπόρεσα νὰ συλλέξω. Τοὺς παραθέτω στὸ κεφάλαιο τῶν τραγουδιῶν τοῦ χωριοῦ. Ὡς μαθητὴς τοῦ Διδασκαλείου Μοναστηρίου εἶχα κάμει μιὰ συλλογή, ὁπωσδήποτε ἱκανοποιητική, τῶν τραγουδιῶν αὐτῶν μὲ σκοπὸ νὰ ἑρμηνευθοῦν, ἂν ἦτο δυνατόν, ἀπὸ εἰδικούς. Τὰ ἐπακολουθήσαντα ὅμως πολεμικὰ γεγονότα τὸ 1912 καὶ ἡ προσφυγή μου στὴν Ἑλλάδα μὲ ἐμπόδισαν νὰ τὰ παραλάβω. Καὶ τὸ χειρότερο, τὸ ἔτος 1915 ὅλα τὰ βιβλία τῆς πατρικῆς μου βιβλιοθήκης, μαζὶ μὲ τὴ συλλογὴ αὐτὴ τῶν τραγουδιῶν, κατεστράφησαν ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους ἐπιδρομεῖς, ποὺ κατέλαβαν τὰ μέρη ἐκεῖνα. (Παρεμπιπτόντως ἀναφέρω, ὅτι ὁ πατέρας μου, ἔμπορος στὰ Τίρανα Ἀλβανίας ἐπὶ πολλὰ ἔτη, φιλομαθὴς κι αὐτοδίδακτος, εἶχε πλουτίσει τὴ βιβλιοθήκη μὲ πολλὰ βιβλία. Ἔτσι ὑπῆρχαν σ᾽ αὐτὴ τὸ Ψαλτήρι, ἡ Ὀκτώηχος, ὁ Ἀπόστολος κ.ἄ., ποὺ στὶς πρῶτες σελίδες ἀνέγραφαν τὰ 24 γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου μὲ κόκκινα γράμματα. Μὲ αὐτὰ μάθαιναν στὸ παλιὸ σχολεῖο ἀνάγνωση καὶ γραφή. Σώζονταν βιβλία τυπωμένα στὸ τυπογραφεῖο Μοσχοπόλεως παλιὰ κι ἕνα λεξικὸ ἑλληνο-αλβανικὸ ποὺ συγγραφέας του ἦταν, ὅπως ἐνθυμοῦμαι καλά, ὁ Κωνσταντῖνος Χριστοφορίδης. Αὐτὸς ἦταν δάσκαλος, τελειόφοιτος τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς Κωνσταντινοπόλεως, καταγόταν ἀπὸ τὸ Ἐλμπασὰν καὶ δίδαξε στὰ σχολεῖα τῆς πατρίδας του, ἀλλὰ καὶ τῶν Τιράνων πολλὰ χρόνια. Κοντά του ὁ πατέρας μου, στενὸς φίλος του, μορφώθηκε ὅσο μπόρεσε).

Στὴν τοποθεσία «Κλημίτσα», ἀνατολικὰ τοῦ χωριοῦ καὶ σ᾽ ἀπόσταση μισῆς ὥρας, στὴ νοτιοδυτικὴ πλευρὰ τοῦ ὑψώματος «Κρεάστα» καὶ σὲ ὕψωμα πάνω ἀπὸ τὴ χαράδρα ποὺ διαρρέεται ἀπὸ τὸ ποτάμι Μπελίτσα, βρίσκονταν τὰ ἐρείπια τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Κλήμεντος. Αὐτός, ὡς γνωστόν, ὑπῆρξε ἀρχιεπίσκοπος κατ᾽ ἀρχὰς Βελίτσης καὶ κατόπιν Ἀχρίδος. Πότε κατεστράφη ἡ μονὴ αὐτὴ δὲν εἶναι γνωστόν, ἀλλὰ καὶ κανένα στοιχεῖο σὲ μάρμαρο ἢ πέτρα, σχετικὸ μ᾽ αὐτή, δὲν διασώθηκε.

Οἱ κάτοικοι τῶν δυὸ χωριῶν (Ἄνω καὶ Κάτω Μπεάλας), μαζὶ μὲ τὴ μικρὴ ἑλληνικὴ κοινότητα Στρούγας, διατηροῦσαν τὸ μοναστήρι τῆς Παναγίας, ποὺ σώζεται καὶ σήμερα σὲ βραχώδη παραλία τῆς λίμνης τῆς Ἀχρίδος κοντὰ στὸ χωριὸ Γκάλιστα ἢ Γκιάλιστα (ἀρβανίτικο).

1 Τὸ Σάββατο τοῦ Λαζάρου πρωῒ ἔτρεχαν καὶ τὰ ἀγόρια στὰ σπίτια καὶ μάζευαν αὐγά. Δὲν ἔλεγαν ἰδιαίτερο τραγούδι, ἀλλὰ ἔψελναν τὸ ἀπολυτίκιο «Τὴν κοινὴν Ἀνάστασιν...». Ὅπως ἔλεγαν οἱ γέροι, στὰ παλιὰ χρόνια εἶχαν ἰδιαίτερα τραγούδια, ποὺ ἀπαγορεύθηκαν ἀργότερα ἀπὸ τοὺς δασκάλους.

Ἐπίσης μαζὶ μὲ ὅλους τοὺς Ἕλληνες τῆς περιφερείας Ἀχρίδος κατέβαλαν κάθε προσπάθεια καὶ φροντίδα γιὰ τὴ διατήρηση τῆς ἑλληνικότητος τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Ναούμ. Αὐτὴ σώζεται καὶ σήμερα στὴ νοτιοανατολικὴ παραλία τῆς λίμνης Ἀχρίδας, σὰν μουσεῖο τῶν Γιουγκοσλάβων. Δίπλα στὴ μονὴ αὐτὴ εἶναι οἱ πηγὲς τῆς λίμνης, ποὺ ἔρχονται κάτω ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸ βουνὸ ἀπὸ τὴ Μεγάλη λίμνη τῆς Πρέσπας. Ὁ Ὅσιος Ναοὺμ φερόταν ὡς ἀπόστολος τοῦ χριστιανισμοῦ στὰ μέρη ἐκεῖνα κι γιορταζόταν στὶς 20 Ἰουνίου, ἐνῷ ὁ Ἅγ. Κλήμης δὲν γιορταζόταν καθόλου στὸ χωριό.

Στὴ βιβλιοθήκη αὐτῆς τῆς Μονῆς (Ὁσίου Ναοὺμ) σώζονταν πολλὰ κειμήλια, ἀρχαῖα βιβλία καὶ ἴσως καὶ χρυσόβουλλα τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων. Ὅπως ἄκουσα τὸ ἔτος 1936 ἀπὸ τὸν ἡγούμενο τῆς Μονῆς Στέφανο, ἀπὸ τὸ Βεράτι Ἀλβανίας, ὅλα τὰ βιβλία κ.λ. κάηκαν ἀπὸ φανατικὸ Σέρβο ἀνώτερο ἀξιωματικό, κατὰ τὸ τέλος τοῦ Α' Παγκοσμίου πολέμου, γιατὶ ἁπλῶς ἦσαν ἑλληνικὰ κι ὄχι σέρβικα.

Στὸ Μοναστήρι αὐτὸ τοῦ Ὁσίου Ναοὺμ ἐπρόκειτο, ὅπως ἔμαθα τὸ 1911 ἀπὸ τὸν τότε μητροπολίτη Πρεσπῶν καὶ Ἀχριδῶν, νὰ ἱδρυθῆ ἑλληνικὸ οἰκοτροφεῖο ἀρρένων καὶ ἑλληνικὸ σχολεῖο μὲ γυμνασιακὲς τάξεις, γιὰ τὴν μόρφωση τῶν παιδιῶν τῆς περιοχῆς Ἀχρίδας-Πρέσπας καὶ Πόγραδετς. Αὐτὰ θὰ συντελοῦσαν στὴν ἐπαναφορὰ στὰ πάτρια μεγάλου πληθυσμοῦ τῶν μερῶν αὐτῶν, ἀλλὰ οἱ ἐπακολουθήσαντες πόλεμοι καὶ ἡ κατάληψη τῶν περιοχῶν αὐτῶν ἀπὸ τοὺς Σέρβους ἐματαίωσαν τὸν ἐθνωφελῆ αὐτὸ σκοπό.

11. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Ἡ τουρκικὴ κυβέρνηση, ὅπως εἶναι γνωστόν, δὲν ἐνδιαφερόταν καθόλου γιὰ τὴν ἐκπαίδευση τῶν ἀλλοφύλων πληθυσμῶν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Μᾶλλον διέκειτο ἐχθρικὰ καὶ μάλιστα στὰ παλιὰ χρόνια κατεδιώκετο ἀπηνῶς κάθε προσπάθεια γιὰ ἐκπαίδευση τῶν ἑλληνοπαίδων (δάσκαλοι, παπάδες, νυκτερινὰ σχολεῖα).

Γιὰ τὴν ἐκπαίδευση τῶν Ἑλληνικῶν Κοινοτήτων τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἀφ' ὅτου ἐπετράπη, ἐφρόντιζαν οἱ ἴδιες οἱ Κοινότητες μὲ ἐπίβλεψη τοῦ οἰκείου μητροπολίτου, ὁ ὁποῖος διόριζε τοὺς δασκάλους καὶ ἐξασκοῦσε καθήκοντα ἐπιθεωρητοῦ τῶν σχολείων.

Σχολεῖο στὸ χωριό, ὅπως ἔμαθα ἀπὸ τὸν πατέρα μου, πρὸ τοῦ ἔτους 1830 δὲν ὑπῆρχε. Μᾶλλον ἄρχισε νὰ λειτουργῆ τέτοιο ἀπὸ τὸ 1845, γιατὶ ὁ πατέρας μου ἐφοίτησε σὲ τέτοιο σχολειὸ τοῦ Ψαλτηρίου κι Ὀκτωήχου ἀπὸ τὸ 1850. Τὸ σχολειὸ αὐτὸ ἦταν μ' ἕνα δάσκαλο μὲ λίγα γράμματα, ποὺ δίδασκε τοὺς μαθητές του τὰ πρῶτα γράμματα ἀπὸ τὸ Ψαλτήρι κ.λ., ποὺ ἔφεραν στὴν ἀρχὴ τὰ 24 γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου μὲ κόκκινα γράμματα.

Μὲ τὰ λίγα αὐτὰ γράμματα οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ ἐπιδίδονταν στὸ ἐμπόριο. Ἔγραφαν κουτσοβλάχικα μὲ ἑλληνικοὺς χαρακτῆρες.

Στὸ παλιὸ αὐτὸ σχολεῖο διδάσκονταν ἀπαραιτήτως τὸ τροπάριο, ποὺ ἔλεγε: *Ἄρξον χείρ μου ἀγαθή, γράφον γράμματα καλά,*

Μὴ δεχθῆς καὶ παιδευθῆς
καὶ στὸν φάλαγγα βαλθῆς.
Ἄνθρωπος ἀγράμματος, ξύλον ἀπελέκητον.
Φεγγαράκι μου λαμπρὸ κ.λ.

Ἡ διαπαιδαγώγηση τῶν παιδιῶν ἀπὸ τὸν δάσκαλο αὐτὸν ἦταν αὐστηρή. Ξυλοδαρμὸς μὲ μεγάλη βέργα, ρόπαλο καὶ φάλαγγας ἦταν σὲ ἡμερησία διάταξη.

Οἱ γονεῖς ἦσαν θερμοὶ κι αὐστηροὶ συνήγοροι τοῦ δασκάλου στὴν ἀγωγὴ τῶν παιδιῶν. «Τὰ κόκκαλα δικά μου καὶ τὸ κρέας δικό σου», δηλωτικὸ τοῦ ἐνδιαφέροντός τους.

Ἕως τὸ 1900 ἡ Κοινότης ἔκανε μόνη ὅ,τι μποροῦσε γιὰ τὴν ἐκπαίδευση μὲ τέτοιο δάσκαλο, τοῦ ὁποίου ἡ ἀμοιβὴ δὲν ξεπερνοῦσε, ὅλο τὸ σχολικὸ ἔτος, τὶς 10 λίρες χρυσές.

Ἔχω ἰδίαν ἀντίληψη ἀπὸ τέτοιο σχολεῖο, γιατὶ πρωτοπῆγα σ᾽ αὐτὸ τὸ ἔτος 1899. Οἱ παραστάσεις μου ἀπὸ τὴν πρώτη φοίτηση στὸ σχολεῖο τοῦ «Φάλαγγα» παρέμειναν ζωηρὲς σ᾽ ὅλη μου τὴ ζωή. Ἰδοὺ καλύτερα πῶς περιγράφω τὴν πρώτη ἡμέρα, ποὺ πῆγα στὸ σχολεῖο. Εἶναι ἕνα διήγημά μου, τὸ ὁποῖο δημοσιεύθηκε στὸ περιοδικὸ «Ἐκπαιδευτικὸν Βῆμα» τοῦ Συλλόγου τῶν Δημοδιδασκάλων Θεσσαλονίκης τὸ 1947 (ἀριθ. φύλ. 27/1-5-1947).

«Ἀναμνήσεις ἀπὸ τὸ σχολειὸ τοῦ Φάλαγγα

Στὰ 1899 ἑτοιμάζομαι νὰ πάω στὸ σχολεῖο γιὰ πρώτη φορά. Τὸ σχολεῖο τοῦ χωριοῦ μου, ἑνὸς ὀρεινοῦ χωριοῦ τῆς Δ. Μακεδονίας, σωριασμένο τώρα σὲ ἐρείπια ἄμορφων ὀγκολίθων ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς καὶ τὶς καταδρομὲς ἀπὸ τὰ πολεμικὰ γεγονότα. Βρισκόταν στὸ μεσοχώρι, δίπλα στὶς δύο ἐκκλησίες. Στὴ μέση τῆς μεγάλης αὐλῆς του ὑψωνόταν ἕνας αἰωνόβιος πλάτανος κι ἀπὸ κάτω του ἡ κρυσταλλένια βρύση. Τὸ κτήριο τοῦ σχολείου, κτισμένο, ὅπως ὅλα τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ, ἀπὸ κάτασπρη πέτρα. Μακρουλό, τύπου μονοταξίου, σκεπασμένο μὲ σχιστόλιθες πλάκες, δύο αἴθουσες διδασκαλίας, μιὰ μεγάλη καὶ μιὰ μικρή, ἕνα δὲ μικρὸ δωμάτιο χρησίμευε γιὰ κατοικία τοῦ δασκάλου.

Ἡ μητέρα μου ἀπὸ μέρες μὲ ἑτοίμαζε. Ἔρραψε τὴν πάνινη σάκκα μου, ἀγόρασε τὸ ἀβάκιο μὲ τὸ κονδύλι δεμένο σ᾽ αὐτὸ κι ὅταν ἤλθεν ἡ μέρα πρωΐ-πρωΐ μοῦ κρέμασε στὸν ὦμο μου τὴ σάκκα, ποὺ δὲν παρέλειψε νὰ βάλη μέσα καρύδια καὶ κάστανα βρασμένα. Δὲν παρέλειψε ἀκόμα νὰ κάμη τὴ σύσταση στὸ μεγαλύτερό μου ἀδελφὸ νὰ μὲ προσέχη στὸ δρόμο...

Στὴν εἴσοδο τοῦ σχολείου ἀπὸ μέσα, σὰ θυρωροί, στέκονταν δυὸ μεγάλα ἀγόρια. Τὸ ἕνα, γειτονόπουλό μου, μπαίνοντας μὲ χτυπάει στὴν πλάτη, λέγοντας φιλικὰ «καλῶς ὥρισες! χαϊρλίδικα». Ὁδηγοῦμαι σὲ μιὰ θέση στὰ μακρουλὰ πολύεδρα θρανία τῆς... προκαταρκτικῆς τάξεως... (ἔτσι λέγανε τότε τὸ Νηπιαγωγεῖο).

Γυρίζω τὸ βλέμμα δεξιά, ἀριστερά, φοβιτσιάρικα σὰν ὑπνωτισμένος. Ἀντικρύζω τὴ μακρουλὴ αἴθουσα, μὲ τοὺς κάτασπρους φρεσκοβαμμένους τοίχους καὶ τὸ ταβάνι, γεμάτη ἀπὸ παιδιά. Ἄντικρύ μου, στὸ δυτικὸ μέρος τῆς αἴθουσας, σ' ἀνοικτὸ χῶρο, ὑψώνεται ἡ ἕδρα τοῦ δασκάλου, ψηλή, ἐπιβλητική. Ψηλὰ ἀπὸ τὴν ἕδρα, ἐπάνω στὸν τοῖχο, μιὰ πελώρια ἐντοιχισμένη εἰκόνα τῆς Παναγίας μὲ τὸ Χριστὸ στὴν ἀγκαλιά της. Ἡ ἕδρα ἄδεια. Δεξιὰ κι ἀριστερὰ τῆς ἕδρας κρεμασμένα στὸν τοῖχο διακρίνονται δυὸ κοντάρια, σὰν κοντάρια τῶν προσκόπων, δεμένα μὲ σχοινιὰ ἀπὸ τὶς ἄκρες σὰν ἀορτῆρες ὅπλων. Παραπέρα, στὸ μαυροπίνακα κοντά, μιὰ θήκη ξύλινη, γεμάτη ἀπὸ βέργες διαφόρων μεγεθῶν.

Ὅλη ἡ αἴθουσα βούϊζε ἀπὸ τὸ θόρυβο, ἀπὸ τὴ μελέτη, ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση ποὺ γινόταν μεγαλόφωνα. Κάποια στιγμὴ σηκώνομαι ἐπάνω στὸ θρανίο, ἀντικρύζω δίπλα στὴν ἕδρα ἕνα καναπὲ-ντιβάνι, πάνω στὸ ὁποῖο βρισκόταν μακάρια ξαπλωμένος ὁ δάσκαλος. Ρωτῶ ἕνα φίλο μου, γειτονόπουλο, ποὺ εἶχε δυὸ χρόνια στὴν προκαταρκτική.

—Θὰ παίξωμε, Γιῶργο, καὶ τ' ἀλογάκια ἐδῶ; δείχνοντας τὰ κρεμασμένα στὸν τοῖχο κοντάρια. — Θὰ ἰδῆς, καϋμένε, γρήγορα τί κλωτσιὲς θὰ δώσῃ στὸν ἀέρα ὁ τυχερὸς καβαλλάρης του...! Εἶναι φάλλαγγας... Σὲ λίγο ἀπορροφημένος ἀπὸ τὰ χάρτινα κοκοράκια, ποὺ μοῦ μάθαινε νὰ φτιάχνω ὁ φίλος μου, ἀκούω δυνατὸ χτύπημα στὴν ἕδρα. Ἕνας πελώριος, ἀθλητικοῦ τύπου ἄνδρας, ντυμένος μισοχωριάτικα, μὲ μέτωπο πλατύ, φρύδια πυκνά, μύτη χονδρὴ πλατειά, μουστάκια μεγάλα σὰ σκαντζόχοιρου κρεμασμένα πρὸς τὰ κάτω, μὲ χέρια μεγάλα... βρέθηκε ὄρθιος.

Μ' ἕνα νεῦμα του ἀνεβαίνει στὴν ἕδρα ἕνα μεγάλο παιδί. Ὅλοι ὄρθιοι σταυρώνουν τὰ χέρια. Ἀρχίζει ἡ προσευχή! Ἅγιος ὁ Θεός... Παναγία Τριὰς ἱλάσθητι τὰς ἁμαρτίας... Πάτερ ἡμῶν—καὶ ἐν χορῷ ψάλλεται τὸ Εὐλογητὸς εἶ Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ Πανσόφους τοὺς ἁλιεῖς... Ἡ ἐντύπωση ἀπὸ τὴν προσευχὴ αὐτὴ μοῦ ἔμεινε, γι' ὅλη μου τὴ ζωή, βαθειὰ μέσα στὴν ψυχή μου.

Ὁ δάσκαλος, ἀπόφοιτος τῆς Σχολῆς τοῦ Ψαλτηρίου καὶ Ὀκτωήχου, παίρνει τὸν κατάλογο στὰ χέρια καί, ἀφοῦ ἔκανε προσκλητήριο τῶν μεγάλων παιδιῶν — γιὰ μᾶς τοὺς μικροὺς δὲν ἐνδιαφερόταν καθόλου — διαπιστώνει ὅτι ἀπουσίαζαν μερικὰ παιδιά. Δὲν χάνει καιρό. Οἱ ἐπιτηρητὲς κάθε τμήματος, σ' ἕνα νεῦμα του, βρέθηκαν στὴ θέση τους μὲ τὴ βέργα στὸ χέρι. Διατάζει μερικὰ παιδιὰ νὰ τὸν ἀκολουθήσουν καὶ βγαίνει μαζύ τους ἔξω ἀπ' τὸ σχολεῖο.

Πέρασε ἀρκετὴ ὥρα, ἴσως μιὰ καὶ πλέον. Στὸ διάστημα αὐτὸ οἱ ἐπιτηρητές, ἀφοῦ ἔβαλαν σκοποὺς σὲ κατάλληλη θέση γιὰ νὰ ἀναγγείλουν τὴν ἐπιστροφὴ τοῦ δασκάλου, ἔδωσαν τὸ σύνθημα τοῦ γλεντιοῦ!

Στὸ χῶρο, πρὸ τῆς ἕδρας, ποὺ ἦταν ἀρκετὰ εὐρύχωρος, λαμβάνουν χώραν ὅλα τὰ παιγνίδια, καραγκιοζλίκια, ἀστεῖα, ἑλληνορωμαϊκὴ πάλη μὲ ἀρκετοὺς διαπληκτισμοὺς καὶ ἀποτέλεσμα, αἱμάτωμα μύτης καὶ γρατσουνίσματα. Αὐτά, ἐννοεῖται, γίνονταν μόνο ἀπὸ τὴ μεγάλη τάξη, ὅπως τὴν ἀποκαλούσαμε τότε. Ὅλοι οἱ ἄλλοι μαθητὲς στὰ θεωρεῖα, πάνω στὰ θρανία. Πειθαρχία σιδηρένια ἐπικρατοῦσε!... Ποῦ νὰ τολμήσουν οἱ μικρότεροι τέτοια! Αὐτοὶ μόνο νὰ βλέπουν καὶ νὰ ἀκούουν ἔπρεπε.

Κάποια ὥρα οἱ σκοποὶ εἰδοποιοῦν. Ὁ θόρυβος τῶν παιγνιδιῶν παύει, ὡς διὰ μαγείας. Ἡ βοὴ τῆς ὁμαδικῆς ἀναγνώσεως ἐπαναλαμβάνεται ἀμέσως. Διακόπτεται τώρα ἀπὸ μακρυνὲς κραυγὲς καὶ κλάμματα. Ὁ δάσκαλος, καταϊδρωμένος, κατακόκκινος, μὲ τὸ χονδρὸ ροζιασμένο μπαστούνι στὸ χέρι του, μπαίνει πρῶτος. Ὅλη ἡ τάξη-σχολεῖο σηκώνεται στὸ πόδι. Νεκρικὴ ἡσυχία. Ἀκολουθεῖ ἡ κουστωδία ἔχοντας στὴ μέση δυὸ ... λιποτάκτες μὲ δεμένα χέρια.

Ἀρχίζει ἡ δίκη τῶν λιποτακτῶν. Ὁ δάσκαλος πάνω στὴν ἕδρα, δικαστὴς καὶ πρόεδρος, ἀπαγγέλλει φωναχτὰ τὴν κατηγορία ἐναντίον τῶν λιποτακτῶν γιὰ τὴν ἀνταρσία τους. Μάρτυρες κατηγορίας παρελαύνουν. Ὁ ἕνας κατηγορούμενος, πνιγμένος στὰ δάκρυα καὶ μὲ λυγμοὺς ἀπολογεῖται. Ὁ ἄλλος δέχεται ἀδιαμαρτύρητα τὴν κατηγορία. Σὲ λίγο ἐπακολουθεῖ ἡ καταδίκη τους! Ἡ τιμωρία; Ὁ Φάλαγγας!!

Στὸ Φάλαγγα! φωνάζουν οἱ κατήγοροι. Ὁ δάσκαλος μειδιᾶ ἐπιχαρίτως. Οἱ μαθητὲς εἶναι ἀντάξιοί του! Δυὸ παιδιὰ εὔσωμα ξεκρεμοῦν τὸ ἕνα ἀπὸ «τὰ ἀλογάκια μου». Ὁ πρῶτος τῶν καταδικασθέντων, ἕνα συμπαθητικὸ παιδί, ἀτρόμητο, ἀνατρέπεται, ξαπλώνεται ἀνάσκελα. Τὰ δύο του πόδια σηκώνονται κάθετα, προσδένονται διὰ περιστροφῆς τῶν σχοινιῶν τοῦ ἱεροεξεταστικοῦ ὀργάνου. Οἱ δυὸ ἄκρες τοῦ κονταριοῦ-φάλαγγα βαστιοῦνται ἀπὸ δύο παιδιὰ ἑκατέρωθεν ἔτσι, ὥστε νὰ δίνουν στὰ πόδια ἐπικλινῆ θέση. Ἀρχίζει τὸ ξυλοφόρτωμα στὰ γυμνὰ πέλματα. Ἕνας μαθητής, 16 χρονῶν περίπου, στάσιμος χρόνια στὴ μεγάλη τάξη, πολύτιμος ὅμως συνεργάτης τοῦ δασκάλου στὶς παιδονομικὲς ἐνέργειές του, εἶχε τὴν ἐξαιρετικὴ εὐνοιά του, ἔκανε τὸ δήμιο. Ὁ δάσκαλος μετρᾶ. Ὁ δήμιος ρυθμικὰ μ' ὅλη τὴ δύναμη (ἄλλοτε ἀνάλογα μὲ τὴ συμπάθεια ἢ ἀντιπάθεια πρὸς τὸν κατηγορούμενο) χαϊδεύει μὲ τὴ χονδρὴ βέργα τὰ πέλματά του. Οἱ θεατὲς ὄρθιοι, ἀμίλητοι πάνω στὰ θρανία, παρακολουθοῦν τὸ δρᾶμα. Τὸ θῦμα ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ 5 ζητεῖ ἔλεος, σφίγγοντας μ' ὅλη τὴ δύναμη τὰ δόντια του σὲ κάθε κτύπημα. Ὑπόσχεται, μετανοώντας, πειθαρχία καὶ ἐπιμέλεια στὸ μέλ-

λον. Ὁ δάσκαλος ὅμως καὶ ὁ δήμιος δὲν συγκινοῦνται. Στὸν ἀριθμὸ 10 διατάζεται ἡ παύση. Ἀρκεῖ τόσο.

Ὁ δεύτερος τῶν καταδικασθέντων, ἀφοῦ σ' ὅλο τὸ διάστημα τῆς διαδικασίας αὐτῆς ὑπέστη τὸ μαρτύριο τῆς ψυχικῆς ἀγωνίας, δὲν μπόρεσε νὰ βαστάξει στὸ τέλος. Εἶχε χάσει τὸ χρῶμα τοῦ προσώπου του. Ἡμιλυπόθυμος ἔπεσε στὰ χέρια τῶν δυὸ δημίων του. Ἔτσι ἡ τιμωρία του ἀνεβλήθη δι'... εὐθετώτερο χρόνο! Ζαρωμένος ἀπὸ τὸ φόβο παρακολούθησα μὲ ἀγωνία καὶ μὲ σφιγμένη τὴν καρδιὰ τὸ δρᾶμα τῆς τιμωρίας.

—Φοβήθηκες; μοῦ ψιθύρισε ὁ φίλος μου.

—Μὴ φοβᾶσαι, αὐτὰ μόνο οἱ μεγάλοι τὰ παθαίνουν. Τὰ ἀλογάκια σου ἐκεῖνα δὲν εἶναι γιὰ μᾶς...». —

Ἕως τὰ 1900-1901 ἡ Κοινότητα ἔκανε ὅ,τι μπόρεσε στὸ σχολεῖο μὲ τέτοιο δάσκαλο, ποὺ συνήθως ἐξασκοῦσε κι ἄλλο ἐπάγγελμα γιὰ νὰ ζῆ, ἀφοῦ δὲν τοῦ ἐπαρκοῦσε ὁ μισθός του. Ἀπὸ τὸ 1903-1904 βελτιώνεται ἡ κατάσταση τῆς ἐκπαιδεύσεως στὸ χωριό. Πρὶν προχωρήσω ὅμως, θὰ ἀναφέρω ἀκόμη μερικὰ ἀπὸ τὰ σπαρταριστὰ παιδονομικὰ μέσα τοῦ παλιοῦ σχολειοῦ, ποὺ ἔθεταν σὲ ἐνέργεια οἱ δάσκαλοι αὐτοί, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ φάλαγγα ποὺ ἦταν τότε στὶς δόξες του. Τιμωρίες στὶς παλάμες μὲ βέργες (χτυπήματα ἕως 50 φορές). Τὰ χτυπήματα γίνονταν καὶ στὸ πισινὸ μέρος. Μελάνιασμα τοῦ προσώπου μὲ μελάνη γραφῆς. Τὸ μελάνιασμα μόνο στὸ σπίτι ἐπιτρεπόταν νὰ ἐξαφανισθῆ, ἢ ὁπωσδήποτε μετὰ τὴν ἀπόλυση ἀπὸ τὸ σχολεῖο. Παραμονὴ ὀρθίου τοῦ τιμωρουμένου σ' ἕνα πόδι, γιὰ μισὴ ἢ περισσότερη ὥρα καὶ μὲ τὸ πρόσωπο γυρισμένο στὸν τοῖχο, χωρὶς ἐναλλαγὴ τῶν ποδιῶν. Παραμονὴ πάνω στὰ γόνατα στὸ ἐπάνω μέρος τοῦ θρανίου (γραφεῖο) μὲ κρεμασμένα ἀπὸ τὸν τράχηλο ἑνὸς ἢ δύο δοχείων νεροῦ (σταμνιῶν τῶν 5-10 ὀκάδων). Φυλάκιση στὸ ὑπόγειο τοῦ σχολείου, σκοτεινὸ μέρος ποὺ δὲν εἶχε ὕψος περισσότερο τῶν 0,30-0,40 τοῦ μέτρου. Παραμονὴ πάνω στὰ γόνατα ἐπάνω στὸ γραφεῖο τοῦ θρανίου μὲ τὸ βιβλίο στὸ χέρι γιὰ διάβασμα. Νηστεῖες καὶ περιορισμοὶ στὸ ἰδιαίτερο καγκελόφραχτο μέρος. Θὰ ἀναφέρω ἀκόμη μιὰ τιμωρία, ποὺ ἀναστάτωσε καὶ τὸ σχολεῖο καὶ τὸ χωριὸ ὅλο καὶ ποὺ θὰ εἶχε πολὺ δυσάρεστα ἐπακόλουθα γιὰ τὸ γέρο δάσκαλο. Συνέβη ὅταν ἤμουν μαθητὴς στὴ Β' τάξη τοῦ δημοτικοῦ. Μαθητὴς τῆς Γ' τάξεως ἡλικίας 11 ἐτῶν, ἄτακτος ὑπὲρ τὸ δέον, ὑβριστής, κουτσομπόλης καὶ φλύαρος ἀναστάτωνε κάθε λίγο καὶ λιγάκι τὸ σχολεῖο ὅλο. Ὕβρισε καὶ κουτσομπόλευε τὸ δάσκαλο. Συνελήφθη ἐπ' αὐτοφώρῳ. Ὡς δραστικὴ τιμωρία ἐνόμισε ὁ ταλαίπωρος δάσκαλος νὰ τοῦ φράξη τὸ στόμα! Μὲ τὴ βοήθεια μεγάλων μαθητῶν γέμισε τὸ στόμα του μὲ στάχτη ἀπὸ ξύλα. Τὸ παιδὶ κινδύνεψε νὰ πάθη ἀνακοπή! Τὸ πῶς ἀπηλλάγη ἀπὸ τὴν πολὺ

δυσάρεστη αὐτὴ ἱστορία ὁ δάσκαλος, αὐτὸ ὀφείλεται στὴ μεγαλοφροσύνη τῆς γερουσίας τοῦ χωριοῦ.

Ἀπὸ τὸ 1900 τὸ χωριὸ εἶχε δύο σχολεῖα, ἕνα ἀρρένων καὶ ἕνα θηλέων. Τὸ σχολεῖο θηλέων ἦταν σὲ ξεχωριστὸ διδακτήριο (ἰδιωτικὸ σπίτι) μὲ μιὰ δασκάλα. Ἰδιαίτερα κάνει ἐντύπωση τότε ἡ διδασκαλία τῆς δασκάλας, τὰ παιδονομικά της μέσα, οἱ χοροὶ ποὺ δίδασκε στὶς μαθήτριες, τὰ τραγούδια καὶ τὰ κεντήματα. Ὁποία ἀντίθεση μὲ τὸ σχολεῖο ἀρρένων καὶ τὸ δάσκαλό του! Δὲν ἐνθυμοῦμαι δυστυχῶς τὸ ὄνομα τῆς δασκάλας αὐτῆς, καταγόταν ὅμως ἀπὸ τὰ χωριὰ πλησίον τοῦ Μοναστηρίου.

Στὸ σχολεῖο θηλέων φοιτοῦσαν στὴν ἀρχὴ 30-40 κορίτσια, μικρὰ τὰ περισσότερα, ἀλλὰ γρήγορα σὲ λίγα χρόνια ξεπέρασαν τὸν ἀριθμὸ 120 καὶ μέχρις ἡλικίας 14 ἐτῶν.

Ἀπὸ τὸ 1903-1904 διορίζονται 3 δάσκαλοι στὸ σχολεῖο ἀρρένων καὶ 2 δασκάλες. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀρρένων μαθητῶν ἔφθανε τοὺς 200 καὶ τῶν κοριτσιῶν τὰ 120. Τότε, ἐνθυμοῦμαι, διορίσθηκαν οἱ Θεμιστοκλῆς Τόσκος μὲ τὴν ἀδελφή του Θεανὼ ἀπὸ τὴν Ἀχρίδα, Ἀριστοτέλης Τζιόγος ἀπὸ τὴν Κλεισούρα Καστοριᾶς καὶ ὁ γηγενὴς Ἀβραὰμ Παπᾶ, τελειόφοιτος τοῦ Γυμνασίου Κερκύρας. Ἐπίσης παρέμεινε καὶ ἡ ἀπὸ ἐτῶν ὑπηρετοῦσα δασκάλα. Ὁ Θεμ. Τόσκος ἦταν ἀπὸ τοὺς μορφωμένους δασκάλους μὲ σπουδὲς ὀλίγων χρόνων καὶ στὴ Γερμανία. Τὰ τελευταῖα χρόνια μέχρι τοῦ 1935-36 ὑπηρέτησε στὰ σχολεῖα τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης.

Στοὺς δασκάλους μέρος τῶν μισθῶν καταβαλλόταν ἀπὸ τὴν Κοινότητα, μαζὶ μὲ τὴν κατοικία καὶ τὴν καύσιμη ὕλη, ποὺ διδόταν πάντοτε δωρεὰν σ' ὅλους τοὺς δασκάλους ἕως τὸ 1912.

Τοὺς διορισμοὺς ἔκανε ἡ Μητρόπολη καὶ τοὺς ἄλλους μισθούς, ποὺ δὲν κατέβαλλε ἡ Κοινότης, ἐπλήρωνε μέσῳ τῆς Μητροπόλεως τὸ Ἑλλ. Προξενεῖον Μοναστηρίου.

Σημειώνω παρακάτω μερικὰ ὀνόματα δασκάλων, ποὺ ὑπηρέτησαν στὸ χωριὸ ἕως τὸ 1912, ἐννοεῖται ὅσα συνεκράτησα στὴ μνήμη μου.

Ναοὺμ Παπαναοὺμ ἀπὸ τὴν Ἀχρίδα, Ἀβραὰμ Παπᾶς ἀπὸ τὴν Μπεάλα, Ποσειδῶν Παπᾶς ἀπὸ τὴν Μπεάλα, Θεμιστοκλῆς Τόσκος ἀπὸ τὴν Ἀχρίδα, Θεανὼ Τόσκου ἀπὸ τὴν Ἀχρίδα, Γεώργιος Παρτάλης ἀπὸ τὴν Κλεισούρα Καστορίας, Ἀριστοτέλης Τζιόγος ἀπὸ τὴν Κλεισούρα Καστορίας, Ἰωάννης Καραφυλλίδης ἀπὸ τὸ Μοναστήρι, Ἑλένη Καραφυλλίδου ἀπὸ τὸ Μοναστήρι, Εὐάγγελος Οἰκονομίδης ἀπὸ τὴ Δροσοπηγὴ Φλωρίνης, Ἀντώνιος Παπαναοὺμ ἀπὸ τὸ Τύρνοβον Μοναστηρίου, Ἀθηνᾶ Παπαναοὺμ ἀπὸ τὸ Τύρνοβον Μοναστηρίου, Ἀνδρέας Παπασπυρίδωνος ἀπὸ τὴν Ἀχρίδα, Νικόλαος (;) ἀπὸ τὴν Κρήτη.

Ὁ τελευταῖος ἐκδιώχθηκε ἀπὸ τὰς τουρκικὰς ἀρχὰς γιὰ τὴν ἔντονη ἐθνικιστικὴ προπαγάνδα.

Δὲν ἐνθυμοῦμαι τὰ ὀνόματα 2-3 δασκαλισσῶν, γιατὶ τότε φοιτοῦσα ὡς μαθητὴς στὸ Γυμνάσιο καὶ Διδασκαλεῖο Μοναστηρίου.

Οἱ πλεῖστοι ἀπὸ τοὺς παραπάνω δασκάλους ἦσαν τελειόφοιτοι τοῦ Ὑποδιδασκαλείου Θεσσαλονίκης, οἱ δὲ δασκάλες τοῦ Ἀνωτέρου Παρθεναγωγείου Μοναστηρίου.

Ὁ διορισμὸς κάθε δασκάλου γινόταν γιὰ ἕνα σχολικὸ ἔτος μὲ μισθὸ ἐτήσιο 25-40 ὀθωμανικὲς χρυσὲς λίρες. Ὁ μισθὸς κανονιζόταν ἀπὸ τὴ Μητρόπολη, ἀνάλογα μὲ τὰ χρόνια ὑπηρεσίας καὶ τὰ προσόντα σπουδῶν. Ὁ διορισμὸς ἀνανεωνόταν στὴν ἀρχὴ κάθε σχολικῆς χρονιᾶς. Ἡ Κοινότητα, ὅπως εἴπαμε, ἔδιδε σ' ὅλους δωρεὰν τὴν κατοικία καὶ τὴν καύσιμο ὕλη.

Τὸ σχολικὸ ἔτος ἄρχιζε τὴν 1ην Σεπτεμβρίου καὶ ἔληγε στὶς 30 Ἰουνίου. Στὸ χωριὸ παρετείνετο ἡ λειτουργία τοῦ σχολείου καὶ γιὰ τοὺς μῆνες Ἰούλιο κι Αὔγουστο, μ' ἕνα ἢ δυὸ δασκάλους, γιὰ νὰ φοιτοῦν τὰ παιδιὰ τῶν οἰκογενειῶν τῶν Φαρσαριωτῶν, ποὺ θὰ ἀνεχώρουν τὸ φθινόπωρο στὰ χειμαδιά.

Ὁ Μητροπολίτης Πρεσπῶν-Ἀχριδῶν, ποὺ ἔκανε καὶ τὸν Ἐπιθεωρητὴ τῶν σχολείων, ἐρχόταν γιὰ ἐπιθεώρησή τους ἀπὸ τὶς 15 Ἰουνίου συνήθως καὶ παρέμενε μέχρι τῆς 1ης Ἰουλίου.

Τὴν 30ὴ Ἰουνίου γινόταν μπροστὰ τὸ Δεσπότη ἢ τὸν ἀντιπρόσωπό του καὶ στοὺς σχολικοὺς ἐφόρους ἡ σχολικὴ γιορτὴ γιὰ τὴ λήξη τῶν μαθημάτων. Σ' αὐτὴ τὴ γιορτὴ ἐξετάζονταν οἱ μαθητὲς στὴ διδαχθεῖσα ὕλη τῶν μαθημάτων καὶ ἐδίδοντο τὰ ἐνδεικτικὰ καὶ τὰ ἀπολυτήρια. Στὸ σχολεῖο θηλέων ἡ γιορτὴ γινόταν τὶς ἀπογευματινὲς ὧρες τῆς ἴδιας ἡμέρας.

Ἡ 30ὴ Ἰανουαρίου, τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, ἑορταζόταν στὰ σχολεῖα μεγαλοπρεπῶς. Ἦταν γιορτὴ τῶν γραμμάτων. Γινόταν σχολικὴ γιορτή, ἀλλὰ καὶ μὲ ἐξετάσεις τῶν μαθητῶν στὴ διδαχθεῖσα ἕως τότε ὕλη. Μισὲς ἐξετάσεις τὶς λέγαμε.

Τονίζω ὅτι καθ' ὅλο τὸ σχολικὸ ἔτος στὸν ἑσπερινὸ κάθε μεγάλης γιορτῆς καὶ τὸ πρωῒ στὴ λειτουργία, ὅπως τοῦ Σαββατόβραδου καὶ τῆς Κυριακῆς, ὅλοι οἱ μαθητὲς τοῦ σχολείου, ἀπὸ τὴν Γ΄ τάξη κι ἀπάνω, ὁδηγοῦνταν στὴν ἐκκλησία. Οἱ καλλίφωνοι μαθητὲς βοηθοῦσαν τοὺς ἱεροψάλτες, οἱ ὁποῖοι συνήθως ἦσαν οἱ δάσκαλοι. Ἡ ἀνάγνωση τοῦ «Ἀποστόλου» γινόταν ἀπὸ ὅλα τὰ παιδιά, κατὰ σειρὰν ἀπ' ὅλες τὶς τάξεις τοῦ σχολείου, ἀπὸ τὴ Δ΄ τάξη κι ἀπάνω.

Ἔτσι λοιπὸν ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ — ἄνδρες, γυναῖκες — ἰδίᾳ ἀπὸ τὸ ἔτος 1904, ἐγνώριζαν στοιχειώδη ἀνάγνωση καὶ γραφή.

Τὸ χωριό, μακριὰ ἀπὸ τὰ πνευματικὰ κέντρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ (Μοναστήρι, Θεσσαλονίκη), δὲν ἐπεδίωξε νὰ ἀναδείξῃ μορφωμένα παιδιά, ἐκτὸς ἐλαχίστων. Ἡ φοίτηση ὅμως στὸ δημοτικὸ σχολεῖο ἐθεωρεῖτο ὑποχρέωση.

Μὲ τὰ στοιχειώδη ὅμως γραμματικὰ ἐφόδια οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ

καὶ μὲ τὴν ἐργατικότητά τους ἀνεδείχθησαν καλοὶ ἔμποροι. Διατήρησαν ἔτσι τὸ χωριὸ σὲ ἀνθηρότητα οἰκονομικὴ ἕως τὸ ἔτος 1912.

12. ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ

Τὰ ἤθη τοῦ χωριοῦ ἦσαν αὐστηρά. Οὐδέποτε παρατηρήθηκε ἐκτροπὴ νέου, εἴτε σὲ σεξουαλικὰ ζητήματα ἢ σ' ἄλλα ἠθικῆς φύσεως.

Οἱ μουσουλμάνοι κάτοικοι τοῦ χωριοῦ σέβονταν αὐστηρὰ τὰ ἤθη τῶν χριστιανῶν, οἱ σχέσεις τους δὲ πάντοτε ἦσαν ἁρμονικὲς μεταξύ τους. Οἱ γυναῖκες καὶ τὰ κορίτσια περιφέρονταν ἐλεύθερα καὶ μέσα στὸ χωριὸ καὶ ἔξω στὴν ἐξοχή. Δὲν ἐνοχλοῦντο ποτὲ οὔτε ἀπὸ τοὺς συγχωριανοὺς μουσουλμάνους οὔτε ἀπὸ τοὺς Ἀρβανίτες γείτονες (Τσερμενίκα) καὶ στὸ βουνὸ ἐπάνω, ὅταν πήγαιναν γιὰ συλλογὴ χόρτου, ξύλευση κ.λ.

α) Ἀ ρ ρ α β ώ ν α ς

Ὅπως ἀνέφερα κι ἀλλοῦ, ἡ ἐπιγαμία μεταξὺ τῶν δύο χωριῶν μόνο ἦταν αὐστηροτάτη. Καμιὰ φορά, ὅπως ἐνθυμοῦμαι, δὲν παραβιάσθηκε ὁ ἠθικὸς αὐτὸς κανόνας. Τὴν ἐπιμιξία μὲ τὰ ἄλλα γύρω χριστιανικά, ἀλλὰ σλαβόφωνα, χωριὰ τὴ θεωροῦσαν βδέλυγμα καὶ ἐθνικὴ ἐντροπή. Ἔτσι οἱ συγγένειες μεταξὺ τῶν συγχωριανῶν καὶ τῶν δύο χωριῶν εἶχαν στενέψει, ἰδίως τὰ τελευταῖα χρόνια, ἀφοῦ ἦσαν τόσο πυκνὲς καὶ συνήθεις. Ἐπιγαμίες γίνονταν, ἀραιὰ καὶ ποῦ, καὶ μὲ τὸ Πόγραδετς Ἀλβανίας, ὅπου εἶχαν ἐγκατασταθῆ μονίμως ἔμποροι ἀπὸ τὸ χωριὸ καὶ μὲ τὸ βλαχόφωνο χωριὸ Λάγγα, στὸ ὁποῖο ὅμως πάνδρευαν κορίτσια μόνο.

Ὁ ἀρραβώνας, μεταξὺ φιλικῶν οἰκογενειῶν, τῶν παιδιῶν γινόταν ἀπὸ τὴ μικρὴ ἡλικία, ἀκόμα ἀπὸ τὴ νηπιακή. Ἀπέβλεπαν σὲ περαιτέρω σύσφιξη τῶν δεσμῶν τους. Ἔτσι ἀρραβωνιασμένα μικρὰ παιδιὰ μεγάλωναν καὶ φοιτοῦσαν στὸ σχολεῖο. Μόνο ὅταν ἔφθαναν, τὸ μὲν ἀγόρι σὲ ἡλικία ἄνω τῶν 18 ἐτῶν καὶ τὸ κορίτσι ἀπὸ τὰ 14, τελοῦσαν τὸ γάμο. Στὸν ἀρραβώνα αὐτὸ δινόταν καὶ ἀπὸ τὰ δυὸ μέρη ἁπλᾶ ἕνα σημάδι. Ἐπίσημος ἀρραβώνας γινόταν ἀργότερα.

Ὁ ἐπίσημος ἀρραβώνας ἐτελεῖτο πάντοτε μὲ τὴν παρουσία ἱερέα, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὸ τυπικὸ τῆς ἐκκλησίας, ἔκανε τὴν ἱεροτελεστία τοῦ ἀρραβώνα. Τέτοια ἱεροτελεστία κατὰ τὸν ἀρραβώνα ἐπιτρεπόταν τότε ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία. Γι' αὐτὸ ὁ ἀρραβώνας δὲν ἦταν εὔκολο νὰ διαλυθῆ τότε. Ἔπρεπε γιὰ τὴν διάλυσή του νὰ γίνουν αὐστηρὲς διατυπώσεις στὴν Ἱερὰ Μητρόπολη. Ἔτσι σπανιώτατα διαλύονταν ἀρραβῶνες.

Οἱ ἀρραβῶνες γίνονταν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, μὲ συνοικέσια. Μεσάζοντες ἦσαν περισσότερο γυναῖκες κατάλληλες, οἱ ὁποῖες ἔπαιρναν ὡς φιλοδώρημα φόρεμα ἢ ζευγάρι παπουτσιῶν. Προίκα σὲ χρῆμα μετρητὸ ἢ σὲ ἀκίνητη περιουσία δὲν συμφωνοῦσαν κατὰ τὸν ἀρραβώνα. Σπάνια δινόταν

τέτοια προίκα. Μόνο σὲ εἴδη ρουχισμοῦ καὶ οἰκιακῆς χρήσεως δινόταν, περιλαμβάνοντο δὲ ὑποχρεωτικῶς καὶ τὰ πρὸς τοὺς συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ διδόμενα δῶρα.

Ὀλίγον πρὸ τοῦ γάμου καλοῦσαν τὸν παπᾶ τῆς ἐνορίας ἢ ἄλλον ἐγγράμματο γιὰ νὰ συντάξουν τὸ προικοσύμφωνο, κατὰ τὸ πρότυπο τέτοιων προικοσυμφώνων τοῦ παλιοῦ καιροῦ, μπροστὰ σὲ δύο μάρτυρες. Ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Μητροπολίτου στὸ χωριὸ παπᾶς κι ὁ πρόεδρος (κοτζαμπάσης) ἐπεκύρωναν κι ἐβεβαίωναν τὴ σύνταξη τοῦ προικοσυμφώνου μὲ τὴν ὑπογραφὴ καὶ τὴ βούλλα. Στὸ προικοσύμφωνο ἀναφερόταν λεπτομερῶς ἡ ὅλη προίκα, ἀλλὰ καὶ ὁ ρουχισμὸς τῆς μελλούσης νύφης.

Ὁ ἀρραβώνας γινόταν καὶ ἐν ἀπουσίᾳ ἀκόμη τοῦ γαμβροῦ ἀπὸ τοὺς γονεῖς καὶ συγγενεῖς του, ὅταν φυσικὰ ἀπουσίαζε στὰ ξένα. Ἡ ὑποψηφία νύφη ἔβγαινε μόνο στὴν αἴθουσα ὑποδοχῆς συνοδευομένη ἀπὸ νύφες καὶ κορίτσια συγγενεῖς, γιὰ νὰ κεράσῃ τὸ γλυκό. Προηγεῖτο πάντοτε τὸ κέρασμα τοῦ σερμπετιοῦ (γλυκὸ τσίπουρο βρασμένο ζεστό). Τὴ νύφη φιλοδωροῦσαν οἱ μέλλοντες πεθεροὶ καὶ συγγενεῖς μὲ φλουριά, ἢ ἄλλα χρυσᾶ νομίσματα. Σὰν σημάδι πάντοτε τοῦ ἀρραβώνα ἦταν ἕνα σημαντικὸ φλουρί. Στὸν ἀρραβώνα ἀνταλλάσσονταν δῶρα, ὑποκάμισα, κάλτσες, σκέπες κ.ἄ.

Τὸ περίεργο εἶναι ὅτι ἡ ἀρραβωνιασμένη, ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι της, κρυβόταν ἀπὸ τὸν ἀρραβωνιαστικὸ καὶ τοὺς συγγενεῖς του. Στὸ σπίτι της, ὁσάκις τὴν ἐπισκεπτόταν ὁ ἀρραβωνιαστικός της, παρουσιαζόταν πάντοτε συνοδείᾳ τῆς μητέρας της ἢ ἄλλων συγγενῶν καὶ στοὺς ἄλλους συγγενεῖς σπάνια παρουσιαζόταν.

Στὶς μεγάλες θρησκευτικὲς γιορτὲς (Πάσχα, Χριστούγεννα) ἐστέλνοντο σχετικὰ δῶρα στὴν ἀρραβωνιασμένη ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ.

β) Γ ά μ ο ς

Σὲ κοινωνία γάμου ἤρχοντο οἱ μὲν ἄρρενες ἅμα τῇ συμπληρώσει τοῦ 20οῦ ἔτους τῆς ἡλικίας καὶ συνήθως τοῦ 25ου τοιούτου, τὰ δὲ κορίτσια καὶ ἀπὸ τοῦ 14ου ἔτους. Τὸ πηδάλιο τῆς ἐκκλησίας, σχετικὰ μὲ τὴν τυχὸν συγγένεια τῶν μελλονύμφων, ἐτηρεῖτο μὲ θρησκευτικὴ εὐλάβεια.

Γάμος μὲ ἀλλοφύλους, ὅπως ἐτόνισα καὶ προηγουμένως, ἐθεωρεῖτο βδελυρός. Ἡ ἐπιγαμία γινόταν ἀποκλειστικὰ ἀνάμεσα στὶς κουτσοβλάχικες οἰκογένειες καὶ τῶν δύο χωριῶν ἢ κι ἄλλων Κουτσοβλάχων σ' ἀπομακρυσμένα μέρη (Λάγγα, Πόγραδετς, Ἐλβασὰν κ.ἄ.).

Ἡ προετοιμασία τοῦ γάμου ἄρχιζε πολὺ ἐνωρίς. Συνήθως οἱ γάμοι τελοῦνταν τοὺς καλοκαιρινοὺς μῆνες καὶ τὸ φθινόπωρο. Ὁ κυρίως γάμος διαρκοῦσε ἀπὸ τὸ Σάββατο τὸ ἀπόγευμα ἕως τὴν Τετάρτη, δηλ. 4 ἡμέρες. Οἱ συγγενεῖς βοηθοῦσαν στὶς προετοιμασίες. Τὸ σιτάρι γιὰ τὰ ψωμιὰ τοῦ γάμου πλυνόταν ἐγκαίρως, ἀφοῦ κοσκινιζόταν μὲ τραγούδια. Τὸ ἀλεύρι τὸ

κοσκίνιζαν ἐπίσης καὶ τὸ ἔπλαθαν σὲ καρβέλια οἱ γυναῖκες μὲ τραγούδια. Τὸ ψωμὶ ψηνόταν στὸ φοῦρνο καὶ σὲ ποσότητα ποὺ ὑπολογιζόταν ἀνάλογα μὲ τοὺς συνδαιτημόνες καὶ γιὰ γεύματα πολλὰ καὶ γιὰ ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ γάμου. Αὐτὸ γινόταν 2-3 ἡμέρες πρὸ τοῦ γάμου. Ἡ στέψη γινόταν τὴν Κυριακὴ καὶ στὴν ἐκκλησία, μόνο οἱ ἐρχόμενοι σὲ β′ γάμο στεφανώνονταν στὸ σπίτι.

Τὴν Πέμπτη, πρὸ τοῦ γάμου, ἢ τὴν Παρασκευὴ ἔφερναν ἀπὸ τὴ στάνη τὰ ἀνάλογα ἀρνιά, κατσίκια ἢ πρόβατα γιὰ τὸ ψητὸ κρέας καὶ τὸ Σάββατο πρωῒ σφαζόταν τὸ βόδι, ἢ ἀγελάδα στείρα, ἢ 2-3 μοσχάρια γιὰ τὰ φαγητὰ (ἐντράδες). Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ποσότης τοῦ κρέατος ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ κατάσταση τῆς οἰκογενείας τοῦ γαμβροῦ. Ἐπίσης τὸ Σάββατο τὸ ἀπόγευμα σφάζονταν καὶ τὰ ἀρνιὰ καὶ ἄλλα γιὰ τὰ ψητά. Εἰδικοὶ μάγειροι καὶ τσομπάνοι προσλαμβάνονταν γιὰ τὶς ὑπηρεσίες αὐτές.

Ἀνάλογη προετοιμασία γινόταν καὶ στὸ σπίτι τῆς νύφης. Λίγες μέρες (5-6) πρὸ τοῦ γάμου μαζεύονταν ἐκεῖ κορίτσια συγγενῶν καὶ φιλενάδες τῆς νύφης κι ἔβαζαν μαζί μ᾽ αὐτὴ τὸν κανᾶ (βαφὴ) στὸ κεφάλι. Σ᾽ ὅλες τὶς προετοιμασίες (μιὰ ἢ δυὸ ἑβδομάδες πρωτύτερα) τὸ σπίτι τῆς ὑποψηφίας νύφης ἀντηχοῦσε ἀπὸ τραγούδια καὶ χοροὺς τῶν κοριτσιῶν.

Μιὰ ἢ δυὸ ἡμέρες πρὸ τοῦ γάμου, ἀπεσταλμένοι ἔφερναν ἀπὸ τὸ βουνὸ τὸ δέντρο τοῦ γάμου — *τίζε* τὄλεγαν —, ὅμοια μὲ τὰ τωρινὰ χριστουγεννιάτικα δέντρα ἀπὸ πεῦκο ἢ ἔλατο. Συμβόλιζε τὴ γονιμότητα, τὴν αὔξηση τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας, ὅπου ἐτελεῖτο γάμος.

Ὁ γαμπρός, ποὺ ἀπουσίαζε συνήθως στὰ ξένα, ἔφθανε μιὰ ἑβδομάδα νωρίτερα. Τὴν Παρασκευὴ τὸ πρωῒ πήγαινε στὴν ἐκκλησία καὶ μετελάμβανε τῶν ἀχράντων μυστηρίων.

Ὁρίζονταν 3-4 *φρατάτοι* (μπράτιμοι), ἀπὸ τοὺς φίλους τοῦ γαμπροῦ, οἱ ὁποῖοι ἀναλάμβαναν ὑπηρεσία γκαρσονιοῦ στὸ γάμο.

Τὸ ἀπόγευμα τοῦ Σαββάτου ἔφθαναν τὰ μουσικὰ ὄργανα τοῦ γάμου. Ἕνα ἢ δυὸ βιολιά, ἕνα λαοῦτο κι ἕνα ντέφι ἦταν ἡ σύνθεση τῶν μουσικῶν, ἢ δύο πίπιζες μ᾽ ἕνα νταούλι. Τὰ πλούσια σπίτια ἔπαιρναν καὶ δύο μουσικές. Ἐπίσης καὶ στὴν οἰκογένεια τῆς νύφης, ἀνάλογα μὲ τὴν οἰκονομικὴ κατάσταση, εἶχε μουσικὰ ὄργανα, ἀλλὰ μόνο γιὰ τὸ Σάββατο βράδυ καὶ τὴν Κυριακὴ μέχρι τῆς στέψεως. Στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ οἱ μουσικοὶ καπαρώνονταν ἕως τὴν Τετάρτη.

Προσκλητήρια (ἔντυπα ἢ χειρόγραφα) στὸ γάμο δὲν ἀποστέλλονταν μέσα στὸ χωριό, παρὰ μόνο σὲ συγγενεῖς καὶ φίλους ποὺ διέμεναν μακριά.

Τὸ ἀπόγευμα τοῦ Σαββάτου πρῶτος ἐκαλεῖτο ὁ κουμπάρος. Ὁμάδα νέων, μ᾽ ἕνα ἢ περισσότερα μέλη τῆς οἰκογενείας τοῦ γαμπροῦ, μὲ τὰ μουσικὰ ὄργανα μετέβαιναν στὸ σπίτι τοῦ κουμπάρου. Τιμητικὰ φέρνανε αὐτὸν

στὸ σπίτι τοῦ γάμου, ὅπου τὸν ὑποδέχονταν ὁ γαμπρὸς καὶ οἱ συγγενεῖς του τοποθετώντας τον σὲ τιμητικὴ θέση στὴν αἴθουσα.

Ὁ κουμπάρος-νουνὸς ἦταν τὸ πλέον τιμώμενο πρόσωπο στὸ γάμο ἢ στὰ βαπτίσια. Εἶχε πάντοτε τὴν πρωτοκαθεδρία, ὁποιαδήποτε ἡλικία κι ἂν εἶχε. Κάθε οἰκογένεια εἶχε τὸν κουμπάρο-νουνὸ καὶ δὲν τὸν ἄλλαζε καμιὰ φορά. Τὴν οἰκογένεια τοῦ κουμπάρου ἀντιπροσώπευε πάντοτε ὁ ἑκάστοτε ἀρχηγός της. Ἔτσι διαδοχικὰ ἡ οἰκογένεια αὐτὴ τοῦ κουμπάρου-νουνοῦ στεφάνωνε ἢ βάπτιζε τὰ παιδιὰ σὲ συνέχεια γενεῶν.

Ἡ πρόσκληση στὸ γάμο μέσα στὸ χωριὸ γινόταν ἀπὸ ὁμάδα νέων. Οἱ νέοι, μετὰ τὴν πρόσκληση τοῦ κουμπάρου, μὲ τὰ ὄργανα ἐπικεφαλῆς περιέτρεχαν τὰ συγγενικὰ καὶ φιλικὰ σπίτια μὲ πλόσκα γεμάτη κρασὶ καλοῦσαν στὸ γάμο.

Οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι ἔστελναν ἢ πήγαιναν δῶρα στὸ γάμο. Τὸ δῶρο αὐτὸ ἀποκαλοῦσαν *κανίσκου*. Τέτοια ἦσαν ἀρνὶ ζωντανό, ἕνα μεγάλο στρογγυλὸ καρβέλι (ψωμὶ 4-5 ὀκάδων) ζυμωμένο εἰδικὰ μὲ 1 μπουκάλι γλυκὸ κρασί, γλυκίσματα σὲ ταψιὰ (μπακλαβάδες, κανταΐφια, τρίγωνα κ.λ.), ἢ οἰκιακὰ σκεύη (ταψιά, γκιούμια, ταβάδες-χάλκινα εἴδη). Μὲ κανίσκου πήγαιναν οἱ συγγενεῖς κι οἱ φίλοι καὶ μετὰ τὸ γάμο.

Τὸ Σάββατο βράδυ, μετὰ τὴ δύση τοῦ ἡλίου συνήθως, πήγαιναν νὰ στολίσουν τὸ δέντρο τοῦ γάμου (τίζε) σὲ μιὰ κεντρικὴ πλατεία. Μὲ τὰ ὄργανα μπροστὰ καὶ τὸ δέντρο ἀπὸ πίσω, ὅλο τὸ συγγενολόγι τοῦ γάμου ἀκολουθοῦσε γιὰ τὸ στολισμὸ τοῦ δέντρου αὐτοῦ. Ἐκεῖ οἱ γυναῖκες ὁλόγυρά του μὲ τραγούδια τὸ στόλιζαν μὲ κόκκινο μαλλὶ καὶ μὲ μῆλα ἐπίσης κόκκινα στὴν κορυφή. Ὁλόγυρά του στηνόταν χορὸς κι ἔτσι στολισμένη ἡ *τίζια* μεταφερόταν στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ καὶ στηνόταν στὸ μπροστινὸ μέρος του, ὅπου διετηρεῖτο ἀρκετοὺς μῆνες. Συμβόλιζε, ὅπως γράψαμε, τὴ γονιμότητα, τὴν αὔξηση δηλ. τῶν μελῶν.

Τὸ γλέντι τοῦ γάμου ἄρχιζε ἀπὸ τὶς βραδυνὲς ὧρες τοῦ Σαββάτου καὶ διαρκοῦσε ὅλη τὴ νύχτα, ἕως τὶς πρωϊνὲς ὧρες τῆς Κυριακῆς. Οἱ προσκεκλημένοι ἄνδρες, στοὺς ὁποίους συγκαταλέγονταν πολλὲς φορὲς Ἀρβανίτες καὶ Τοῦρκοι ἀστυνομικοὶ καὶ στρατιωτικοί, διασκέδαζαν σὲ ξεχωριστὴ αἴθουσα, ἐνῶ σ' ἄλλη αἴθουσα γλεντοῦσαν οἱ νέοι, οἱ νέες κι οἱ γυναῖκες.

Πρὸ τοῦ φαγητοῦ κερνοῦσαν ποτά, κονιάκ, ρακί, ρούμι μὲ ἄφθονους μεζέδες (συκωτάκια, μπουμπουρέκια κ.λ. ἀρνιῶν). Τὸ γλέντι τους συνοδευόταν μὲ τὸν κρότο τῶν τουφεκιῶν.

Τὴ νύχτα τοῦ Σαββάτου πρὸ τοῦ δείπνου ὁμάδα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ νέων μὲ τὰ ὄργανα ἔβγαιναν ἔξω γιὰ *νὰ κλέψουν τὸ νερό*, ὅπως τὸ ἔλεγαν. Μὲ πολλὰ φανάρια, τὸ κυριώτερο μὲ ἕνα πυρσὸ μεγάλο, προχωροῦσαν στὸ σκοτάδι. Πάνω σ' ἕνα ψηλὸ κοντάρι ἔντυναν στὸ ἐπάνω μέρος μὲ κουρέλια, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα ἔβαζαν ἀρκετὴ ποσότητα στάχτη καὶ περιβρε-

χόμενη κάθε λίγο μὲ πετρέλαιο, ἀποτελοῦσε τὸν πυρσὸ ποὺ τοὺς ἔφεγγε στὸ σκοτάδι. Αὐτὸς ἀποτελοῦσε τὸ κυριώτερο φῶς. Δυὸ κορίτσια, τῶν ὁποίων οἱ γονεῖς ἔπρεπε νὰ ζοῦν, γέμιζαν ἀπὸ λίγο νερὸ ἀπὸ τρεῖς διαδοχικὲς βρύσες. Μὲ τὸ νερὸ αὐτὸ ζύμωναν ἀλεύρι κι ἔπλαθαν μιὰ τούρτα μὲ σταφίδα καὶ *δύο περιστέρια*, ποὺ συμβόλιζαν τὸ ζεῦγος τῶν μελλονύμφων. Τὰ δυὸ αὐτὰ περιστέρια ψημμένα τοποθετοῦνταν πάνω στὸ τζάκι τοῦ δωματίου τοῦ γαμπροῦ, τὴν δὲ τούρτα ἔσπαζε ἡ νύφη σὲ σχῆμα σταυροῦ, ὅταν ἔμπαινε στὸ δωμάτιο αὐτὸ καὶ μοιραζόταν ἀπ' αὐτὸ ἀπὸ ἕνα κομμάτι σ' ὅλους.

Χοροὶ συνηθισμένοι τῶν ἀνδρῶν ξεχώριζαν ὁ τσάμικος, ὁ χασάπικος, ὁ πολίτικος καὶ ἄλλοι. Οἱ γυναῖκες χόρευαν τὸ συρτό, τὸν πολίτικο κι ἄλλους ἰδιορρύθμους μὲ τραγούδια βλάχικα.

Καὶ μέσα στὸ σπίτι τοῦ γάμου κι ἔξω, κατὰ τὶς διαδρομές, βροντοῦσαν τουφεκιές, ἐνδεικτικὲς τοῦ τότε γλεντιοῦ. Πολλοὶ ἄνδρες τοῦ χωριοῦ ὁπλοφοροῦσαν ἐλεύθερα. Τὰ καραδαγλίτικα περίστροφα ἦσαν τότε στὶς δόξες τους. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνηση δὲν ἐπενέβαινε νὰ τὰ ἀπαγορεύσῃ στὴν Μπεάλα. Καὶ πολλὰ ἄλλα εἴδη ὅπλων, ὡς γκράδες καὶ μάνλιχερ τελευταῖα, βρίσκονταν σὲ πολλὰ σπίτια.

Κατὰ τὸ πιοτὸ συνηθιζόταν ἕνας τρόπος, ποὺ τὸν ἀποκαλοῦσαν *ντουλία* καὶ *σήκωμα ντουλίας*, ἀπὸ παρέα μερακλήδων γινόταν. Ἔτσι ἄρχιζαν: Ὁριζόταν ἀπὸ μερικοὺς ἀρχηγός, ποὺ θὰ διηύθυνε τὸ πιοτὸ αὐτὸ (ντουλία) καὶ λεγόταν *ντουλμπάς*. Αὐτὸς καλοῦσε ἀπὸ τὴν παρέα τοὺς ἐπιθυμοῦντας καὶ δυναμένους νὰ λάβουν μέρος στὴν ντουλία (πιοτό). Στὸ δίσκο τοποθετοῦνταν στὴν ἀρχὴ δύο ποτήρια γεμάτα τσίπουρο. Τὰ πρῶτα αὐτὰ ποτήρια πίνονταν «στὴν ὑγειὰ τοῦ γαμπροῦ καὶ τῆς νύφης» (μελλονύμφων ἢ νεονύμφων). Τὴν ἀρχὴ ἔκανε ὁ ντουλμπάσης, ποὺ ἐφιστοῦσε τὴν προσοχὴ ὅτι στὰ ποτήρια δὲν πρέπει νὰ μένῃ οὔτε σταγόνα. Τὰ ποτήρια αὐτὰ (2 στὴν ἀρχή), πάντοτε γεμάτα, ἔπρεπε οἱ μετέχοντες τῆς παρέας (ντουλίας) νὰ τὰ πιοῦν μονορρούφι κατὰ τὴ σειρὰ ὅλοι ὅπως ἦσαν καθισμένοι, ἐκφωνοῦντες τὸ «πίνω στὴν ὑγειά...». Τὰ ποτήρια τῶν νεονύμφων γεμιζόμενα καὶ πάλι παρέμεναν στὸ δίσκο, ἀκολουθοῦσαν δύο ἄλλα γιὰ τὴν ὑγεία τῶν γονέων τοῦ γαμπροῦ. Οἱ προπίνοντες ἦσαν ὑποχρεωμένοι ἀναφέροντας τὸ «πίνω στὴν ὑγεία τοῦ γαμπροῦ καὶ τῆς νύφης» καὶ πάλι νὰ ἀδειάσουν τὸ ἴδιο καὶ τὰ ἑπόμενα ποτήρια. Σ' αὐτὰ τῶν γονέων προσετίθεντο καὶ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν κ.λ., ἀναλόγως τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας καὶ ἐπεκτείνονταν καὶ σ' ἄλλων συγγενῶν. Ἔτσι ὁ ἀριθμὸς τῶν γεμάτων μὲ ποτὸ (τσίπουρο, κρασὶ) ποτηριῶν στὸ δίσκο μποροῦσε νὰ φθάσῃ τὰ 50 καὶ ἐπάνω. Στὸν διστάζοντα ἢ ἀδυνατοῦντα νὰ συμμορφωθῇ ἐπεβάλλετο πρόστιμο ἀπὸ τὸν ἀρχηγὸ (ντουλμπάση). Ἡ ποινὴ ἦταν διπλασιασμὸς τοῦ ποτοῦ ἢ ἐν ἀδυναμίᾳ, μαύρισμα τοῦ προσώπου του μὲ καπνιὰ τζακιοῦ καὶ χορὸς 5-10 λεπτῶν τῆς ὥρας. Μπορεῖ νὰ φαντασθῇ κανεὶς τί ἐπακολουθοῦσε στὴν παρέα αὐτή.

Σημειωτέον ὅτι ὁ προπίνων ἦτο ὑποχρεωμένος, κατὰ τὴν πρόποση, σηκώνοντας ἕνα-ἕνα κατὰ σειρὰ τὰ ποτήρια καὶ μὲ τὴ σειρὰ ποὺ ὁρίσθηκε σὲ τίνος προπίνει, νὰ μνημονεύη ὅλα τὰ ὀνόματα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ (γαμπροῦ, νύφης, γονέων κ.λ.). Κάθε λάθος γιὰ τὴ σειρὰ καὶ τὰ ὀνόματα κολαζόταν μὲ πρόστιμο. Ἔτσι ἡ εὔθυμη παρέα ἔφθανε σέ ... εὐθυμοτάτη κατάσταση γρήγορα ...

Ὁ ἀρχηγὸς εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ διακόπτη γιὰ λίγο τὸ πιοτό, γιὰ νὰ ἐπακολουθήση χορὸς ὁρισμένης διαρκείας. Ἀκόμη διακοπτόταν τὸ πιοτό, ἂν ἦταν πρὸ τοῦ δείπνου, γιὰ νὰ συνεχισθῆ κατόπιν μὲ κρασί ἕως ὅτου ἐτίθεντο οἱ περισσότεροι ἄκοντες ἐκτὸς... τῆς παρέας.

Τὰ ποτὰ συνοδεύονταν μὲ ἄφθονους μεζέδες. Ὁ χορὸς καὶ τὸ πιοτὸ διακοπτόταν σὲ κάθε παρέα γιὰ τὸ γεῦμα ἢ δεῖπνο. Σὲ κάθε δωμάτιο, σάλα κ.λ. οἱ καλεσμένοι κάθονταν σταυροπόδι ὁλόγυρα ἀπὸ στρογγυλὰ χαμηλὰ τραπέζια ἢ μεγάλα τετράγωνα (εἰδικὰ γιὰ τοὺς γάμους φτιαγμένα) ἢ μακρόστενα κι ἔτρωγαν. Πετσέτες ἀτομικὲς μόνο στοὺς ἐπισήμους ἔδιδαν, ὅλοι οἱ ἄλλοι εἶχαν μακρουλὲς τέτοιες γιὰ 10-12 ἄτομα.

Ὅπως συνηθιζόταν, πρῶτα ἐσέρβιραν τὴ σούπα, ἐπακολουθοῦσε ἡ ἐντράδα καὶ τὸ ψητό. Πάνω σὲ κάθε τραπέζι ἔβαζαν μιὰ ἢ δυὸ μεγάλες πιατέλες μὲ φαγητὸ καὶ ταψιὰ γεμάτα μὲ ψητὸ κι ὁ καθένας ἔπαιρνε ὅ,τι καὶ ὅσο ἤθελε. Τελευταῖο σερβιριζόταν τὸ πιλάφι μὲ ἄφθονη ζάχαρη πασπαλισμένο, ἢ γλυκίσματα, μπακλαβᾶς, κανταΐφι κ.ἄ., ποὺ ἦσαν ἄφθονα ἀπὸ τὰ δῶρα (κανίσκου). Τὸ κρασὶ ἦταν μπόλικο σὲ κάθε τραπέζι.

Στὸ δωμάτιο ὅπου ἔτρωγαν ἐπίσημοι (κουμπάρος κ.λ.) οἱ μουσικάντηδες (συνήθως βιολιστὲς) τραγουδοῦσαν ἑλληνικὰ ἢ τούρκικα τραγούδια. Φημισμένοι μουσικάντηδες, γιὰ πολλὰ χρόνια, στὴν περιφέρεια Ἀχρίδας ἦσαν κάποιος Κλήμης καὶ Ναούμτσης ἀπὸ τὴν Ἀχρίδα, ποὺ ἀμιλλῶνταν πολλοὶ νὰ τοὺς καπαρώνουν στὸ γάμο. Τὸ γλέντι τελείωνε τὸ Σαββατόβραδο ἢ τὶς πρωῖνὲς ὧρες τῆς Κυριακῆς.

Πρῶτο μέλημα στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ τὸ πρωῒ τῆς Κυριακῆς ἦτο ἡ ἑτοιμασία τοῦ γαμπροῦ, τὸ ξύρισμα καὶ τὸ ντύσιμο. Στὴ μέση τοῦ δωματίου (ἢ στὴν αὐλὴ τὸ καλοκαίρι) ὁ γαμπρὸς κι ὁ κουρέας κι ὁλόγυρά τους οἱ γυναῖκες τραγουδοῦν τὸ σχετικὸ τραγούδι. Μὲ τὴ σειρὰ συγγενεῖς καὶ φίλοι ρίχνουν στὴ λεκάνη ξυρίσματος ἀσημένια νομίσματα (μετζήτια, τέταρτο λίρας κ.ἄ.) γιὰ τὸν κουρέα.

Μὲ ἄλλο σχετικὸ τραγούδι ντύνανε τὸ γαμπρό.

Στὸ σπίτι τῆς νύφης. Ἡ ἑτοιμασία τῆς προίκας γινόταν σ' ὅλο τὸ διάστημα τοῦ ἀρραβώνα. Τὴν Κυριακὴ πρὸ τοῦ γάμου, ἢ τὶς πρῶτες ἡμέρες τῆς ἑβδομάδος, καλοῦσαν ὅλες τὶς φίλες καὶ συγγενεῖς τῆς μελλόνυμφης νὰ ἰδοῦν τὴν προίκα. Αὐτὴ καὶ τὰ δῶρα τῆς νύφης ἕως τὴν Πα-

ρασκευὴ ἢ τὸ Σάββατο πρωῒ ἔπρεπε νὰ μποῦν σ᾽ ἕνα μεγάλο κιβώτιο, εἰδικὰ παραγγελμένο. Ἡ ὅλη προίκα δενόταν σὲ ἀνάλογα δέματα.

Τὸ νυφικὸ φόρεμα, ἄσπρο ἢ ἄλλου χρώματος ἀνοικτοῦ, ραβόταν ἀπὸ ράπτριες μὲ τὴ βοήθεια πολλῶν φιλενάδων τῆς μελλούσης νύφης.

Ἑτοιμασίες, ἀνάλογα μὲ τὴν οἰκονομικὴ κατάσταση τῆς οἰκογενείας τῆς νύφης, γίνονταν ἐγκαίρως γιὰ γεύματα κ.λ.

Τὰ δῶρα τῆς νύφης γιὰ τὸ γαμπρὸ κι ὅλους τοὺς συγγενεῖς του (ἐσώρουχα, μανδῆλες, κάλτσες, κ.λ.), μὲ τὴ σχετικὴ ἐτικέττα, ἐπάνω στὴν ὁποία γραφόταν τὸ ὄνομα τοῦ ἀποδέκτου, ἐξετίθεντο ἐπίσης μὲ τὴν προίκα. Στὴν προίκα ἀπαραίτητα ἦσαν τὸ στρῶμα, παπλώματα, φλοκάτες, βελέντζες, χαλιὰ κ.ἄ.

Διασκεδάσεις μὲ μουσικὰ ὄργανα, ἢ χωρὶς αὐτά, γίνονταν καὶ στὸ σπίτι τῆς νύφης, ἀλλὰ μόνο τὸ Σαββατόβραδο.

Τὸ Σάββατο τὸ βράδυ πήγαιναν παρέα ἀπὸ τὸ γαμπρὸ μὲ τὰ ὄργανα στὸ σπίτι τῆς νύφης γιὰ μιὰ ἢ δύο ὧρες μόνο.

Τὴν Κυριακὴ ὅμως τὸ βράδυ, μετὰ τὴ στέψη, πολλοὶ συγγενεῖς τῆς νύφης πήγαιναν ὁμαδικὰ στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ, συνήθως μετὰ τὸ δεῖπνο, γιὰ διασκέδαση.

Τὴν Κυριακὴ πρωῒ στολιζόταν ἡ νύφη ἀνάμεσα στὶς φίλες της μὲ τὰ σχετικὰ τραγούδια. Μὲ συγκίνηση μεγάλη τὸ ἀπόγευμα ἀποχαιρετοῦσε τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλες της. Ἀπὸ τὸ πρωῒ ποὺ στολίσθηκε ἔφερε καλύπτρα ἄσπρη ἢ ρόζ.

Μετὰ τὴν ἑτοιμασία τοῦ γαμπροῦ, κύριο μέλημα ἦταν νὰ πάρουν τὸν κουμπάρο μὲ τὴν παρέα του μὲ τὴ συνοδεία τῶν μουσικῶν ὀργάνων. Μετὰ τὸ γεῦμα ξεκινοῦσε ἡ γαμήλια συνοδεία γιὰ νὰ πάρουν τὴ νύφη. Ξεκινώντας ὁ γαμπρὸς στὸ κατώφλι τοῦ σπιτιοῦ, κάνοντας τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ, ἀναποδογύριζε δοχεῖο γεμάτο νερὸ καὶ ἐρραίνετο μὲ ρύζι ἀπὸ τὴ μητέρα του. Προηγεῖτο τῆς συνοδείας ἡ μουσική, ἀκολουθοῦσε ὁ κουμπάρος, πίσω του ὁ γαμπρὸς ποὺ συνοδευόταν ἀπὸ τοὺς φρατάτους (μπράτιμους) καὶ φίλους του καὶ μετὰ ἡ ὅλη παρέα, ἐπικεφαλῆς τῆς ὁποίας ἦτο νεάνις φέρουσα στὸ κεφάλι δίσκο μὲ κουφέτα καὶ ρύζι. Τὰ κουφέτα αὐτὰ καὶ τὸ ρύζι ἀνακατεύονταν μὲ ὅμοια στὸ σπίτι τῆς νύφης (δηλωτικὸ τῆς συνάψεως τῆς συγγενείας).

Τελευταῖα ἀκολουθοῦσαν ἕνα ἢ δύο ἄλογα, πάνω στὰ ὁποῖα καβάλα ἀνέβαζαν παιδὶ (ἀγόρι), τοῦ ὁποίου οἱ γονεῖς ἔπρεπε νὰ ζοῦν. Τὰ ἄλογα προορίζονταν γιὰ τὴ μεταφορὰ τῆς προίκας στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ.

Κατὰ τὴ διαδρομή, τόσο στὴ μετάβαση στὸ σπίτι τῆς νύφης ὅσο καὶ στὴν ἐκκλησία καὶ τὴν ἐπάνοδο στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ, ρίχνονταν τουφεκιές, τὸ σύνθημα τῶν ὁποίων ἔδιναν ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς χωροφυλακῆς, ποὺ ἦσαν καλεσμένοι.

Οἱ συμπέθεροι, ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς νύφης, ἔβγαιναν πρὸς ὑποδοχὴν μὲ

μπουκάλια κρασὶ καὶ ποτήρια. Ὕστερα ἀπὸ ἀστεῖα πειράγματα καὶ τὸ σχετικὸ κέρασμα, ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι, ἡ γαμήλια συνοδεία τοῦ γαμπροῦ ἔμπαινε μέσα στὸ σπίτι, ὅπου, ἂν δὲν εἶχε προηγηθῆ ἡ τέλεση τῆς ἱεροτελεστίας τοῦ ἀρραβώνα, γινόταν αὐτὴ ἀπὸ τὸν ἱερέα.

Μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν κουφέτων καὶ ρυζιοῦ καὶ τὸ φόρτωμα τῆς προίκας, ἡ συνοδεία ξεκινοῦσε γιὰ τὴ στέψη στὴν ἐκκλησία.

Ἡ προίκα ὁδηγεῖτο κατ' εὐθεῖαν στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ, πάνω δὲ σ' αὐτὴ ἔβαζαν πάντοτε ἀγόρι μὲ γονεῖς ποὺ ζοῦσαν.

Ἡ συνοδεία τοῦ γάμου τώρα μὲ προπορευομένη τὴν τοῦ γαμπροῦ ξεκινοῦσε γιὰ τὴν ἐκκλησία. Τὴ νύφη, ὅταν ἔβγαινε ἀπὸ τὸ σπίτι, ἔρραιναν μὲ ρύζι, ὅπως καὶ στὸ δρόμο ἀπὸ τὰ συγγενικὰ σπίτια καὶ ἄλλα. Τὴ νύφη συνόδευε ἕως τὴν ἐκκλησία ὁ πατέρας της ἢ ἀδελφός της.

Στέφανα γιὰ τὴ στέψη εἶχε κοινὰ γιὰ ὅλους ἡ ἐκκλησία ἀσημένια. Κατὰ τὴ στέψη ἐρραίνοντο οἱ νεόνυμφοι μὲ ρύζι καὶ λουλούδια.

Στὸ σπίτι ἀνέμενε τοὺς νεονύμφους ἡ πεθερὰ καὶ ὁ πεθερός. Ἡ νύφη ἔπρεπε νὰ πατήση τὸ κατώφλι μὲ τὸ δεξὶ πόδι καὶ παίρνοντας ἀπὸ πιάτο ποὺ βαστοῦσε ἡ πεθερὰ φρέσκο βούτυρο, ἄλειφε τὸ ἀνώφλι τῆς πόρτας μ' αὐτὸ σὲ σχῆμα σταυροῦ.

Μέσα στὸ σπίτι κοβόταν, στὸ κεφάλι τοῦ γαμπροῦ καὶ τῆς νύφης, ἡ τούρτα (ποὺ εἶχε ζυμωθῆ μὲ τὸ νερὸ τῶν 3 βρύσεων). Ἀπ' αὐτὴν ἔτρωγαν οἱ νεόνυμφοι καὶ κομμάτια μοιράζονταν σ' ὅλους.

Τὸ βράδυ τῆς Κυριακῆς ἐξακολουθοῦσε τὸ γλέντι μὲ συμμετοχὴ καὶ τῶν συγγενῶν τῆς νύφης, οἱ ὁποῖοι προσέρχονταν μετὰ τὸ δεῖπνο.

Τὴ Δευτέρα τὸ μεσημέρι προσκαλοῦνταν οἱ συγγενεῖς τῆς νύφης στὸ γεῦμα, οἱ γυναῖκες συγγενεῖς της ἔφεραν σὲ πιάτα τηγανίτες πασπαλισμένες μὲ ζάχαρι (ἀντὶ ἄχνης).

Τὸ ἀπόγευμα τῆς Δευτέρας, ὁπόταν ἡ νύφη ἀπέβαλλε τὴν καλύπτρα, στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ στηνόταν χορός. Στὸ κεφάλι τοῦ χοροῦ ἦταν ὁ κουμπάρος μὲ τὸ γαμπρὸ καὶ τὴ νύφη, μ' ὅλους τοὺς συγγενεῖς. Τραγουδιόταν ξεχωριστὸ τραγούδι στὸ χορὸ αὐτὸ μὲ συνοδεία τῶν ὀργάνων. (Πολὺ λίγα, δυστυχῶς, ἀπὸ τὰ βλάχικα τραγούδια τοῦ γάμου κ.ἄ. μπόρεσα νὰ βρῶ, ποὺ τὰ παραθέτω σὲ εἰδικὸ μέρος στὴ συνέχεια).

Τὸ βράδυ τῆς Δευτέρας ἐξακολουθοῦσε ἡ διασκέδαση. Σὲ ὁρισμένη ὥρα, μετὰ τὸ δεῖπνο καὶ μετὰ τὸ χαιρετισμὸ τῶν συγγενῶν καὶ μὲ τὶς εὐχὲς τῶν γονέων του, ὁδηγεῖτο στὸ γαμήλιο δωμάτιο, ὅπου στὴ συζυγικὴ παστάδα τὸν ἀνέμενε ἡ νεόνυμφη συμβία του.

Τὸ πρωῒ ἡ νύφη κερνοῦσε ὅλους τὸ σερμπέτι κι ἡ πεθερά, ἀφοῦ παρουσιαζόταν σ' αὐτὴ τὸ δεῖγμα τῆς ἀγνότητος τῆς νύφης (σινδόνια κρεβατιοῦ), ἔκανε τηγανίτες, ποὺ μοίραζε σ' ὅλους.

γ) Γέννηση παιδιοῦ

Στὴν ἐγκυμοσύνη ἡ γυναίκα δὲν ἔβγαινε ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι μετὰ τὴ δύση τοῦ ἡλίου γιὰ τὸ φόβο τῶν ἀερικῶν.

Ὁ τοκετὸς γινόταν μὲ τὴ βοήθεια πρακτικῆς μαμμῆς τοῦ χωριοῦ, ποὺ φαίνεται ὅτι τὰ κατάφερνε ἀρκετὰ καλὰ στὴ δουλειά της. Ἔκανε χρήση πρακτικῶν φαρμάκων, ποὺ συνέλεγε ἀπὸ χόρτα τοῦ βουνοῦ.

Ἡ λεχὼ ἔμενε κατάκοιτη ἐπὶ 3 ἡμέρες, ὑποβαλλόταν δὲ πολλὲς φορὲς καὶ σὲ δίαιτα. Ἐθήλαζε ἀπαραιτήτως τὸ νεογέννητο ἢ στὴν ἀνάγκη ἔπαιρνε τροφὸ θηλάζουσα γυναίκα, ἡ ὁποία τὸ θήλαζε καὶ ἐπὶ ἕνα ἔτος.

Ἡ οἰκογένεια ἑόρταζε τὸ τριημέρι τοῦ νεογέννητου. Τότε οἱ συγγενεῖς δώριζαν στὴ μητέρα καὶ τὸ παιδὶ χρυσᾶ ἢ ἀσημένια νομίσματα. Στὸ μέτωπο τοῦ νεογέννητου ἀπὸ τὰ μαλλιὰ κολλοῦσαν μὲ κηρὶ χρυσὸ ἢ ἀσημένιο νόμισμα, πάντοτε κωνσταντινάτο. Τέτοια κρεμοῦσαν καὶ στὸ λαιμὸ τοῦ μικροῦ.

Τὰ μεσάνυχτα, στὸ τριημέρι τοῦ νεογέννητου, ἔπρεπε νὰ βασιλεύη ἀπόλυτη σιωπὴ σ᾽ ὅλο τὸ σπίτι. Οἱ τρεῖς μοῖρες ἔγραφαν τὴ μοῖρα τοῦ παιδιοῦ.

Τὸ παιδὶ θήλαζε ἕως τὰ δυὸ χρόνια. Παράλληλα τρεφόταν καὶ μ᾽ ἄλλες τροφὲς καὶ πρὸ πάντων μὲ γάλα ἀγελάδας, ποὺ βρισκόταν σὲ κάθε σπίτι.

Ἡ γέννηση ἀγοριοῦ στὴν οἰκογένεια ἐθεωρεῖτο εὐλογία θεοῦ. Κάθε συζυγικὸ ζευγάρι ἀποκτοῦσε πολλὰ παιδιά.

Σὲ κάθε οἰκογένεια, στὴν ὁποία συζοῦσαν δύο καὶ τρεῖς ἀδελφοὶ ἔγγαμοι, τὰ παιδιὰ τῶν μεγάλωναν μαζὶ κι ἀγαπημένα.

δ) Βάπτιση

Ἡ βάπτιση τῶν παιδιῶν γινόταν στὴν ἐκκλησία, ὕστερα ἀπὸ ἓξ περίπου μῆνες ἀπὸ τὴ γέννησή τους. Νουνὸς ἦτο πάντοτε ὁ νουνὸς τῆς οἰκογενείας. Τὸ πρῶτο παιδί, ὅπως καὶ σήμερα, ἔπαιρνε τὸ ὄνομα τοῦ παπποῦ ἢ τῆς γιαγιᾶς. Τὰ ὀνόματα σχεδὸν ὅλων ἦσαν ἑλληνικὰ καὶ ἁγίων τῆς ἐκκλησίας.

Στὰ βαπτίσια παρακάθονταν σὲ γεῦμα οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι, οἱ ὁποῖοι φυσικὰ ἔφεραν τὰ σχετικὰ δῶρα στὸ μικρό. Μετὰ τὴ βάπτιση ἐμοιράζονταν καὶ στὸ σπίτι καὶ σὲ συγγενικὰ τέτοια τηγανίτες.

ε) Θάνατος

Ὁ νεκρὸς θαπτόταν, κατὰ τὰ κρατοῦντα, στὸ νεκροταφεῖο τῆς ἐκκλησίας. Στὸ στόμα τοῦ νεκροῦ ἢ στὸ χέρι του ἔβαζαν νόμισμα, συνήθως *ἄσπρα* (τὰ διόδια τοῦ Χάρου). Στὸ νεκρὸ ἔλεγαν τὰ μοιρολόγια. Ὑπῆρχαν εἰδικὲς μοιρολογίστρες στὸ χωριό. Τὸ πένθος τῆς οἰκογενείας γιὰ τὸ νεκρὸ ἦτο αὐστηρό.

13. ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ

Τὸ χωριὸ τὸ διοικοῦσε συμβούλιο ἀπὸ γέροντες, ποὺ λέγονταν *ἀζάδες*. Ὁ πρόεδρος λεγόταν *κοτζαμπάσης*. Τὸ συμβούλιο εἶχε τὴ μέριμνα τῆς κατανομῆς τῶν φόρων τοῦ Δημοσίου καὶ γενικὰ γιὰ τὸ χωριό, ὅπως τὰ σημερινὰ κοινοτικὰ συμβούλια.

Ὑπήγετο διοικητικῶς στὸν καϊμακάμη τῆς Ἀχρίδος καὶ στὸ βιλαέτι Μοναστηρίου. Δικαστικῶς ὑπήγετο στὴ Στρούγα, ὅπου ἔδρευε ἕνας δικαστὴς (σὰν εἰρηνοδίκης), καὶ στὴν Ἀχρίδα, ὅπου ὑπῆρχαν μεγαλύτερα δικαστήρια.

Ἐκκλησιαστικῶς ὑπαγόταν στὴ Μητρόπολη Πρεσπῶν καὶ Ἀχριδῶν μὲ ἕδρα τὸ Κρούσοβο.

Ἐκκλησιαστικὴ Ἐπιτροπὴ καὶ Σχολικὴ Ἐπιτροπὴ ἐκλέγονταν ἀπὸ κάποια γενικὴ συνέλευση τῶν ἀνδρῶν, ὅπως καὶ τὸ Συμβούλιο τῆς Κοινότητας, ἀλλὰ ἦταν ὑπὸ τὴν ἔγκριση τῶν ἁρμοδίων τῆς κυβερνήσεως. Πάντως τὰ ὄργανα τῆς κυβερνήσεως ἀπέφευγαν τὴν ἐνεργὸ ἀνάμιξή τους στὴν ἐσωτερικὴ διοίκηση τοῦ χωριοῦ.

14. ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ - ΔΙΑΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ

Οἱ θρησκευτικὲς γιορτές, ὅπως ἀνέφερα παραπάνω, ἑορτάζονταν μὲ θρησκευτικὴ εὐλάβεια καὶ σ' αὐτὲς ἐκφράζονταν κυρίως οἱ κοινωνικὲς ἐκδηλώσεις, τόσο ἀνάμεσα στοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους, ὅσο καὶ ὅλων τῶν κατοίκων.

Ἡ γιορτὲς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ Ἁγίου Δημητρίου ἀποτελοῦσαν χρονικὴ ἀφετηρία καὶ τερματισμὸ τῶν διαφόρων μισθώσεων, τῆς προσλήψεως ὑπαλλήλων, τσομπάνων κ.λ. Οἱ γιορτὲς αὐτὲς γιορτάζονταν ἀπ' ὅλους κι ἀπὸ τοὺς μωαμεθανοὺς τοῦ χωριοῦ. Ἡ γιορτὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἦταν καὶ γιορτὴ τῆς ἀνοίξεως.

Ἡ γιορτὴ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, πολιούχου τῶν Κουτσοβλάχων, ὡς γνωστόν, ἔδιδε εὐκαιρία σὲ πολλὲς ἐκδηλώσεις κοινωνικὲς τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ.

Τὸ Πάσχα μὲ τὸν ἐρχομὸ τῆς ἀνοίξεως καὶ μὲ τὴν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ γιορταζόταν πανηγυρικὰ ἀπ' ὅλους.

Τὰ Χριστούγεννα γιορτάζονταν σὲ οἰκογενειακὲς συγκεντρώσεις στὰ σπίτια, μὲ διασκεδάσεις καὶ φαγοπότι. Κάθε σπίτι εἶχε τὸ βαρέλι μὲ τὸ κρασί. Κρασὶ παλιό, πολλῶν ἐτῶν, φυλαγόταν σὲ μικρὰ βαρέλια ἢ σὲ σφραγισμένα μπουκάλια. Τὴν πρώτη ἡμέρα τῶν Χριστουγέννων κάθε σπίτι ἔκαμε πίτα (εἰδικὴ τυρόπιτα), τὴν ὁποία ἔπρεπε νὰ κόψη (γιὰ τὸ καλὸ τοῦ σπιτιοῦ) ἕνα πρωτότοκο ἀγόρι. Ἂν στὸ σπίτι δὲν ὑπῆρχε τέτοιο παιδί, καλοῦσαν ἀπὸ ἄλλο σπίτι. Ἐπάνω στὴν πίτα αὐτὴ ἔβαζαν σταυρωτὰ κλαδιὰ δέντρου, κομμένα φρέσκα.

Σὲ κάθε σπίτι εἶχαν, ἀπ' ὅλο τὸ καλοκαίρι, τὸν οἰκόσιτο χοῖρο, τὸ κατσίκι, ἀρνὶ ἢ πρόβατο, ποὺ τὰ ἔτρεφαν ἰδιαιτέρως γιὰ τὸ κρέας κ.λ. Ἀπὸ τὸ χοῖρο ἰδιαίτερα εἶχαν τὸ κρέας, ποὺ ἔκαναν παστρουμᾶ καπνιστό ἢ τὸ ἁλάτιζαν σὲ βαρέλι, τὸ λίπος, τὰ λουκάνικα καὶ τὶς τσιγαρίδες γιὰ ὅλο τὸ χειμώνα. Τὰ λουκάνικα ἀποτελοῦσαν τὸ πρόχειρο φαγητὸ καὶ μεζὲ στὰ πιοτά.

Εἶχαν ἀκόμη τὰ βαρέλια μὲ τουρσιὰ λάχανα, τουρσιὰ πιπεριὲς καὶ ντομάτες, πράσα θαμμένα στὸ χῶμα, ποὺ διατηροῦνταν ὅλο τὸ χειμώνα νωπά, ἄφθονες δὲ πατάτες, τῶν ὁποίων ἡ παραγωγὴ ἦταν ἐξαίρετη (καλλιεργοῦνταν σὲ μέρη ὅπου μεγάλωνε ἡ φτέρη).

Φροῦτα, μῆλα, κάστανα, ἀχλάδια, καρύδια κ.ἄ. προμηθεύονταν ἀπὸ τὴν Κ. Μπεάλα ἢ ἀπὸ ἰδιόκτητα κτήματα. Τὰ φροῦτα αὐτά, ὅπως καὶ σταφύλια, φυλάγονταν σὲ ἰδιαίτερο διαμέρισμα τοῦ σπιτιοῦ ἐπάνω σὲ φτέρη.

Τὰ κάστανα ἦταν μπόλικα, γιατὶ ἡ κάθε οἰκογένεια εἶχε στὴν κατοχή της ὁρισμένες καστανιὲς στὶς πλαγιὲς τῆς «Κρεάστας». Τὰ κάστανα ἢ ξηραίνονταν ἢ θάπτονταν στὸ χῶμα, ὅπως τὰ πράσα, γιὰ τὸ χειμώνα.

Τὸ γάλα, ἡ γιαούρτη καὶ τὸ βούτυρο ἀγελάδας ἀπὸ λίγα σπίτια ἔλειπαν τὸ χειμώνα. Ἡ γιαούρτη φυλαγόταν σὲ πήλινα μεγάλα δοχεῖα (κιούπια).

Τὸ τυρί, μπάτζο (φέτα δὲν ὑπῆρχε), σὲ ἁρμύρα ἑτοιμαζόταν ἀπὸ τοὺς καλοκαιρινοὺς μῆνες, τὰ περισσότερα σπίτια τὸ εἶχαν ἀπὸ τὰ πρόβατά τους.

Ἔτσι κάθε οἰκογένεια εἶχε τὰ ἀπαραίτητα ἐφόδια καὶ γιὰ τὸ χειμώνα. Τὰ εἴδη παντοπωλείου προμηθεύονταν ἀπὸ τὰ 4-5 παντοπωλεῖα ποὺ ὑπῆρχαν στὸ χωριό.

15. ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ

Ἦταν φυσικὸ ἡ εὐμάρεια καὶ γενικὰ ὅλες οἱ βιοτικὲς ἐκδηλώσεις τῶν κατοίκων τῆς Μπεάλας, ποὺ θεωροῦνταν ἀρχοντικὲς ἀπὸ τὰ γύρω χωριὰ καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ τὰ ἀρβανίτικα, τῶν ὁποίων τὸ ἐπίπεδο τῆς ζωῆς καὶ γενικὰ τοῦ πολιτισμοῦ ἦτο χαμηλό, νὰ προκαλοῦν τὸ φθόνο τους. Ἀλλὰ ἀκόμα καὶ τὸ φυλετικὸ μίσος τῶν σλαβοφώνων (Βουλγάρων) ξεχωριστὰ ἐναντίον τῆς Ἄνω Μπεάλας ἦτο μεγάλο.

Οἱ προύχοντες τοῦ χωριοῦ, ἀφοῦ ἐπεδόθηκαν στὸ ἐμπόριο, ἀπὸ τὰ παλιὰ ἐφρόντισαν νὰ ἐξασφαλίσουν τὴ φιλία τῶν γειτόνων Ἀλβανῶν καὶ πρὸ πάντων τῆς Τσερμενίκας. Γιὰ νὰ ἑδραιωθῆ μάλιστα ἡ φιλία μὲ τοὺς τελευταίους πλήρωνε τὸ χωριό, σὰ δῶρο, ὡρισμένο ποσὸ χρυσῶν λιρῶν στὸ φύλαρχο τῆς Τσερμενίκας Μπιτσάκ, κατὰ χρονικὰ διαστήματα, τὸ ὁποῖο γιὰ λόγους ἐγωϊσμοῦ στὰ τελευταῖα χρόνια δὲ δεχόταν.

Ἔτσι κάθε λεηλασία, ληστεία, κλοπὴ ἢ ὁποιαδήποτε ἐνόχληση κατοίκου τῆς Μπεάλας, ἀπὸ οἱονδήποτε καὶ ὁπουδήποτε τῆς περιοχῆς, κολαζόταν αὐστηρὰ ἀπὸ τοὺς Μπιτσὰκ τῆς Τσερμενίκας, ἀκόμη καὶ μὲ φόνο.

Κι αὐτὸ γιατὶ στὴν τουρκοκρατία οἱ 'Αλβανοὶ ὁπλοφοροῦντες καὶ ὀργανωμένοι κατὰ φάρες (φυλὲς) ἦσαν ἀνεξέλεγκτοι ἀπὸ τὶς τουρκικὲς ἀρχές. Τὰ ποίμνια τοῦ χωριοῦ, ποὺ ἔβοσκαν στὸ βουνὸ ποὺ γειτνίαζε μὲ τὴν Τσερμενίκα, ἦσαν στὴν ἀπόλυτη φύλαξη καὶ προστασία τους[1].

Μεμονωμένες κλοπὲς καὶ ληστεῖες ἀπὸ 'Αλβανοὺς συνέβησαν ἔξω καὶ μέσα στὸ χωριὸ σὲ ἐποχὴ μετὰ τὴν ἀνακήρυξη τοῦ Τουρκικοῦ Συντάγματος (Χουριέτ, 1908), ὁπότε οἱ 'Αλβανοὶ εἶχαν περιορισθῆ στὰ ἀνεξέλεγκτα δικαιώματά τους ἀπὸ τοὺς Νεοτούρκους.

Στὸ χωριὸ εἶχε ἐγκατασταθῆ, λόγῳ τῆς γεωγραφικῆς θέσεώς του, καὶ σταθμὸς χωροφυλακῆς μὲ ἕνα ὄνμπαση καὶ 3-4 ζαπτιέδες (χωροφύλακες) στὸν Κουλᾶ. Ἡ παραμονὴ τῆς χωροφυλακῆς στὸ χωριὸ δὲν ἦταν σταθερή. Πολλὲς φορὲς ἔλειπε αὐτὴ γιὰ πολλὰ χρόνια.

Κάποτε, γιὰ πολὺ λίγο καιρό, ἐγκαταστάθηκε καὶ διμοιρία στρατοῦ, στὴν ὁποία ὑπηρετοῦσαν μαῦροι στρατιῶτες ἀπὸ τὰ μέρη τῆς 'Αραβίας.

Γενικὰ οἱ ληστές, οἱ προερχόμενοι ἀπὸ οἱοδήποτε μέρος τῆς 'Αλβανίας (κι οἱ περισσότεροι ἦσαν ἀπὸ τὰ μέρη τῆς Δίβρας), δὲν ἀποτολμοῦσαν ληστεῖες, εἴτε ποιμνίων εἴτε ἄλλες εἰς βάρος τοῦ χωριοῦ, γιατὶ φοβοῦνταν ἀπὸ τοὺς διαφόρους φυλάρχους τῆς 'Αλβανίας (Δίβρας-Μάτι), ὅπου ἦσαν

---

1. Δηλωτικὸ τοῦ σεβασμοῦ τῶν γειτόνων 'Αλβανῶν πρὸς τὸ χωριὸ εἶναι καὶ τὸ ἑξῆς γεγονός:

Τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1913 ὁ σερβικὸς στρατὸς ἀποστρατευθεὶς ἄφησε γιὰ τὴ φύλαξη τῶν συνόρων πάνω στὸ βουνὸ πρὸς τὴν 'Αλβανία ἐλάχιστους ὁριοφύλακες. Οἱ 'Αλβανοί, ἀνοργάνωτοι ἀκόμη στὸ νεοσύστατο κράτος τους καὶ διεδικοῦντες καὶ τὴν περιφέρεια 'Αχρίδας, θεώρησαν κατάλληλη τὴν εὐκαιρία τότε νὰ ἐξορμήσουν μὲ τὰ μπουλούκια τους γιὰ νὰ καταλάβουν τὰ διεκδικούμενα μέρη. Ἔφθασαν χίλιοι περίπου ἀπ' αὐτοὺς στὸ χωριὸ καὶ ἐδήλωσαν ἐπίσημα ὅτι τὰ προνόμια καὶ ἡ φιλία τους μὲ τὸ χωριὸ θὰ μένουν πάντα σεβαστὰ ἀπ' αὐτούς. Παραμένων ἀκόμα στὸ χωριὸ τότε δέχθηκα τὴν ἐπίσκεψη ἑνὸς ὁπλοφόρου 'Αλβανοῦ, ποὺ συνοδευόταν ἀπὸ πατριώτη φίλο μου. Ὁ 'Αλβανὸς αὐτός, ὅπως ἔμαθα κατόπιν, ἦτο ὑπασπιστὴς (πρωτοπαλίκαρο) τοῦ ἀρχηγοῦ φυλάρχου τῶν Μπιτσὰκ τῆς Τσερμενίκας. Ζήτησε ἀπὸ μένα μερικὰ φυσίγγια ὅπλου μάνλιχερ ἑλληνικοῦ καὶ νὰ πάω νὰ ἐπιδείξω στὸν ἀρχηγό του τὸ ὅπλο αὐτό. Γιὰ τὴν κατοχὴ ὅπλου τέτοιου ἡ ἀκριτομυθία τοῦ φίλου εἶχε προστρέξει. Τὸ ἑλληνικὸ μάνλιχερ βρέθηκε στὴν κατοχὴ τοῦ ἀδελφοῦ μου ἀπὸ δῶρο 'Αρβανίτη ποὺ εἶχε μετάσχει στὴ μάχη τοῦ Σόροβιτς ('Αμυνταίου, Ὀκτ. 1912) καὶ εἶχε λαφυραγωγήσει πολλὰ τέτοια. Πῆρα 50 φυσίγγια τοῦ ὅπλου αὐτοῦ καὶ πῆγα, χωρὶς βέβαια ὅπλο, στὸν ἀρχηγὸ 'Αλβανό. Μόλις μὲ εἶδε κι ἔμαθε ποιὸς εἶμαι σηκώθηκε αὐτὸς ὄρθιος καὶ ἀφοῦ μὲ ἐχαιρέτησε κατὰ τὸν ἀρβανίτικο τρόπο μοῦ εἶπε: «Εἶσαι ὁ υἱὸς τοῦ Ναούμ, ἔ!, φοβήθηκες νὰ μὴ σὲ βλάψω ἐγὼ ὁ Μαχμοὺτ Μπιτσὰκ ὁ φίλος σας; Ἡμεῖς τὸ κεφάλι μας δίνομε γιὰ τὸ χωριὸ αὐτὸ καὶ τοὺς φίλους μας!».

Οἱ γενναῖοι 'Αρβανιτάδες, ἀντιστάσεως μὴ οὔσης τότε, κατέλαβαν τὴν 'Αχρίδα κι ἔφθασαν ἕως τὸ Πέτρινο ὄρος. Χάρηκαν μόνον γιὰ λίγες ἡμέρες τὰ ἀπελευθερωθέντα μέρη. Ἐν τῷ μεταξὺ ἔφθασαν μεραρχίες σερβικοῦ στρατοῦ καὶ σάρωσαν τὰ μπουλούκια αὐτὰ ποὺ τὰ ἔδιωξαν πέραν τῶν συνόρων.

ἔμποροι ἀπὸ τὴν Μπεάλα καὶ εἶχαν τὴν προστασία τους. Κάθε ληστρικὴ πράξη τους ἀνακαλυπτόταν εὔκολα.

16. ΛΙΓΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ

Δυστυχῶς ἐπίσημα στοιχεῖα γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ χωριοῦ γενικὰ δὲν ὑπάρχουν. Θὰ ἀναφέρω μόνο ὅσα ἔμαθα ἀπὸ γέρους τοῦ χωριοῦ, ἀπὸ παραδόσεις καὶ πληροφορίες ποὺ ζήτησα, ὅταν ἀκόμη ἤμουν μαθητὴς τοῦ Διδασκαλείου. Πολὺ γρήγορα ἔπειτα ἐπακολούθησαν τὰ πολεμικὰ γεγονότα καὶ δὲν δόθηκε πιὰ εὐκαιρία μετέπειτα νὰ μάθω περισσότερα. Τὰ ὅσα ἐξέθεσα εἰς τὸ κεφ. «Ἀσχολίες τῶν ἀνδρῶν» βεβαίως ἀποτελοῦν μέρος τῆς ἱστορίας τοῦ χωρίου, ἐκθέτω ὅμως καὶ τὰ παρακάτω ὑπὸ τὰς προϋποθέσεις ποὺ ἀνέφερα ἀμέσως προηγουμένως.

Ἐπὶ τουρκοκρατίας, γιὰ πολλὰ χρόνια, φαίνεται ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Μπεάλας ἐξακολουθοῦσαν ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ νὰ εἶναι φύλακες τῆς διαβάσεως Κιάφα-Θάν, παρὰ τὸ Λὺν δυτικὰ τῆς λίμνης Ἀχρίδος, ἀπὸ τὴν ὁποία περνάει ἡ Ἐγνατία, καὶ τῶν ὀρεινῶν διαβάσεων ἀπὸ Τσερμενίκα Ἀλβανίας διὰ τῆς Μπεάλας στὸν κάμπο Στρούγας, ὡς καὶ τῆς διαβάσεως γεφύρας τοῦ Μαύρου Δρίνου Ντομποβγιάν.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὕστερα ἀπὸ τὴ ρωμαϊκὴ κατάκτηση τῆς Δ. Μακεδονίας καὶ Ἠπείρου οἱ λεγόμενοι σήμερα Κουτσόβλαχοι, γνήσιοι Ἕλληνες, ἀπετέλεσαν τὴν 5ην καὶ 6ην λεγεώνα τῶν Ρωμαίων (*Τσιντσάρ*, δηλ. Πεμπταίους μᾶς ἀποκαλοῦσαν καὶ μᾶς ἀποκαλοῦν καὶ σήμερα στὰ μέρη ἐκεῖνα οἱ σλαβόφωνοι κάτοικοί των). Μέσῳ δὲ αὐτῶν τῶν λεγεώνων ἐξελατινίσθησαν στὴ γλώσσα οἱ Κουτσόβλαχοι.

Ἔτσι καὶ στὴ ρωμαϊκή, τὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας γιὰ πολλὰ χρόνια, οἱ κάτοικοι τῆς Μπεάλας ἐξακολουθοῦσαν νὰ ἔχουν κυρία ἐργασία τους τὴ φύλαξη διόδων. Ὅπλα καὶ σύνεργα τῆς ἐποχῆς 18ου καὶ 19ου αἰῶνος σώζονταν ἀρκετὰ σὰν κειμήλια, ἕως τὰ τελευταῖα χρόνια, σ' ἀρκετὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ὅμως τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἀλβανῶν (ἴσως στὰ 1760-1800) οἱ κάτοικοι τῆς Μπεάλας ἄρχισαν σιγὰ-σιγὰ νὰ ἐπιδίδωνται στὸ ἐμπόριο στὶς κοντινὲς πόλεις (Στρούγα, Ἀχρίδα, Ἐλμπασάν, Τίρανα) καὶ στὸ ἐξωτερικὸ (Σερβία, Κροατία) καὶ κατόπιν στὰ χωριὰ τῆς Ἀλβανίας (Δίβρα, Μάτι). Ὅπως ἔγραψα κι ἀλλοῦ, στὰ σημειώματά μου αὐτά, ὁ Σέρβος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου Ντ. Πόποβιτς ἀναφέρει στὸ βιβλίο του «Συμβολὴ στὴ Σερβικὴ Ἀγορὰ» ἐμπόρους ἀπὸ τὴν Μπεάλα στὸ Ζέμουν κι ἀλλοῦ.

Ἕως τὸ 1870 πάνω-κάτω οὐδεμία διάκριση, ἀπὸ ἀπόψεως ἐθνικῆς καὶ θρησκευτικῆς, ὑπῆρξε μεταξὺ ὅλων τῶν κατοίκων τῆς περιφερείας Ἀχρίδος. Ὅλοι εἶχαν ἑλληνικὲς ἐκκλησίες καὶ ἑλληνικὰ σχολεῖα, ὅπου μποροῦσαν. Ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως ὅμως τοῦ βουλγαρισμοῦ, ποὺ ἔγινε μὲ ἀνα-

γνώριση ἀπὸ τὴν τουρκικὴ κυβέρνηση ξεχωριστῶν Βουλγάρων ἐπισκόπων, ἄρχισε ἡ διαμάχη γιὰ τὴν ἐπικράτηση τῶν Βουλγάρων στὴ Μακεδονία μὲ ἐξόντωση τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου.

Τὸ 1888, ὅπως ἀναφέρει ὁ ἀκούραστος ἐθνικὸς μαχητής, πολιτευτὴς Φλωρίνης καὶ Μοναστηριώτης τὴν καταγωγή Γ. Χ. Μόδης στὸ βιβλίο του Ὁ «Μακεδονικὸς Ἀγὼν καὶ ἡ νεώτερη Ἱστορία» (σελ. 130), ὁ καθηγητὴς Σ. Πηχεὼν ἀπὸ τὴν Ἀχρίδα ὀργάνωσε ἐπαναστατικὸ κίνημα στὸ ὁποῖο μυήθηκαν πολλοὶ ἔμποροι κι ἄλλοι ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς Μακεδονίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ μερικοὶ ἀπὸ τὴν Μπεάλα καὶ ὁ ἴδιος ὁ πατέρας μου Ναοὺμ Α. Τοπάλης, ὅπως μοῦ εἶχε διηγηθῆ καὶ εἶχε γράψει σὲ ἀπομνημονεύματά του, τὰ ὁποῖα δυστυχῶς δὲν διεσώθησαν.

Ἔτυχε μάλιστα, συμπτωματικὰ μὲ τὴν ὡς ἄνω ἐπαναστατικὴ κίνηση τῶν Πηχεωνικῶν, ὅπως ὀνομάσθηκε, κατὰ τὸ χρόνο ἐκεῖνο (1888) νὰ συμβῆ στὸν πατέρα μου καὶ τὸ ἑξῆς σοβαρὸ γεγονός. Αὐτὸ μαζὶ μὲ τὴν κατηγορία τῆς συμμετοχῆς του στὰ «Πηχεωνικὰ» ὁδήγησε τὸν πατέρα στὶς φυλακὲς Μοναστηρίου, γιὰ νὰ δικασθῆ ὡς ἐπαναστάτης. Τὸ γεγονὸς τὸ ἀναφέρω ὅπως τὸ ἄκουσα ἀπὸ τὸν ἴδιο. Ὁ πατέρας μου μαζὶ μὲ τοὺς δύο ἀδελφοὺς εἶχε ἀπὸ πολλὰ χρόνια στὰ Τίρανα τῆς Ἀλβανίας ἐμπορικὸ κατάστημα. Ἡ φίρμα τοῦ καταστήματος, ὅπως καὶ στὴν ἀλληλογραφία, ἦταν «Ναοὺμ Ἀν. Τοπάλης καὶ ἀδελφοὶ» τουρκιστὶ καὶ ἑλληνιστί. Τὸ 1888 ἐπισκέφθηκαν τὸν πατέρα μου στὸ κατάστημά του ἐκεῖ δύο ἔμποροι ξένοι, οἱ ὁποῖοι, ὅπως τὸν διαβεβαίωσαν, κατάγονταν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ εἶχαν κατάστημα στὴν Πόλη μὲ ὑποκατάστημα στὴ Θεσσαλονίκη. Αὐτοί, οἱ δῆθεν ἔμποροι, ἐξέφρασαν τὴν ἐπιθυμία τους νὰ συνεργασθοῦν ἐμπορικῶς. (Σημειωτέον ὅτι οἱ ἔμποροι ἀπὸ τὴν Μπεάλα στὴν Ἀλβανία εἶχαν ἐμπορικὲς σχέσεις μὲ ἐμπόρους περισσότερο Ἕλληνας, τῶν πόλεων Μοναστηρίου καὶ Θεσσαλονίκης). Φιλοξενήθηκαν ἀπὸ τὸν πατέρα μου καὶ μέσα στὸ κατάστημά του ἔγραψαν ἐπιστολές, ποὺ περιέκλεισαν καὶ ταχυδρόμησαν σὲ φακέλλους τοῦ καταστήματος μὲ τὴν ἐπιγραφὴ ποὺ ἀναφέραμε. Οἱ δυὸ αὐτὲς ἐμπορικὲς (:) ἐπιστολές, ἄγνωστο πῶς, περιῆλθαν στὰ χέρια τῆς τουρκικῆς ἀστυνομίας. Ἀπὸ αὐτὲς ἀποκαλύφθηκε ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ δύο Ρώσους ἀξιωματικούς. Αὐτοὶ μὲ τὸ πρόσχημα τοῦ ἐμπόρου περιόδευαν ὅλη τὴ Β.Δ. Μακεδονία καὶ εἶχαν φθάσει ἔτσι καὶ στὰ Τίρανα. Διέδιδαν τὴ σλαβικὴ προπαγάνδα καὶ ὅτι προστάτρια τῶν Χριστιανῶν τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου ἦταν ἡ Μεγάλη Ρωσία, μὲ τὴ βοήθειά της δὲ πρέπει νὰ ξεσηκωθοῦν ὅλοι ἐναντίον τῶν Τούρκων γιὰ νὰ ἐλευθερωθοῦν.

Μὲ αὐτὴ τὴν κατηγορία καὶ ἐν συνδυασμῷ τῆς συμμετοχῆς του στὰ «Πηχεωνικά» συνελήφθη ὁ πατέρας μου τὸ 1888. Ὅλη ἡ περιουσία του κατασχέθηκε καὶ λεηλατήθηκε καὶ σιδηροδέσμιος μεταφέρθηκε ἀπὸ τὰ Τίρανα στὸ Μοναστήρι μὲ τὴν κατηγορία τοῦ ἐπαναστάτου. Διέτρεξε τὸν

κίνδυνο τῆς καταδίκης στὴν ἐσχάτη τῶν ποινῶν, ἀλλὰ χάρις στὴν ἐπέμβαση τοῦ πασᾶ Τοπτάνη καὶ τοῦ φυλάρχου Ζώγου τῶν Τιράνων, ἀπαλλάχθηκε ὁ πατέρας μου διαδοχικῶν ποινῶν καὶ ἀπολύθηκε ἀπὸ τὶς φυλακὲς στὶς 25 Μαρτίου 1889, ἡμέρα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ. (Ὁ πασᾶς Τοπτάνης καταγόταν ἀπὸ τὰ Τίρανα καὶ ἦταν ὑπουργὸς στὴν τουρκικὴ κυβέρνηση καὶ συνδεόταν μὲ φιλία μὲ τὸν πατέρα μου, ὁ δὲ Ζώγου ἦταν φύλαρχος ἀπὸ τὴν περιφέρεια Μάτι Ἀλβανίας ἐγκατεστημένος στὰ Τίρανα κι εἶχε ὑπὸ τὴν προστασία τὸν πατέρα μου καὶ τοὺς ἀδελφούς του, τῶν ὁποίων τὸ κατάστημα ἦταν ἰδιοκτησία του. Ἐπρόκειτο γιὰ τὸν πάππο τοῦ τέως βασιλιᾶ τῆς Ἀλβανίας Ἀχμὲτ Ζώγου).

Ὅπως μοῦ διηγήθηκε ὁ πατέρας μου, στὸ κίνημα Πηχεὼν εἶχαν μυηθῆ περὶ τοὺς 20 ὁπλοφόροι ἀπὸ τὴν Μπεάλα. Αὐτοὶ εἶχαν ἑτοιμασθῆ κι εἶχαν φθάσει στὸ Πέτρινο ὄρος (ἀνάμεσα Ἀχρίδας καὶ Ρέσνας).

Τὸ 1897 πέντε κάτοικοι τῆς Μπεάλας εἶχαν καταταχθῆ στὰ ἀνταρτικὰ σώματα τῆς Δυτ. Μακεδονίας, ποὺ συγκροτήθηκαν τότε. Τὰ ὀνόματά τους ἀναφέρονταν ἀπὸ γέρους τοῦ χωριοῦ.

Τὸ 1903 καὶ στὸ διαβόητο «Ἴλιντεν» (20 Ἰουλίου, τὴν ψευδοεπανάσταση δηλ. τῶν Βουλγάρων) δὲν ἐπετράπη στοὺς δῆθεν ἐλευθερωτὲς νὰ καταφύγουν στὴν Μπεάλα ἢ στὴν περιοχή της, παρὰ τὶς ὑποσχέσεις καὶ ἀπειλὲς τῶν Βουλγάρων. Ἐνστικτωδῶς ἀντέδρασαν καὶ δὲν ἐμπιστεύθηκαν στὰ κηρύγματά τους.

Τὸ 1904-1908, στὸν Μακεδονικὸ Ἀγώνα, τὸ χωριὸ ἀντετάχθη στὴ βουλγαρικὴ προπαγάνδα. Οἱ κομιτατζῆδες Βούλγαροι δὲν τολμοῦσαν νὰ πλησιάσουν τὸ χωριό. Τοὐναντίον τὰ ἀνταρτικὰ (ἑλληνικὰ) σώματα τῆς περιοχῆς Στρούγας μὲ τοὺς ὁπλαρχηγοὺς Δημήτρη Νέστορα ἀπὸ τὴ Ραδογκόσδα (χωρίο παρὰ τὸ Λὺν) καὶ Ἀλέκο Παπαϊωακεὶμ (υἱὸ τοῦ ἱερέα Στρούγας Παπαϊωακεὶμ Τσικάρη, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐγκατασταθῆ καὶ ἀπέθανε πρὸ ὀλίγων ἐτῶν στὴν Ἔδεσσα), περιθάλποντα καὶ εὕρισκαν στὸ χωριὸ ἀσφαλὲς καταφύγιο. Στὸ σῶμα αὐτὸ εἶχε καταταγῆ καὶ ὁ Τούνης Νίτσου-Τοπάλης ἀπὸ τὴν Μπεάλα, ὁ ὁποῖος ἐφονεύθη ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους τὸ 1916, ὅταν κατελήφθησαν τὰ μέρη ἐκεῖνα ἀπὸ τὰ βουλγαρικὰ στρατεύματα.

Τὸ 1916 οἱ Βούλγαροι ἐξετόπισαν καὶ ἐξόρισαν τὸν ἑλληνικὸ πληθυσμὸ τῆς Μπεάλας — Ἄνω καὶ Κάτω — στὴν παλιὰ Βουλγαρία καὶ στὴν παλιὰ Σερβία (στὴν περιφέρεια Νίσας), ὁπόθεν μετὰ τὴν ἀνακωχὴ τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου, ἐπέστρεψε ἀποδεκατισμένος ἀπὸ τὶς κακουχίες καὶ τὴν ἀσθένεια τῆς ἱσπανικῆς γρίπης.

Ἔτσι τὸ χωριὸ ξαναζωντάνεψε ἀπὸ τὸ 1919 ἕως τὸ 1941. Τὸ 1941 ὅμως, ὅταν τὰ μέρη ἐκεῖνα περιῆλθαν στὴν κατοχὴ τῶν Ἰταλῶν καὶ Ἀλβανῶν, οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ ἐκδιώχθηκαν ὅλοι γενικῶς καὶ τὰ σπίτια τους κατεστράφησαν ἀπὸ τὰ θεμέλια, ἔμεινε δὲ ἄθικτη μόνο ἡ ἐκκλησία τῆς Ἁγίας

Παρασκευῆς. Κι ὅλα αὐτὰ γιατὶ οἱ παρτιζάνοι τοῦ Τίτο (ἀρχηγοῦ τῆς Γιουγκοσλαβίας) εὕρισκαν λαμπρὸ καὶ ἀσφαλὲς καταφύγιο στὸ χωριό.

Τὴν ἄλλοτε ὕπαρξη λοιπὸν βλαχοχωριοῦ, ποὺ βρισκόταν στὰ πέρατα τῆς Β.Δ. Μακεδονίας, θὰ θυμίζουν τὰ ἐρείπιά του αὐτὰ κι ἡ ἐκκλησία του. Καὶ τὸ χωριὸ αὐτὸ ἦταν στὴ γωνιὰ ἐκείνη ἀπὸ τὰ μοναδικὰ γιὰ τὸν ἀρχαῖο, ἁπλὸ καὶ ἰδιόρρυθμο πολιτισμό του.

Β'. ΚΑΤΩ ΜΠΕΑΛΑ - ΚΑΜΠΟΥ

Τὸ χωριὸ Κ ά τ ω Μ π ε ά λ α τὸ ἀποκαλούσαμε ἁπλῶς Κ ά μ π ο υ. Μπεάλα λέγανε μόνο τὴν Ἄνω Μπεάλα.

Ἡ ἐπίσημη ὀνομασία του ἦταν καὶ αὐτοῦ Κ ά τ ω Μ π έ λ ι τ σ α ἢ Β έ λ ι τ σ α. Εἶναι τὸ ἕτερο ταίρι, βλαχοχώρι τῆς Ἄνω Μπεάλας. Εἶχαν τόση ὁμοιότητα ἀναμεταξύ τους καὶ τὰ δυό, ποὺ δὲν ξεχωρίζονταν σὲ τίποτε. Αὐτὸ ὑφίσταται καὶ σήμερα.

Ἡ θέση του εἶναι ἀνατολικὰ τῆς Ἄνω Μπεάλας, στὸν κάμπο καὶ στὰ ριζώματα τῶν ὑψωμάτων «Κρεάστας» καὶ «Τσιτάτε». Ἀπέχει κατ' εὐθεῖαν γραμμὴ ἀπὸ τὴν Ἄνω περὶ τὰ 5 χιλιόμετρα, ὁ δρόμος ὅμως αὐτὸς δὲν εἶναι πολὺ βατός, μᾶλλον εἶναι κατσικόδρομος καὶ πολὺ ἀνηφορικός.

Γειτονεύει ἀνατολικὰ μὲ τὸ σλαβικὸ χωριὸ Βράνιστα, ἀπέχον περὶ τὰ 2 χιλιόμετρα, νοτίως μὲ τὸ χωριὸ Ζαγράτσανη καὶ τὰ τέως ἕλη (βάλτο Shoum), πρὸς βορρᾶν σ' ἀπόσταση 3 χιλιομ. ἔχει τὸ χωριὸ Ὀχτήσι (ποὺ ἄλλοτε θὰ τὸ λέγανε Ὀκτὼ Ἐκκλησίαι=Ὀκτωκλὴς=Ὀχτής), ἀρβανίτικο χωριό, καὶ βορειοανατολικὰ σ' ἀπόσταση 2-2 ½ χιλιομ. εἶναι τὸ χωριὸ Βελέστα, ἀρβανίτικο κι αὐτὸ κοντὰ στὴ γέφυρα τοῦ ποταμοῦ Μαύρου Δρίνου καὶ τοῦ χωριοῦ Ντομποβγιὰν (ἀρβανίτικου), ὅπου στὴ ρωμαϊκὴ καὶ πρωτοβυζαντινὴ ἐποχὴ ὑπῆρχε ὁ σταθμὸς τῆς γεφύρας διαβάσεως (Pons Servilius).

Συγκοινωνοῦσε μὲ τὴν Ἄνω Μπεάλα ἀπὸ δυὸ δρόμους, Ὁ ἕνας, διὰ μέσου τοῦ χωρίου Ὀκτήσι καὶ πλησίον τοῦ χωρίου Βέφτσανη (καρρόδρομος ἕως τὴ Βέφτσανη) καὶ ἐκεῖθεν ἀνηφορικὰ πρὸς βορρᾶν (μουλαρόδρομος) σὲ 2-2 ½ ὧρες. Ὁ ἄλλος ἀνηφορικὸς ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὸ χωριὸ Βίσνιε (σλάβικο) νοτιοδυτικὰ σὲ 2 ὧρες περίπου. Ὑπῆρχε κι ὁ δρόμος διὰ μέσου τοῦ ὑψώματος «Κρεάστα», ἀλλὰ δὲν ἐχρσιμοποιεῖτο, ὡς ἀνώμαλος.

Εἶχε ἕως τὸ 1912 πληθυσμὸ περὶ τὶς 60-70 οἰκογένειες κουτσοβλάχικες (ἑλληνικὲς) καὶ 4-5 ἀρβανίτικες, ποὺ εἶχαν ἐγκατασταθῆ ἀπὸ τὸ χωριὸ Βελέστα. Σήμερα (1970) θὰ ἔχη περὶ τὶς 180 οἰκογένειες ἀπὸ τὶς ὁποῖες 40-50 ἀρβανίτικες.

Κι αὐτὸ τὸ χωριὸ ὑπέστη τὰ ἴδια δεινὰ καὶ τοὺς ἴδιους διωγμοὺς μὲ τὴν Ἄνω Μπεάλα κατὰ τὰ ἔτη 1916-1918.

Τὸ 1919, κατὰ τὴν ἐπιστροφὴ τῶν ἐκτοπισθέντων δύο χωρίων ἀπὸ τὴ

Βουλγαρία, ἐγκαταστάθηκαν σ' αὐτὸ μερικὲς οἰκογένειες ἀπὸ τὴν Ἄνω Μπεάλα, ὕστερα δὲ ἀπὸ τὴν πλήρη καταστροφὴ ταύτης κατὰ τὸ 1941-1944 ἐγκαταστάθηκαν καὶ πολλὲς ἄλλες. Ἔτσι ὁ πληθυσμὸς τοῦ χωριοῦ Κάτω Μπεάλα ἀνέρχεται σήμερα (1970) σὲ 180 οἰκογένειες περίπου.

Ὅπως πληροφοροῦμαι τελευταῖα ἀπειλεῖται νὰ ἐποικισθῆ μὲ πολλὲς οἰκογένειες ἀρβανίτικες ἀκόμη ἀπὸ τὴν πλησίον Βελέστα, γιατὶ εἶχε ἔκταση μεγάλη — μῆκος 1 ½ χιλιόμετρα.

Οἱ κάτοικοι τῆς Κάτω Μπεάλας (Κάμπου) δὲν διέφεραν σὲ τίποτε ἀπὸ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν τῆς Ἄνω Μπεάλας. Εἶναι ἀπ' αὐτοὺς ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὴν τοποθεσία αὐτὴ μετὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Μπεάλας (Βελίτσης), ποὺ ἦταν κοντὰ στὴ σημερινὴ Βελέστα, φύλακες ἕως τότε τῆς διάβασης τοῦ Δρίνου (γεφύρας) πρὸς ἀνατολάς.

Πότε ἀκριβῶς ἔγινε ἡ πρώτη ἐγκατάσταση τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ σ' αὐτὴ τὴ θέση εἶναι ἀνεξακρίβωτο. Πάντως οἱ κάτοικοι καὶ τῶν δύο χωριῶν εἶχαν στενοὺς συγγενικοὺς δεσμούς, τὰ αὐτὰ ἤθη καὶ ἔθιμα καὶ συνεπῶς τὰ ὅσα ἔγραψα γιὰ τὴν Ἄνω (ἐκτὸς φυσικὰ τῆς ἰδιοτυπίας τῶν τοποθεσιῶν) ἰσχύουν ἀπολύτως καὶ γιὰ τὴν Κάτω Μπεάλα.

Τὸ ἰδιαίτερο χαρακτηριστικὸ τῆς Κάτω Μπεάλας εἶναι ἡ ἀπασχόληση τῶν κατοίκων καὶ μὲ τὴν γεωργία. Ἔχουν ἰδιόκτητα χωράφια, ἀμπέλια καὶ κήπους. Στὶς γεωργικὲς πάντως δουλειὲς ἐλάχιστοι ἄνδρες ἀσχολοῦνταν. Οἱ περισσότεροι ἦσαν ἔμποροι στὴ Δίβρα. Γιὰ τὶς γεωργικές τους ἀσχολίες εἶχαν μισθωτοὺς ἀπὸ τὰ γύρω σλαβόφωνα χωριά, ἢ τὶς ἄφηναν στὶς γυναῖκες τους.

Τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ, λιθόκτιστα ἢ πλινθόκτιστα (μονώροφα, διώροφα), μὲ τὶς σχετικὲς γεωργικὲς ἐγκαταστάσεις, εἶναι πολὺ ἀραιὰ κτισμένα. Ἡ ὅλη ἔκταση τοῦ χωριοῦ ὑπερβαίνει σὲ πλάτος τὸ ἕνα χιλιόμετρο καὶ σὲ μῆκος τὸ ἕνα καὶ μισὸ χιλιόμετρο. Ὁλόγυρα ἀπὸ τὰ περισσότερα σπίτια ἔχουν (ἢ εἶχαν) ἀρκετὴ ἔκταση μὲ κήπους καὶ χωράφια, ποὺ σπέρνονταν τὰ περισσότερα μὲ καλαμπόκι, κολοκύθια, φασόλια κ.λ. καὶ πολλὰ ὀπωροφόρα δέντρα. Τὸ πότισμα τῶν κήπων καὶ χωραφιῶν εἶναι πλούσιο μὲ τὰ ἄφθονα καθαρὰ νερὰ τοῦ ποταμιοῦ Μπελίτσα, ποὺ κατεβαίνει ἀπὸ τὴν τοποθεσία ποὺ ἦταν ἄλλοτε ἡ Ἄνω Μπεάλα, ὅπως ἔγραψα στὸ σχετικὸ κεφάλαιο γιὰ τὴν τελευταία.

Ἡ οἰκονομικὴ κατάσταση τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ, ποὺ ἀσχολοῦνταν καὶ μὲ τὸ ἐμπόριο καὶ μὲ τὴ γεωργία, ἦταν κάπως καλύτερη ἀπὸ τῆς Ἄνω Μπεάλας. Παρὰ ταῦτα ὅμως ἐζήλευαν γενικὰ τὴν πιὸ νοικοκυρεμένη καὶ ἀσύγκριτα καλύτερη διαβίωση τῶν κατοίκων τῆς τελευταίας, ἰδίως γιὰ τὶς δροσιὲς καὶ τὸ ὡραῖο κλῖμα τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ.

Τὸ χωριὸ εἶχε ἐκκλησία ἐπ' ὀνόματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου,

κτισμένη, ἂν θυμᾶμαι καλά, τὸ ἔτος 1901. Φαίνεται ὅτι τότε αὐτὴ ἀνοικοδομήθηκε στὰ παλιὰ θεμέλιά της, γιατὶ ὑπῆρχε παλιὰ ἐκκλησία.

Οἱ ἑλληνικὲς ἐπιγραφές, γιὰ τὸ κτίσιμο καὶ τὰ ἐγκαίνια τῆς ἐκκλησίας σώζονται καὶ ἐπάνω στὶς εἰκόνες τῶν ἁγίων.

Εἶχε ἕνα ἱερέα κι ἕνα δάσκαλο Ἕλληνα. Ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα δὲν εἰσεχώρησε.

Ἡ ἐκκλησία καὶ τὸ σχολεῖο ἐλειτούργησαν ἑλληνικὰ ἕως τὸ 1912. Ἕνας δάσκαλος, καταγόμενος ἀπὸ τὸ Πισοδέρι Φλωρίνης καὶ ὀνομαζόμενος Γρηγόριος Χασόπουλος, ὑπηρέτησε ἐπὶ δέκα καὶ πλέον ἔτη στὸ σχολεῖο τοῦ χωριοῦ. Στὰ τελευταῖα χρόνια, ἀπὸ τοῦ 1906, εἶχε ἱδρυθῆ καὶ δημοτικὸ σχολεῖο θηλέων.

Τελευταῖος δάσκαλος τοῦ σχολείου τούτου, κατὰ τὸ σχολικὸ ἔτος 1912-1913 ἦταν ὁ Ἰωάννης Σημαντήρας καταγόμενος ἀπὸ τὸ Γιαγκοβέτσι Ρέσνας (Πρέσπας), τώρα δὲ συνταξιοῦχος στὴ Φλώρινα. Τὸ σχολικὸ ἔτος αὐτό, δυστυχῶς, ὑπῆρξε τὸ τελευταῖο γιὰ τὴν ἐκπαίδευση στὰ χωριὰ ἐκεῖ. Ὁ ἀγαπητός μου συνάδελφος Ἰ. Σημαντήρας θυμᾶται μὲ συγκίνηση ζωηρὰ τὴν τελευταία ὑπηρεσία στὸ μακρυνὸ αὐτὸ χωριό. Ἀλησμόνητα γι' αὐτὸν εἶναι τὰ συνταρακτικὰ γεγονότα ποὺ συνέβησαν τότε καὶ κινδύνεψε σοβαρὰ κι αὐτὴ ἡ ζωή του ἀπὸ τοὺς βουλγάρους κομιτατζῆδες. Εἶχεν ἀρχίσει τὸ 1912 ὁ πόλεμος τῶν Βαλκανικῶν Συμμάχων ἐναντίον τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ὁ σερβικὸς στρατὸς (ὅπως κι ὁ ἑλληνικὸς) εἶχε προσλάβει ἐθελοντὲς σὰν προπομποὺς (προσκόπους), γιὰ τὴν παρενόχληση τοῦ ὑποχωροῦντος τουρκικοῦ στρατοῦ, κομιτατζῆδες, οἱ ὁποῖοι εἶχαν δράσει στὰ μέρη ἐκεῖνα στὸν Μακεδονικὸ Ἀγώνα (1900-1908). Ἔτσι στὸ χωριὸ ἔφθασε καὶ ὁμάδα τοῦ βουλγάρου διαβοήτου ἀρχικομιτατζῆ Πέτρι Τσάουλεφ ὀνόματι. Πρώτη δουλειὰ αὐτοῦ τοῦ ἀπελευθερωτοῦ (;) ἦταν νὰ ἐξοντώση κάθε τι τὸ ἑλληνικὸ στὰ μέρη αὐτὰ σὰν ἀσύδοτος, πρὸ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς τάξεως ἀπὸ τὸν σερβικὸ στρατό. Ὁ μὲν δάσκαλος Ἰ. Σημαντήρας κατόρθωσε νὰ διασωθῆ, ἀλλὰ οἱ δύο ἱερεῖς τοῦ χωριοῦ Παπαπασχάλης Παπακλήμης καὶ Παπαχρῆστος Παπᾶ ἔπεσαν θύματα τῆς βουλγαρικῆς θηριωδίας, ἐσφάγησαν ἀγρίως. Εἶναι καὶ οἱ δύο οἱ τελευταῖοι ἕλληνες παπάδες, ὕστερα ἀπὸ τὴν κατάληψη τῶν μερῶν ἐκείνων ἀπὸ τοὺς Σέρβους, οἱ ὁποῖοι, ὡς γνωστόν, ἀπαγόρευσαν ἔκτοτε τὴ λειτουργία τῶν ἑλληνικῶν ἐκκλησιῶν καὶ σχολείων. Ἔπεσαν κι αὐτοὶ γιὰ τὰ ἑλληνικὰ ἰδεώδη στὴ μακρυνὴ αὐτὴ γωνιά. Ὑπῆρξαν κι οἱ δύο συγγενεῖς μου.

Σημειωτέον ὅτι οἱ βούλγαροι κομιτατζῆδες εἶχαν ἐπιχειρήσει, κατὰ τὸν Μακεδονικὸ Ἀγώνα, πολλὲς φορὲς τὴ δολοφονία προυχόντων, ἱερέων, δασκάλων καὶ ἄλλων ἀντιδρώντων στοὺς σκοπούς των ἐκ τῶν δύο ἀδελφῶν χωριῶν Ἄνω καὶ Κάτω Μπεάλας. Εἶχαν ὅμως ἀποτύχει χάρη στὴν

ὀργανωμένη ἄμυνα καὶ τῶν ὀλίγων ἑλλήνων ἀνταρτῶν καὶ τῶν κατοίκων καὶ μὲ τὴν ὑποστήριξη τῶν φίλων Ἀλβανῶν.

Ἀναφέρω ὅμως μιὰ τέτοια ἀπόπειρα δολοφονίας ἐναντίον τοῦ ἱερέα Παπαπασχάλη, ποὺ ἔγινε μὲ δραματικὲς συνθῆκες τὸ ἔτος 1907 στὴν Κ. Μπεάλα. Ἡ αὐτοθυσία τῆς γυναίκας του παπαδιᾶς ἔσωσε τότε τὴ ζωή του, ἀλλὰ αὐτὴ ἔπεσε ἡρωϊκά, ἀφοῦ τραυματίσθηκε θανάσιμα. Εἶχε προαισθανθῆ αὐτὴ μπροστὰ ἀπὸ πολλὲς ἡμέρες τὸ κακὸ ποὺ θὰ συνέβαινε στὸ σπίτι της[1].

Καθ' ὅλη τὴ διαδρομὴ τῆς ζωῆς τοῦ χωριοῦ, οἱ κάτοικοί του, ἀδελφωμένοι μὲ τοὺς Ἄνω Μπελιάνους, ἔμειναν πιστοὶ στὰ πάτρια καὶ στὴν ἑλληνικὴ ἰδεολογία.

Γ'. ΜΕΡΙΚΑ ΑΠΟ ΤΑ ΒΛΑΧΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΗΣ ΑΝΩ ΚΑΙ ΚΑΤΩ ΜΠΕΑΛΑΣ

Θὰ γράψω πολὺ λίγα μόνο ἀπὸ τὰ κουτσοβλάχικα τραγούδια τῶν δύο χωριῶν, γιατὶ μιὰ τέτοια πλήρης συλλογή τους προϋποθέτει ἐργασία συστηματικὴ καὶ ἐπιμελημένη, πράγμα ποὺ δὲν ἐπεχείρησα τὸν καιρὸ ποὺ ἔπρεπε. Μιὰ συλλογὴ τέτοια, ὄχι βέβαια πλήρη, ὁπωσδήποτε ὅμως καλή, εἶχα κάμει στὰ 1911-1912, ὡς μαθητὴς τοῦ Διδασκαλείου Μοναστηρίου. Δυστυχῶς ὅμως τόσο αὐτὴ ἡ συλλογὴ τῶν τραγουδιῶν, ὅσο κι ἄλλα δυσεύρετα παλιὰ βιβλία τῆς πατρικῆς μου βιβλιοθήκης κατεστράφησαν ἀπὸ

1. Στὴν ἀπόπειρα αὐτὴ τῆς δολοφονίας τοῦ Παπαπασχάλη συνέβη τὸ ἑξῆς ψυχικὸ φαινόμενο ποὺ ἀναφέρω ἀπὸ προσωπική μου ἀντίληψη. Ἡ ἀείμνηστη παπαδιὰ (πρώτη ἐξαδέλφη μου), λίγες ἡμέρες πρὸ τῆς δολοφονικῆς ἀποπείρας, παραπονιόταν ὅτι αἰσθανόταν περιοδικὸ πόνο σὲ ὡρισμένο μέρος τῆς ὠμοπλάτης καὶ ἐξέφραζε ὅτι μεγάλο κακὸ θὰ συμβῆ στὸ σπίτι της. Ἕνα πρωϊνὸ Σαββάτου ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου 1907 (μοῦ διαφεύγει ἡ ἀκριβὴς ἡμερομηνία) ὁ Παπαπασχάλης ἑτοιμάσθηκε νὰ πάη μόνος του, χωρὶς τὴ συνοδεία τοῦ σωματοφύλακά του Ἀρβανίτη, ὁ ὁποῖος τὸν συνόδευε πάντοτε, στὴν πόλη Στρούγα, ποὺ ἀπέχει ἀπ' ἐκεῖ περὶ τὰ 5 χιλιόμετρα. Ἡ παπαδιά του, κατεχομένη ἀπὸ ἔντονη κακὴ προαίσθηση ἐκείνη τὴν ἡμέρα, ἐπέμενε παρακαλώντας τον νὰ μὴ ξεκινήση μόνος. Ὁ παπᾶς ὅμως ἀνένδοτος, ἀτρόμητο παλικάρι, δὲν ἔλαβε ὑπ' ὄψη τὶς παρακλήσεις της. Ἔτσι ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὴν παπαδιά, ἅμα ὡς βγῆκε ἀπὸ τὴν ἐξώπορτα τῆς αὐλῆς τοῦ σπιτιοῦ του, δέχθηκε δύο πυροβολισμοὺς ἀπὸ δύο βουλγάρους κομιτατζῆδες, ποὺ εἶχαν στημένη ἐνέδρα πίσω ἀπὸ ἕνα φράχτη κήπου καλομποκιοῦ. Ἡ μιὰ τουφεκιὰ ἀστόχησε, ἡ δεύτερη ὅμως βρῆκε τὴν παπαδιά, ἡ ὁποία σὰν προπύργιο εἶχε σταθῆ μπροστὰ στὸν ἀγαπημένο της σύζυγο. Τὸ βόλι τὴν ηὗρε ἀκριβῶς στὸ μέρος τῆς ὠμοπλάτης ποὺ ἀπὸ ἡμέρες αἰσθανόταν τὸν δριμύτατο περιοδικὸ πόνο. Ὕστερα ἀπὸ δύο ἡμέρες ἀπέθανε, σὰν ἡρωΐδα ἑλληνίδα κι αὐτή.

Κατὰ τὴ γνώμη μου τὸ γεγονὸς εἶναι ψυχικὸ φαινόμενο. Ἐν μέρει, κατὰ τοὺς ἀσχολουμένους μὲ τὴν ἔρευνα τῶν ψυχικῶν φαινομένων, ἐξηγεῖται μὲ τὴν τηλεπάθεια, ὁ θανάσιμος ὅμως τραυματισμός της στὸ μέρος ἀκριβῶς στὸ ὁποῖο αἰσθανόταν σφοδρὸ περιοδικὸ πόνο πῶς ἐξηγεῖται; Εἶναι ἀπὸ τὰ ἀνεξερεύνητα ἄδυτα τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς.

τοὺς Βουλγάρους τὸ 1916. Ἦταν χαρακτηριστικὰ τὰ τραγούδια ποὺ εἶχα συλλέξει τότε καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸ στόμα συγγενῶν μου, ποὺ τὰ γνώριζαν πολὺ καλά. Θὰ καταγράψω ἐδῶ ὅσα τραγούδια μπόρεσα νὰ σημειώσω στὴν ὀλιγοήμερη ἐπίσκεψή μου στὰ ἀγαπημένα μου ἐκεῖνα μέρη τὸ 1964, ρωτώντας γυναῖκες, ποὺ δυστυχῶς ἀπὸ τὸ πέρασμα τόσου χρόνου δὲν τὰ καλοθυμοῦνταν.

Πρῶτα ἀπ' ὅλα ἔχω τὰ τραγούδια, ποὺ λέγονταν τὸ Σάββατο τοῦ Λαζάρου καὶ τὴν Κυριακὴ τῶν Βαΐων.

Τὸ Σάββατο τοῦ Λαζάρου καὶ τὴν Κυριακὴ τῶν Βαΐων τὰ κορίτσια (ἀπὸ ἡλικίας 12 ἐτῶν καὶ ἐπάνω, ὅπως ἔγραψα στὸ κεφάλαιο «Θρησκεία» γιὰ τὴν Ἄνω Μπεάλα) μαζεύονταν στὸν περίβολο τῆς ἐκκλησίας τὸ πρωῒ καὶ τραγουδοῦσαν χορεύοντας τὰ ἀκαταλαβίστικα τραγούδια, ὅπως θὰ τὰ διαβάσῃ κανεὶς παρακάτω. Ὕστερα παρέες-παρέες ξεχύνονταν στὶς συνοικίες. Σὲ κάθε σπίτι ἔλεγαν τὸ σχετικὸ μὲ τὴ σύνθεση τῆς οἰκογενείας τραγούδι (χωριστὰ γιὰ ἔγγυο γυναίκα, χωριστὰ γιὰ ἀνύπανδρο κορίτσι, χωριστὰ γιὰ νεονύμφους, ἀκόμα καὶ γιὰ τὸν παπᾶ).

Ἔγραψα τοὺς στίχους, κατὰ τὸ δυνατόν, ὅπως λέγονταν τραγουδιστά. Τὰ τραγούδια αὐτὰ ἦσαν πολλὰ (πάνω-κάτω 20), ἀλλὰ τόσο παρεφθαρμένα, ἴσως ἀπὸ τὸ χρόνο, ποὺ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ βγάλῃ νόημα κανείς.

Ἰδοὺ μερικὰ ἀπ' αὐτά, ποὺ γιὰ τὴν καλύτερη ἀπόδοση τὰ γράφω μὲ λατινικοὺς χαρακτῆρες.

1

Cenaikalenavrinji kale
Mirana novlanovluzare
Cetoramerjia tora ghiour ghinina ghourghounaparistofili
Gourgoulimoiyherakin
cenavlojerakin
ghourghounaparistofili
Mivrihevrihevrintsi
Kiandroukacivoidonajia
Nismamveloperasso
Nismamvelo
Ghourghoucialekiafto
Printonatoflambo
Flambourassiboucilaki
Pombianiastapothano
Pombiania
Stapaliana

2

Ninandrojinitsiri
Moikalistaghourghourata
Statinghratistanajia
vivliostanajia
Stamastofilikori
Jianissoplikori
Jianikikirkostimetro
Marghalidroni
Marghalintaspirti

3

Noumaremikrotsikidikrano
Kranostalaimirano
Stefanojioustroughano
Stefanolioumou - Lioumouskroumou

4

Ninargholimoigherakin
Moissenavrogherakin
Ghourghounaparistofili
Mivrihevrihevrintsi
Kiandroukassivoidonajia
Mivrihevrihevrintsi
Nismamveloperasso
Nismamveloghourghoussiale
Kiaftoprinnatoflambo
Flambourassiboussilaki
Pombianiastapothano
Pombianiastapoliano

5

Ninarfininanandrokinissi
Ninastratissirojissi
Ninaavaggelismo
Papapapassofentissi

6

Noumiremikrotsitsidihranou
Hronoustaraissitanikranou
Mikromikromargharitonomarghari

Dinispifidikratipoidilaghighiourghini
Noudianadiplossaïvidi
Kiandroumoutoukirioulaspiti
Thignidopotirli
Papassoufindi
Kiantamossikiriou

Ἰδοὺ καὶ μερικὰ τραγούδια τοῦ χωριοῦ γιὰ τὸ γάμο τους :

1

	Ἡ μετάφραση
Οὔνα λιλίτσα	*Κόκκινο λουλούδι*
Οὔνα λιλίτσα ἀρόσσια	*Ἕνα λουλούδι κόκκινο*
Τοὺ γκαρδίνα ἀξιάνα	*Σὲ κῆπο ξένο,*
Ντάη, ντάη, ντάντα ἀμιὰ (δὶς)	*Γλυκειά μου μάνα!* (δὶς)
Κοὺμ οννὶ φάκ(ου) σουαρούπ(ου)	*Πῶς θὰ μπορέσω νὰ τὸ κόψω,*
Μπιλιάϊα βὰ σννὶ ἀδοὺκ(ου)	*Τὸν μπελᾶ μου θὲ νὰ βρῶ,*
Ντάη-ντάη-ντάντα ἀμιά. (δὶς)	*Γλυκειά μου μάνα!* (δὶς)
Σσὶ πίστα αβλία σουαρούκ(ου)	*Θὰ τὸ ρίξω πάνω ἀπ' τὴν αὐλή,*
Τζόνε σι ἀννιουρζιάσκα	*Παλικάρι θὰ μυρίσῃ*
Φιάτε σὶ ισουσιάσκα.	*καὶ κορίτσι θὰ ἀρραβωνιαστῇ.*

2

Ὤ! λέλε φιατα τσὶ ννιτίκάτσα μάτα.
Ὤ, νοὺ μὴν κάτσα ννὴ τσιβὰ ννὶ τζίτσε.
Μὰ μὶ πιτρεάτσε τι οὔνα ἄπα ἀράτσε
ὦ! ἄπα ἀράτσε νοὺ σστίου γιουσισβούάμε,
ὦ! σοὺμ τσιτάτε τοὺ λιβάδε βιάρδε.
Ὤ! σι αμινάρα τρέη τουφέκι ἀνάλτε.
Ὤ! σβατανάρα τρέη τζόννι, τζόννι παρματέφτσι!
Ὤ! ἀτσὲλ κάμα μάρλε τζίσε:
«ὦ λελε ντάντο!»
Ἀτσὲλ ννιουλτζουκάνλλιου τζίσε:
«ὦ λελὲ μβιάστα!»
Ἀτσὲλ καμανίκλου τζίσε:
«λέλε φιάτα!»
Φιάτα ἰσουσίτα σσνὶ ννκιρδασίτα.

Ἡ μετάφραση
Ὤ! ὄμορφη κόρη

Ὦ! ὄμορφη κόρη, γιατί ἡ μάνα σου σὲ μαλώνει;
ὤ! δὲ μὲ μαλώνει, οὔτε κἂν τίποτε μοῦ λέει,
Μόνο μὲ στέλνει γιὰ ἕνα νερό, κρύο νερό!
Ὦ! Κρύο νερὸ δὲν ξέρω ποὺ πηγάζει
Ὦ! Κάτω ἀπὸ λόφο, σὲ χλοερὸ λιβάδι!
Ὦ! ἀκούσθηκαν δυνατὲς τρεῖς τουφεκιές.
Σκοτωθῆκαν τρεῖς ἐμπόροι, τρία ὄμορφα παλικάρια!
Ὁ μεγαλύτερος ἀναστενάζοντας λέει:
«Μάνα μου!»
Ὁ μεσαῖος ἀναστέναξε καὶ λέει:
«Γυναίκα μου!»
Κι ὁ τρίτος ὁ μικρότερος βογγώντας λέει:
«Καημένο μου κορίτσι!
Κορίτσι ἀρραβωνιασμένο, μὲ τὸ γάμο μὴ εὐλογημένο!»

3

Νύφκα νυὶ μὶ βρούσσι
Νύφκα μι λουάσσι.
Τζόνε κάρα σ' φούτζα
Μίνι ιοὺ βὰ σμιαλάσσι!

Μικρούλα μ' ἀγάπησες,
Μικρούλα μὲ πῆρες.
Ἄνδρα μου, ἅμα φύγης
Ἐμένα ποῦ θὰ μ' ἀφήσης;

4

Γιανταριαντὴ
Γιανταραντὴ ντασούρα ἀμιά.
Κα μὰ γίνε ζαὴρ[1] *στὴ λλιά.*
Κάρα σμὶ λλιὰ κατιοὺ σμίδα.
—Τοὺ Μούντσηλλ ντὶ μέσσ λάη χίλια ἀμιά.
—Ντάντα ἀμιὰ τσὶ ννι φιτσέσσι;
Τζόνε ντιπάρτε ννι διντέσσι!
—Τάσννι χίλια ἀμιά.
Κὰ κὰ τζόνιλε ἀτάου νου ἄρε ἰουβά!

Ἡ μετάφραση

Ὁμορφή μου χαϊδεμένη ξύπνα!
Γιατ' ἔρχεται ὁ ἀνδράδελφος (κύρης) νὰ σὲ πάρη!
—Ἂν μὲ πάρη, ποῦ θὰ μὲ πάη;
—Πέρα ἀπ' τὰ ψηλὰ βουνά, κόρη μου.
—Μάνα μου, μάνα, τί μοὔκανες;

1. Ζαήρ, ἀρχ. δαὴρ = ἀνδράδελφος.

Ἄνδρα πολὺ μακριὰ μοὔδωκες!
—Σώπα, κόρη μου γλυκειά,
Σὰν τὸ δικό σου ἄνδρα,
ἄλλος στὸν κόσμο δὲν ὑπάρχει.

5

Τσὶ μουσσάτε φιάτιλε
Τσὶ μουσσάτε φιάτιλε
Φιάτιλε σσὶ νβιάστιλε
Κάντου γιν' σαρμπατόριλε
Ντὶ σι νβέσκου ἀρμάτιλε!
Τζόνλλι τρέκ(ου) κάλε, σσὶ σφράγγου,
Κοὺ φλουριάλε πρὶ κιέπτου.
Τσὶ σινβιρίνα φιάτιλε;
Κάνδου ἀτζούγκου ἀξιάνιλε;
Ντι λὰ φούγγ(ου) τζόνλλι,
—Τζόνλλι φοὺγγ σσι νάσε πλάγγου
Σσὶ πάλμιλε μά σσὰ λι φράγγου!
Πὰν κὰν σάντου ἀξιάνιλε
Μπάτε, Ντουάμνε, μπάτιλε.

Ἡ μετάφραση

Τί ὄμορφα κορίτσια,
Τί ὄμορφα κορίτσια!
Οἱ νύφες καὶ τὰ κορίτσια,
Ὅταν ἔρχωνται οἱ γιορτές,
Στολίζονται μὲ τὰ καλά τους.
Μπροστὰ στοὺς νιοὺς ποὺ διαβαίνουν
Μὲ τὰ φλουριὰ στὸ στῆθος
Περήφανα περνοῦνε.
Γιατ' εἶν' ἀνταριασμένα τὰ κορίτσια;
Τὰ κορίτσια κι οἱ νύφες;
Φθάνει ὁ καιρὸς τοῦ ξενητεμοῦ,
Φεύγουν τὰ παλικάρια. Φεύγουν.
Τὰ παλικάρια ξενητεύονται
Κι αὐτὲς κλαῖνε γοερά,
Κλαῖνε καὶ τὰ χέρια χτυποῦνε.
Ὅσπου ὑπάρχει ἡ ξενητειὰ καὶ θρηνοῦνε,
Θεέ μου, ἀφάνισε τὴν ξενητειά,
Ἀφάνισέ τη!

6. Καὶ ἄλλο γιὰ τὴν ξενητιὰ

Σκουάλα νβιάστα
Σκουάλα νβιάστα, κα βὰ σννι φύγγ,
Νκλό, ντιπάρτε βά σμὶ δούγγ.
Σκουάλα, ντάννι τρέϊλε πιστόλε,
Σ'ννὶ λι πόρτου, μπλίνε, γκριάλε,
Τρέϊλε οὐάρε σι σ'χαρισέσκα,
Σσὶ σ' ἀμὶν οὔνα πιστόλα
Σσὶ ντρουντουιάσκα τούτα χουάρα.
Σσὶ σ' ἀμὶν ντὶ ντάουα ὥρι
Σσὶ σμὶ ἄβντα μούντσι σσὶ ννιόρι.
Σσὶ σ' ἀμὶν σσι λὰ τρέϊ οὐάρα
Σσὶ σμὶ πλάγκα τοὺτς δίν χωάρα.
—Οὔμπλιτσο, λάϊ τζόνε ἀλέπτου,
Τὰ σννιαμίνν οὔνα πιστόλα
Σσ νοὺ ννιαρμάν(ου) φάρα τίνι ν χουάρα.

Ἡ μετάφραση

Σήκω γυναίκα, γιατὶ φεύγω,
Μακριὰ πολὺ-πολὺ μισεύω,
Σήκω, δός μου τὰ τρία πιστόλια
Νὰ τὰ φορέσω βαρειὰ γεμάτα!
Τὰ τρία νὰ πρέπουνε καλὰ
Καὶ θὰ ρίξω μιὰ τουφεκιά,
Θὰ τραντάξη ὅλο τὸ χωριό.
Νὰ ρίξω καὶ δυὸ φορὲς
Νὰ βουήξουν βουνὰ καὶ λαγκαδιές!
Θὰ ρίξω καὶ τὴν τρίτη
Ὅλ' ἡ χώρα νὰ μὲ κλάψη!
—Γέμισέ τα, παλικάρι μ' διαλεχτό,
Θὰ ρίξης μιὰ τουφεκιὰ
Νὰ μὴ μείνω δίχως ἐσένα στὸ χωριό.

Τὸ παρακάτω τραγούδι, ὅπως διεπίστωσα, τὸ τραγουδοῦν καὶ σ' ἄλλα βλαχοχώρια, ὡς τὸ Μεγάροβο, Τύρνοβο, Νιζόπολη, Πισοδέρι καὶ Νέβεσκα (Νυμφαῖο). Δὲν γνωρίζω ἂν τὸ τραγουδοῦσαν κι ἀλλοῦ.

7. *Νοὺ νντι αράδε φιάτα ννίκα,*
Τὰ σι γίνν' λὰ νόη (δὶς).
—Λὰ νόη ἄρε μοῦντε ἀνάλτου,

Σσὶ νου βὰς πὸτς σλοὺ τρέτς (δὶς)
—Πιτουρνίκλλια βὰ σμὶ φάκου
σσὶ μίνη λὰ βόη βὰ σγίνου.
—Νοὺ ντ' ἀράδε φιάτα ννίκα
σσὶ νοὺ γιν' λὰ νόη.
Λὰ νόη ἄρε μπάλτα μάρε,
Σσὶ νοὺ βασ' πὸτς σοὺ τρέτς.
—Πέσκου μάρε βὰ σμὶ φάκου
Σσὶ μίνη λὰ βόη βὰ σγίνου!
—Νοὺ ννὶ ἀράδε φιάτα ννίκα
Τὰ σί γιν' λὰ νόη,
Λὰ νόη ἄρε σουάκρα ἀράουρα
Σσὶ νοὺ βασ' πὸτς τὰ στρέτς!
—Σουάκρα ἀράουα σσὶ μβιάστα μπούνα,
Ντάουλε βάσ' τριτσέμ,
Σσὶ μίνη λὰ βόη βὰ σγίνου.

'Η μετάφραση

Μὴ γελιέσαι, μικρὸ κορίτσι,
Γιὰ νἄλθης σὲ μᾶς.
'Ανάμεσά μας εἶναι βουνὸ ψηλὸ
Καὶ νὰ περάσης δὲ θὰ μπορῆς!
—Πέρδικα θὲ νὰ γενῶ
καὶ τὸ ψηλὸ βουνὸ θὰ διαβῶ,
Κι ἐγὼ σὲ σᾶς θά 'ρθῶ.
—Μὴ γελιέσαι, μικρὸ κορίτσι,
Νἄλθης σὲ μᾶς.
'Ανάμεσά μας εἶναι λίμνη μεγάλη.
—Ψάρι μεγάλο θὰ γενῶ
Κι ἐγὼ σὲ σᾶς θὲ νά 'ρθῶ.
—Μὴ γελιέσαι, μικρὸ κορίτσι,
Νἄλθης σὲ μᾶς.
Σὲ μᾶς εἶσαι πεθερὰ κακιὰ
Καὶ νὰ περάσης δὲ θὰ μπορῆς.
—Πεθερὰ κακιά, καλὴ νύφη,
Οἱ δυό μας θὰ περάσωμε
Κι ἐγὼ σὲ σᾶς θά 'ρθῶ.

Δ'. ΜΕΡΙΚΑ ΑΠΟ ΤΑ ΕΠΩΝΥΜΑ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΤΗΣ ΜΠΕΑΛΑΣ

'Αφέντου ἢ Παπᾶ — Βάλκου ἢ Μπάλκου — Βερούσης — Βέσιας — Γεωργώνιου — Γιάννου — Γκίκας — Γκιούρης — Γκιόκου — Γκόζιου — Γροσ-

δάνης — Δάλβου ἢ Ντάλβας — Δήμου — Δημήτρη — Δέμης — Δούκας — Κιόσας — Κιούρου — Κίζιας — Κελέσιου — Κωστόνιου — Κώτσιας — Λιάμπρου — Μαρένας — Μαζάτου — Μάρκη — Μάρκου — Μάχος — Μαρκουλέτσου — Μπέλιας — Μισάρας — Μπουλάσιου — Νανούσης — Νάης — Νάνου — Νίτσου — Ντούτσιας — Οὔνας — Οὔκου — Οὐάϊα — Οὔκας — Πάνου — Παντέκης — Πίντου — Πύρας — Ράμη — Ράφτη — Σιούτας — Σκάκας — Σέρμπου — Σκούρτα — Τάρτσας — Τοπάλης ἢ Τοφάλου[1] — Τσέτση — Τσόντη — Τσόμπας — Χοβδάρης. Κάθε ἐπώνυμο ἀντιπροσώπευε 10-15 οἰκογένειες, οἱ ὁποῖες διακρίνονταν ἀπὸ τὸ κύριο ὄνομα πάππου ἢ πρόπαππου.

Ε'. ΛΙΓΑ ΓΙΑ ΤΗ ΛΙΜΝΟΛΕΚΑΝΗ ΑΧΡΙΔΟΣ-ΣΤΡΟΥΓΑΣ

Χωρὶς νὰ ἔχω καμιὰ εἰδικότητα ἢ κατάρτιση, παρὰ μόνον μὲ τὶς στοιχειώδεις γνώσεις καὶ τὴν πεῖρα τῆς ζωῆς ἀπὸ τὰ νεανικά μου χρόνια, γράφω λίγα, ποὺ ἀφοροῦν γενικὰ τὴν περιφέρεια Ἀχρίδας-Στρούγας. Ἂν τὰ ὅσα γράφω εἶναι ὀρθά, ἂς τὰ κρίνουν οἱ εἰδικοί.

Ἡ λιμνολεκάνη τῆς Ἀχρίδας εἶναι στὸ βορειοδυτικὸ τμῆμα τῆς Μακεδονίας. Δασσαρητία λεγόταν ἄλλοτε. Ἐπὶ τουρκοκρατίας στὴ γεωγραφία, ποὺ διδασκόμαστε στὰ σχολεῖα, δὲν ξεχωριζόταν ἀπὸ τὴ Μακεδονία. Σύνορα πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ τῆς Μακεδονίας εἶναι τὸ σημερινὸ βουνὸ Γιαμπλάνιτσα (ὑψ. 2.259 μ.) καὶ πρὸς βορρᾶν καὶ βορειοδυτικὰ τὸ ὄρος Σκάρδος.

Ἡ λιμνολεκάνη τῆς Ἀχρίδος περικλείεται πρὸς ἀνατολὰς ἀπὸ τὴν ὀροσειρὰ Πέτρινο, Γκαλίτσιτσα, Μαλισὰτ (Μάντεσεκ), ποὺ τὴ χωρίζουν ἀπὸ τὸ ὑψίπεδο τῶν λιμνῶν Πρεσπῶν (Μεγάλης-Μικρῆς) καὶ τοῦ κάμπου Ρέσνας. Πρὸς τὰ δυτικὰ ἀπὸ τὴν ὀροσειρὰ Γιαμπλάνιτσα-Μπέλιτσκο Μπάρδο, στὰ νότια τοῦ ὁποίου βρίσκεται ἡ διάβαση Κιάφα-Θὰν πρὸς τὴν Ἀλβανία καὶ παρακάτω τὸ βουνὸ τῆς Μόκρας. Πρὸς νότο ἀπὸ τὰ ὑψώματα Ὁσίου Ναοὺμ τῆς περιφερείας Πόγραδετς Ἀλβανίας. Πρὸς βορρᾶν εἶναι τὰ ὑψώματα τῆς Μαλεσίας κι ἡ Δέβριτσα.

Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς λεκάνης Ἀχρίδας καταλαμβάνει ἡ λίμνη Λυχνῖτις ἢ Λυχνιδός, ὅπως λεγόταν ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους. Ἡ λίμνη αὐτὴ εἶναι ἡ δεύτερη τῆς Βαλκανικῆς μὲ μῆκος ἀπὸ νότον πρὸς βορρᾶν 30 περίπου χιλιομέτρων καὶ πλάτος 15-20 χιλιομέτρων. Ἔχει μέσα καὶ πηγές, ἐρχόμενες ὑπογείως ἀπὸ τὴ μεγάλη λίμνη τῆς Πρέσπας, κοντὰ στὴ Μονὴ

1. Τὸ ἐπώνυμο Τοπάλης ἀναφέρεται πρὸ τῆς κατακτήσεως τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Γι' αὐτὸ ἡ οἰκογένειά μου εἶχε καὶ τὸ ἐπώνυμο Τοφάλου, παράγωγο ἀπὸ τὸ Τόφαλος (δυνατὸς εὔσωμος).

Οἱ οἰκογένειες τῶν ἐξισλαμισθέντων (ὀλιγαρίθμων) Βλάχων διατήρησαν οἱ περισσότερες τὰ πρὸ τῆς ἐξισλαμίσεως ἐπώνυμα, ὡς Σκούρτα, Μάλτση, Μπαΐμα, Δέμη, Ράμα κ.ἄ.

τοῦ Ὁσίου Ναούμ. Βρίσκεται σὲ ὑψόμετρο ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς θάλασσας 687 μ. μὲ ἐπιφάνεια 277 τετρ. χιλιομ. Τὸ μέγιστο βάθος τῆς λίμνης φθάνει τὰ 286 μέτρα. Ἡ διαύγεια τοῦ νεροῦ τῆς λίμνης, ὅπως λέγεται, παραβάλλεται μὲ τὴν τῆς λίμνης Γενεύης. Ἔχει 18 εἰδῶν ψάρια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὀνομαστότερα εἶναι οἱ πέστροφες τριῶν λογιῶν. Σήμερα τὰ $^{5}/_{7}$ τῆς παραλιμνίου ὄχθης ἀνήκουν στὴ Γιουγκοσλαβία καὶ τὰ $^{2}/_{7}$ στὴν Ἀλβανία.

Στὴ βορειοανατολικὴ ὄχθη τῆς λίμνης βρίσκεται ἡ πόλη Ἀχρίδα ἢ Ὄχριδα, ἡ ἀρχαία πόλη Λυχνιδὸς τῶν Δασσαρητῶν, ὅπως γράφεται στὴν ἱστορία, ἐνῶ χωριὸ Λὺν ὑπάρχει καὶ σήμερα στὸ δυτικὸ μέρος τῆς λίμνης, κοντὰ στὴ διάβαση Κιάφα-Θάν. Ἡ Ἀχρίδα ἔχει σήμερα περὶ τὶς 20 χιλιάδες κατοίκους καὶ προσελκύει κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνες πολλοὺς τουρίστες. Γιὰ τὴν πόλη αὐτὴ ἔχουν γραφῆ πολλὰ καὶ περιττὸν εἶναι νὰ ἀσχοληθῶ μὲ οἰοδήποτε ἄλλο γεωγραφικὸ ἢ ἄλλο στοιχεῖο.

Ἀπὸ τὸ βόρειο μέρος τῆς λίμνης πηγάζει ὁ Μαῦρος Δρίνος, ποὺ ἀπ' ἐδῶ διατρέχει τὸ βορειοανατολικὸ μέρος τῆς Ἀλβανίας καὶ συναντώντας τὸ Λευκὸ Δρίνο χύνονται μαζὶ στὸ Ἀδριατικὸ Πέλαγος. Στὸ στόμιο, ὅπου βγαίνει ἀπὸ τὴ λίμνη, βρίσκεται ἡ πόλη Στρούγα (=στομία-στραγχὸς-stricus). Αὐτὴ διχάζεται ἀπὸ τὸν Δρίνο σ' ἀνατολικὸ καὶ δυτικὸ τμῆμα (εἰκ. 7). Τὸ βάθος τοῦ ποταμοῦ, κατὰ τὴ διαδρομὴ του ἀπὸ τὴ λίμνη, διὰ μέσου τῆς πόλεως καὶ πέραν αὐτῆς, εἶναι ἕως 3 μέτρα καὶ τὸ πλάτος περὶ τὰ 4-5 μέτρα. Ἡ σημερινὴ πόλη συνδέεται μὲ τρεῖς γέφυρες. Ἐπὶ τουρκοκρατίας ὑπῆρχε μία ξύλινη γέφυρα, πάνω στὴν ὁποία βρίσκονταν κουρεῖα μὲ Τούρκους κουρεῖς καὶ μεγάλη ξύλινη πλατειὰ σκάλα. Ἀπὸ τὴ σκάλα αὐτὴ ὑδρευόταν ὅλη σχεδὸν ἡ πόλη ἀπὸ τὸ Δρίνο, γιατὶ δὲν ὑπῆρχαν φρέατα, ἐνῶ ἀπὸ ἐτῶν σήμερα ἔχει καλὸ νερὸ ἀπὸ ἀρτεσιανὰ φρέατα. Στὸ ἀνατολικὸ τμῆμα τῆς Στρούγας κατοικοῦσαν ἐπὶ τουρκοκρατίας ἀποκλειστικὰ Τοῦρκοι καὶ λίγοι Ἀρβανίτες. Στὸ δυτικὸ τμῆμα τῆς πόλεως ἦσαν χριστιανοί. Σήμερα, ποὺ οἱ πλεῖστοι Τοῦρκοι ἔχουν μεταναστεύσει στὴν Τουρκία, κατοικοῦνται καὶ τὰ δύο τμήματα ἀπὸ χριστιανούς Σλάβους, Βλάχους καὶ ἀπὸ Ἀρβανίτες (μουσουλμάνους) καὶ Γύφτους.

Ἡ Στρούγα στὴν τουρκοκρατία ἦτο μεγάλο ἐμπορικὸ κέντρο, γιατὶ ἐκτὸς τῶν κατοίκων τῆς περιφερείας της ἔρχονταν στὴν ἀγορά της καὶ ἄλλοι ἀπὸ τὶς ἀρβανίτικες περιοχὲς Τσερμενίκα, Ράϊτσα καὶ Μόκρα. Ἡ ἀγορά της ἦτο σπουδαιοτέρα τῆς Ἀχρίδας. Ὅλοι σχεδὸν οἱ ἔμποροι μανιφατούρας ἦσαν ἀπὸ τὴν Ἄνω Μπεάλα.

Ἕως τὸ 1912 ἡ Στρούγα ἐπὶ τουρκοκρατίας ἦταν ἄσημη κωμόπολη μὲ πληθυσμὸ ἕως 3-4.000 κατοίκους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ μισοὶ ἦσαν Τοῦρκοι (τουρκόφωνοι), Ἀρβανίτες, Γύφτοι κι οἱ ἄλλοι Βούλγαροι, Ἕλληνες σλαβόφωνοι ἢ βλαχόφωνοι. Ἦταν ὅμως, ὅπως ἀναφέρω παραπάνω, σπουδαῖο ἐμπορικὸ κέντρο.

Μέχρι τοῦ 1876 στὴ Στρούγα καὶ σ'ὅλη τὴν περιοχὴ τῆς Ἀχρίδος εἶχαν ἑλληνικὰ σχολεῖα καὶ ἑλληνικὲς ἐκκλησίες. Ὅλοι οἱ κάτοικοι ἦσαν συνδεδεμένοι μὲ τὴν ὀρθόδοξη χριστιανικὴ θρησκεία καὶ ἐλάμβαναν ἑλληνικὴ μόρφωση στὰ σχολεῖα, ἀνεξάρτητα ἂν καὶ πολλοὶ ὁμιλοῦσαν τὸ λεγόμενο σλαβικὸ ἰδίωμα. Τὸ σλαβικὸ αὐτὸ ἰδίωμα σήμερα ἔχει ἀλλάξει σὲ πολλά, δὲν

Εἰκ. 7. Οἱ ἐκβολὲς τοῦ ποταμοῦ Δρίνου στὴν πόλη Στρούγα

εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὸ παλαιό, τὸ ὁποῖο ἦταν ἕνα γλωσσικὸ ἰδίωμα ἀνάμικτο ἀπὸ σλαβικὲς λέξεις, πάμπολλες παρεφθαρμένες ἑλληνικές, τουρκικὲς κι ἀρβανίτικες. (Γιὰ τὴ γλώσσα αὐτὴ ἔχει συγγράψει πρὸ πολλοῦ σχετικὸ λεξικὸ ὁ γυμνασιάρχης Τσιούλκας, ἀπὸ τὰ μέρη τῆς Καστοριᾶς).

Ὁ Γάλλος Victor Bérard περιοδεύσας στὴ Μακεδονία ἀναφέρει στὸ βιβλίο του «La Turquie et l'Hellénisme contemporain», β' ἔκδοση, σελ. 125, ὅτι τὸ 1892 συνάντησε στὴν περιοχὴ Ἀχρίδος σλαβόφωνο, ὁ ὁποῖος τοῦ εἶπε κατὰ λέξη, «οἱ πατέρες μας ἦσαν Ἕλληνες καὶ κανένας δὲ μιλοῦσε γιὰ Βουλγάρους».

Τὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο τῆς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Ναοὺμ Ἀχρίδος ἕως τὸ 1890 περίπου ἦταν φυτώριο, ποὺ ἔβγαζε ἐγγραμμάτους μὲ στοιχειώδεις βέβαια γνώσεις. Ἀπ' αὐτοὺς ἄλλοι ἐπιδίδονταν στὸ διδασκαλικὸ ἐπάγγελμα, ποὺ ἐξασκοῦσαν στὰ περίχωρα, κι οἱ περισσότεροι στὸ ἐμπόριο. Στὰ πρῶτα φύλλα τοῦ Ψαλτηρίου καὶ τῆς Ὀκτωήχου, ποὺ χρησίμευαν γιὰ τὴν πρώτη ἀνάγνωση, ἀναγράφονταν μὲ κεφαλαῖα καὶ μικρὰ κόκκινα γράμματα τὰ 24 γράμματα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

Ὅσοι ἀπὸ τοὺς ξενοφώνους μάθαιναν ὁπωσδήποτε γραφὴ καὶ ἀνάγνωση καὶ δὲν ἤξεραν καλὰ τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα ἔγραφαν στὴν ἀλληλογραφία

καὶ στὶς ἄλλες γραφικὲς ἀσχολίες τὴ μητρική τους γλώσσα μὲ τὰ ἑλληνικὰ στοιχεῖα.

Στὴ Στρούγα δίδαξε στὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο της τὸ 1838 ὁ σπουδαῖος τότε δάσκαλος Δημήτριος Μιλαδινίδης, ὁ πολὺς ἔπειτα ἀρνησίπατρις Μ ι λ α δ ί ν ω φ. Ὁ πάππος του, ὅπως πληροφορήθηκα ἀπὸ ἡλικιωμένους κατοίκους τῆς Στρούγας, ἦταν Ἠπειρώτης τὴν καταγωγή. Ἐξασκοῦσε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἀγγειοπλάστη. Φαίνεται ὅτι θὰ κατέφυγε στὰ μέρη ἐκεῖνα ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ Ἀλῆ πασᾶ μαζὶ μὲ ἄλλους δικούς μας Κουτσοβλάχους. Ὁ υἱὸς τούτου λεγόταν Χρῆστος, πατέρας τῶν δύο περίφημων ἀδελφῶν Δημήτρη καὶ Κωνσταντίνου Μιλαδινίδου-Μιλαδίνωφ κατόπιν. Κι αὐτὸς ἐγκατεστημένος στὴ Στρούγα ἐξασκοῦσε κληρονομικὰ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ πατέρα του, δηλ. τοῦ ἀγγειοπλάστη. Νυμφεύθηκε γυναίκα γηγενῆ ἀπὸ σλαβόφωνη οἰκογένεια τοῦ Μάτη, ὕστερα καὶ σήμερα Μ ά τ ε φ.

Ὁ πατέρας λοιπὸν τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν Μιλαδινίδη-Μιλαντίνωφ Χρῆστος, ἔχοντας ἀσφαλῶς συγγενεῖς στὰ Γιάννενα καὶ θεῖο στὸ Βεράτι Ἀλβανίας, ἔστειλε μὲ δαπάνη τοῦ θείου τὸ μεγαλύτερο γυιό του Δημήτριο, ὕστερα ἀπὸ φοίτηση στὸ σχολεῖο τοῦ Ὁσίου Ναούμ, νὰ σπουδάση στὴ Ζωσιμαία Σχολὴ Ἰωαννίνων. Ἀπὸ τὴ Σχολὴ βγῆκε ὁ Δημήτριος μὲ ἄριστες ἐπιδόσεις στὰ ἑλληνικὰ καὶ στὰ ἀρχαῖα συγγράμματα. Τὸν ἀδελφό του Κωνσταντῖνο σπούδασε ἐπίσης ὁ ἴδιος Δημήτριος στὴ Ζωσιμαία Σχολὴ καὶ στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, ὅπου σπούδασε φιλολογία. Αὐτὸς ἀναδείχθηκε ποιητὴς καὶ τὰ ποιήματά του γράφηκαν στὴν ἑλληνική.

Καταγωγὴ λοιπὸν τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν ἦτο ἀπὸ πατέρα Ἠπειρώτη καὶ μητέρα σλαβόφωνη τῆς οἰκογενείας Μάτη. Ἡ τελευταία αὐτὴ οἰκογένεια ὑφίσταται καὶ σήμερα στὴ Στρούγα μὲ τὴν ἐπωνυμία Μ ά τ ε φ. (Πιθανῶς κι αὐτὴ ἡ οἰκογένεια νὰ ἐκσλαβίσθηκε στὴ γλώσσα, γιατὶ μὲ ἐπωνυμία τέτοιες οἰκογένειες ἑλληνικὲς ὑπῆρχαν στὴν περιφέρεια Στρούγας-Ἀχρίδος).

Δὲν ἐξακριβώθηκε γιὰ τὸν πάππο τῶν Μιλαντίνωφ ἂν ἡ γυναίκα του ἦταν ἑλληνόφωνη ἢ βλαχόφωνη καὶ τὸ ὄνομά του.(Ἕνας ἐκ τῶν παρισταμένων συμπατριώτης μὲ τὸν πληροφοριοδότη μου ἐξέφρασε τὴν ἐκδοχὴ ὅτι ὁ πάππος τῶν Μιλαντίνωφ θὰ λεγόταν Μελᾶς Ντῖνος. Κύριο ὄνομα συνηθέστατο σλαβικὸ ἐπικρατεῖ τὸ «Μ ί λ α ν» (Ἁγάπιος ἑλληνικό). Τὸ Μελᾶς Ντῖνος θὰ μεταβλήθηκε σὲ «Μιλαντίνωφ»).

Κατὰ τὴ βιογραφία τοῦ Δημητρίου Μιλαντίνωφ, ὕστερα ἀπὸ διδασκαλία στὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο στὴν πατρίδα του Στρούγα, δίδαξε στὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο τῆς Ἀχρίδος. Ἐκεῖ τὸ 1845 τὸν ἐπισκέφθηκαν οἱ δύο Ρῶσοι μοναχοί(;), προπαγανδιστὲς τῆς πανσλαβιστικῆς ἰδέας Β ί κ τ ω ρ Γ ρ η γ ό ρ ο β ι τ ς καὶ Θ ε ό δ ω ρ ο ς Ο ὐ σ π έ ν σ κ η. Αὐτοὶ πιθανῶς, ἢ μᾶλλον κατὰ τὴ γνώμη μου, ὡς συμπεραίνω ἀπὸ τὰ ὅσα περιγράφω γιὰ τὸ γεγονὸς τοῦ πατέρα μου τὸ 1888 (τὸ ἐκθέτω στὸ κεφ. «Λίγα ἱστορικὰ τοῦ χωριοῦ») καὶ ἀπὸ

τὸ ὅ,τι προῆλθαν ἀπὸ τὴ μονὴ Ζωγράφου Ἁγ. Ὄρους), ὅπου παρέμειναν γιὰ ἐλάχιστο χρόνο γιὰ νὰ καλύψουν τὴν πραγματικὴ ἰδιότητά τους, ἦσαν Ρῶσοι ἀξιωματικοὶ εἰδικὰ ἐκπαιδευμένοι στὴν πανσλαβιστικὴ προπαγάνδα. Ὁ μὲν πρῶτος Β. Γρηγόροβιτς ἦτο ἀνώτερος στὸ βαθμὸ καὶ ὁ δεύτερος ἁπλῶς ἀκόλουθός του, γιατὶ στὸ σλαβικὸ βιβλίο γιὰ τὸν Δ. Μιλαντίνωφ μόνο γιὰ τὸν Γρηγόροβιτς ὑπάρχει ἐκτενὴς περιγραφὴ γιὰ τὴ δράση, ἐνῶ ὁ Οὐσπένσκη δὲν ἀναφέρεται ἢ μόνο ὅτι ἦτο συνοδός του.

Αὐτὸς λοιπὸν ὁ Βίκτωρ Γρηγόροβιτς, ἀφοῦ γνωρίσθηκε στὴ Στρούγα καὶ μὲ τὴ μητέρα τοῦ Δ. Μιλαντίνωφ, ἡ ὁποία, ὅπως ἀνέφερα, ἦτο σλαβόφωνη, διέφθειρε μὲ ἄφθονα χρηματικὰ μέσα κι αὐτὸν καὶ τὴν οἰκογένεια τῆς μητέρας του Μάτη ἀπὸ ἐθνικῆς ἀπόψεως. Οἱ πλούσιες παροχὲς τῆς ρωσικῆς προπαγάνδας ἔκαναν τὸν θαυμαστὴ αὐτὸ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἀκραιφνῆ Ἕλληνα στὸ φρόνημα, νὰ γίνη ἀρνησίπατρις.

Κι οἱ δυὸ ἀδελφοὶ Μιλαντίνωφ κι οἱ ἄλλες συγγενικές τους οἰκογένειες καὶ ἰδιαίτερα τοῦ Μάτη (κατόπιν Μάτεφ) μὲ τὰ ἄφθονα μέσα ποὺ ἀπέκτησαν συνέτειναν σὺν τῷ χρόνῳ νὰ ἀλλάξη τὸ ἑλληνικὸ φρόνημα ἡ πλειοψηφία τῶν κατοίκων τῆς πόλεως Στρούγας καὶ τῆς Ἀχρίδος μὲ τὰ σλαβόφωνα περίχωρά τους. Ἡ οἰκογένεια μάλιστα Μάτεφ ὑπῆρξε ἀπὸ τὶς πρωτεργάτιδες καὶ στὸν μετέπειτα Μακεδονικὸ Ἀγώνα. Μέλη τῆς οἰκογενειάς της ἦσαν ἀπὸ τὰ πρῶτα δρῶντα στὸ βουλγαρικὸ κομιτάτο. Καὶ μέχρι τοῦ 1944 ἐθεωρεῖτο ἀπὸ τὶς πιὸ πλούσιες οἰκογένειες τῆς Στρούγας.

Στὸν ἐκβουλγαρισμὸ τῆς περιοχῆς Στρούγας-Ἀχρίδος βρῆκαν στὴν ἀρχὴ ἀρκετὴ ἀντίσταση κι ἄρνηση ἐκ μέρους τῶν κατοίκων της οἱ προπαγανδιστὲς τῆς σλαβικῆς ἰδέας μέχρι σχεδὸν τοῦ 1870-1880.

Πιστὲς κι ἀφοσιωμένες στὰ πάτρια μέσα στὴ Στρούγα ἔμειναν, ὕστερα ἀπὸ σθεναρὰ ἀντίσταση στοὺς βουλγαρίσαντες, περὶ τὶς 30 οἰκογένειες. Χωριὰ τῆς περιοχῆς δυτικὰ τῆς λίμνης μὲ κέντρο τὴ Ραδοχόσδα, κι ἀρχηγὸ τὸν ἕλληνα ὁπλαρχηγὸ Δημήτρη Νέστορα, Ραδοχόσδα ὅπως ἀποκαλεῖτο, ὡς καὶ τὰ ἀπόρθητα δίδυμα βλαχοχώρια Ἄνω καὶ Κ. Μπεάλα διατήρησαν ἀκμαῖο τὸ ἐθνικὸ φρόνημα ἕως τὸ 1912.

Δυτικὰ τοῦ Δρίνου ποταμοῦ τὰ περισσότερα, ἢ μᾶλλον τὰ πλεῖστα χωριά, ὡς καὶ τὰ βόρεια τοῦ κάμπου τῆς Στρούγας ἦσαν ἀρβανίτικα· λίγα ἦσαν σλαβόφωνα.

Ὁ κάμπος τῆς Στρούγας, κατὰ τὸ περισσότερο ἑλώδης ἦταν ἀκατοίκητος σχεδόν.

Μὴ ἐκβουλγαρισθέντα σλαβόφωνα χωριὰ βόρεια τῆς Στρούγας, παραληφθέντα ἀπὸ τὴν εἰσχωρήσασα ἐν τῷ μεταξὺ σερβικὴ προπαγάνδα, ἐδήλωσαν σερβικὴ ἐθνικότητα. Τέτοιες οἰκογένειες ἦσαν σὰν μειοψηφία στὸ μεγάλο χωριὸ Βέφτσανη καὶ σ' ὁλόκληρα τὰ χωριὰ Ποδγορίτσα, Λαμπούνιστα καὶ μερικὰ ἄλλα. Οἱ κάτοικοι τῶν τελευταίων αὐτῶν χωριῶν, κατὰ

τὴν ἀντίσταση στὴ βουλγαρικὴ προπαγάνδα καὶ τὸ βουλγαρικὸ κομιτάτο, εἶχαν συστήσει ἔνοπλα σερβικὰ σώματα, τὰ ὁποῖα εἶχαν στενὴ συνεργασία μὲ τὰ ἑλληνικὰ ἀνταρτικὰ τοῦ Ἀλέκου Παπαϊωακεὶμ ἀπὸ τὴ Στρούγα καὶ τοῦ Δημήτρη Ραδοχόσδα. Διατήρησαν αὐτὰ τὴν ὀρθόδοξη χριστιανικὴ θρησκεία καὶ ὑπάγονταν ἐκκλησιαστικὰ στὸν Μητροπολίτη Πρεσπῶν καὶ Ἀχριδῶν πού, ὡς γνωστό, ἡ ἕδρα του ἦταν τὸ Κρούσοβο. Ὁ Μητροπολίτης Πρεσπῶν-Ἀχριδῶν κάθε χρόνο ἐπισκεπτόταν κι αὐτὰ τὰ σερβικὰ χωριὰ μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα ἑλληνικὰ τῆς περιοχῆς του.

Μέσα στὴν Ἀχρίδα οἱ Ἕλληνες σὰ μειοψηφία διατήρησαν καὶ τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα, ὁλόκληρη ὅμως σημαντικὴ συνοικία της Βλάχων (βλάχικη συνοικία ἀνατολικὰ καὶ βόρεια τῆς πόλεως), ἀπὸ ἔλλειψη ἐθνικῆς ἑλληνικῆς ἀντιστάσεως, ἔπεσε στὰ δίχτυα τῆς ἀργυρώνητης ρουμανικῆς προπαγάνδας, διατήρησαν ὅμως τὴν ὀρθόδοξη θρησκεία.

Στὰ ἀνατολικὰ παράλια τῆς λίμνης Ἀχρίδας μέχρι τοῦ Ὁσίου Ναοὺμ 3 ἢ 4 χωριὰ διατήρησαν τὴν ἑλληνικότητά τους (Πέστανη, Τραπεζίτσα, Κόνσκο, Λουμπάνιτσα). Ἀπ' αὐτὰ τὸ χωριὸ Πέστανη εἶχε διατηρήσει γιὰ πολλὰ χρόνια πρὸ τοῦ 1900 τὴ βλάχικη γλώσσα (Π έ σ τ α ν ι, βλαχικὰ= τόπος ψαράδων, πέσστι=ψάρια).

Εἰδικὰ μέσα στὴ Στρούγα διατήρησαν ἀκμαῖο τὸ ἑλληνικὸ αἴσθημα περὶ τὶς 30 οἰκογένειες μὲ πρῶτες σ' ὅλα τὶς οἰκογένειες Παπαϊωακεὶμ-Τσικάρη καὶ Γκοτζαμάνη. (Ἡ οἰκογένεια Παπαϊωακεὶμ ἦταν τῆς αὐτῆς μὲ τὴν Τσικάρη). Ἀπὸ τὴν οἰκογένεια Τσικάρη ἀναδείχθηκε πρωτεργάτης στὴν ἐθνικὴ ἀντίσταση ὁ Ἰωακείμ. Αὐτός, γιὰ λίγο καιρό, ὡς διδάσκαλος στὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο Στρούγας πρὸ τοῦ 1860 ὑπῆρξε ὑπέρμαχος τῶν ἑλληνικῶν ἰδεωδῶν καὶ κατόπιν καὶ ὡς ἱερεύς. Τὸν διαδέχθηκε στὸ δασκαλικὸ ἐπάγελμα ὁ υἱός του Ἀγάπιος ποὺ εἶχε γεννηθῆ τὸ ἔτος 1868. Ὁ πατέρας του Παπαϊωακεὶμ εἶχε γεννηθῆ τὸ 1826. Ἀπέκτησε αὐτὸς δώδεκα τέκνα, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ ἐννέα ἄρρενες.

Τοὺς υἱοὺς Παπαϊωακεὶμ ἐγνώρισα στὴν παιδική μου ἡλικία, ὡς καὶ τὸ γερο-Παπαϊωακεὶμ σὲ γεροντικὴ ἡλικία τὸ ἔτος 1906 στὰ 80 περίπου χρόνια του. Ἦταν ψηλός, εὐθυτενὴς παρὰ τὴν ἡλικία του, μὲ γενειάδα μακριὰ καὶ ἐμφάνιση ποὺ ἐνθύμιζε ἱερότητα πατριαρχική.

Ἀπὸ τοὺς υἱοὺς Παπαϊωακεὶμ ὁ δεύτερος, ἂν θυμᾶμαι καλά, ὁ Ἀγάπιος, φοιτήσας στὸ Γυμνάσιο Κορυτσᾶς δίδαξε στὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο Στρούγας, σὰν διάδοχος τοῦ πατέρα του, ἕως τὸ 1912, ὁπότε, ὡς γνωστό, ἔπαψε ἡ λειτουργία τῶν ἑλληνικῶν σχολείων καὶ ἐκκλησιῶν ἀπὸ τοὺς Σέρβους.

Ὁ Ἀγάπιος Παπαϊωακεὶμ ἀνέπτυξε ἀξιόλογη ἐθνικὴ δράση μαζὶ μὲ τοὺς ἀδελφούς του καὶ τοὺς ἄλλους συμπατριῶτες του. Πρωτοστάτησε σὲ κάθε ἑλληνικὴ ὑπόθεση μὲ θάρρος ἀξιοσημείωτο ἐναντίον τοῦ βουλγαρικοῦ κομιτάτου. (Ὡς ἐρασιτέχνης φωτογράφος εἶχε διακωμωδήσει τὸν Βούλγαρο

Μητροπολίτη Ἀχρίδος. Σὲ φωτογραφία μὲ τρίκ, ποὺ εἶχε κυκλοφορήσει σὲ πολλὰ ἀντίτυπα στὴ Στρούγα καὶ τὰ περίχωρα κατὰ μίαν ἐπίσκεψη τοῦ Μητροπολίτου αὐτοῦ τὸ ἔτος 1906, παρέστησε αὐτὸν μὲ κεφάλι ἀρκούδας... Τὴν φωτογραφία αὐτὴ ἐφύλαγε στὸ ἀρχεῖο του).

Ὁ Ἀγάπιος Παπαϊωακεὶμ μετὰ τὸ 1912 καὶ ἕως τὸ 1923 δίδαξε στὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα τῆς Κορυτσᾶς. Μετὰ τὴν ἀπέλαση δὲ ὅλων τῶν ἑλλήνων διδασκάλων καὶ καθηγητῶν ἀπὸ τὴν Κορυτσὰ ἀπὸ τοὺς Ἀλβανοὺς δίδαξε ἕως τὸ 1928 στὸ Ξυνὸ Νερὸ Φλωρίνης καὶ ἀπὸ τὸ ἔτος αὐτὸ ὡς διευθυντὴς τοῦ Β′ Δημοτικοῦ Σχολείου τῆς πόλεως Φλωρίνης, ὅπου σὲ ἡλικία 64 ἐτῶν ἀπεβίωσε ἐν ὑπηρεσίᾳ. Ὑπῆρξε καὶ ἀκραιφνὴς πατριώτης, ἀλλὰ καὶ σπουδαῖος ἐκπαιδευτικὸς λειτουργός, κάτοχος πολλῶν παιδαγωγικῶν γνώσεων, ἐγκυκλοπαιδικὸς μὲ θυμοσοφικὲς διαθέσεις, πρᾶος καὶ γλυκὺς στοὺς τρόπους. Εἶχε τὴν ἐκτίμηση καὶ ὑπόληψη ὄχι μόνο τῶν συναδέλφων του ἐκπαιδευτικῶν, ἀλλὰ κι ὅλης τῆς κοινωνίας Φλωρίνης. Ἡ ἀφοσίωσή του στὸ καθῆκον ὑπῆρξε παραδειγματική. Μὲ ἄλγη ἀνυπόφορα στὰ πόδια λίγες ἡμέρες πρὸ τοῦ θανάτου ἔλειψε ἀπὸ τὸ σχολεῖο. (Εἶχα τὴν εὐτυχία νὰ συνεργασθῶ στὸ ἴδιο σχολεῖο στὴ Φλώρινα).

Ἡ οἰκογένεια Παπαϊωακεὶμ ἀνέδειξε καὶ τὸν ἕλληνα ὁπλαρχηγὸ στὴν περιφέρεια Στρούγας-Ἀχρίδος, τὸν Ἀλέκο. Αὐτός, μὲ τὴν συνεργασία τοῦ ἐπίσης ἕλληνα ὁπλαρχηγοῦ Δημήτρη Ραδοχόσδα, ἀπὸ τὸ χωριὸ Ραδοχόσδα παρὰ τὸ Λὺν (Πυλῶνα Λιχνιδοῦ ἀρχαῖο), ἀνέπτυξε πατριωτικὴ δράση ἐναντίον τῶν Βουλγάρων μὲ ἀπαράμιλλη ἀνδρεία κατὰ τὸν Μακεδονικὸ Ἀγώνα 1904-1908. Τὸ ἀνταρτικὸ σῶμα τῶν δύο αὐτῶν ὁπλαρχηγῶν εἶχεν ἐξευτελίσει μὲ τὴ δράση του τὸν διαβόητο ἀρχικομιτατζὴ ὅλης τῆς περιφερείας Ἀχρίδος Πέτρη Τσαοὺλεφ. Τὸ ἀνταρτικὸ αὐτὸ ἑλληνικὸ σῶμα εἶχε στενὴ συνεργασία μὲ τὸ σερβικὸ τέτοιο ἐναντίον τῶν Βουλγάρων.

Τὸ 1913 ὁ Ἀλέκος Παπαϊωακεὶμ μὲ τοὺς ὀπαδοὺς καὶ μὲ ὁμάδα ἐνόπλων Σαρακατσαναίων (ἑλληνοφώνων ποιμένων) στὸ Πέτρινο βουνό, στὶς διαβάσεις ἀπὸ Ἀχρίδα πρὸς τὴ Ρέσνα, κατετρόπωσε καὶ ἔτρεψε σὲ ἐπαίσχυντη φυγὴ τὸν διαβόητο ὡς ἄνω ἀρχικομιτατζὴ Π. Τσαοὺλεφ, ποὺ μὲ τὶς συμμορίες του καὶ τὰ λεφούσια τῶν Ἀρβανιτάδων βάδιζαν νὰ καταλάβουν τὸ Μοναστήρι. Οἱ Σέρβοι εὐρεθέντες τότε πρὸ ἀτάκτων Ἀλβανῶν (οἱ ὁποῖοι μὲ τὸ νεοσύστατο κράτος των διεκδικοῦσαν ἐδάφη μέχρι καὶ τοῦ Μοναστηρίου) εἶχαν ἀποχωρήσει μὲ ὀλιγάριθμο στρατὸ ἀπὸ τὴν Ἀχρίδα τὸ Σεπτέμβριη τοῦ 1913. Ὁ Ἀλέκος Παπαϊωακεὶμ κατέφυγε στὴν Ἑλλάδα τὸ 1914. Τιμήθηκε ἐπίσημα ὡς ἕλληνας ὁπλαρχηγός, ἔτυχε καὶ γεωργικοῦ κλήρου στὴν πόλη Ἔδεσσα, ὅπου κι ἀπέθανε πρὸ ὀλίγων ἐτῶν.

Σημειωτέον ὅτι ἡ δράση τόσο τῶν ἑλληνικῶν σωμάτων κατὰ τοῦ βουλγαρισμοῦ ὅσον καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων τῆς περιφερείας Στρούγας-Ἀχρίδος δέον νὰ ἐξαρθῆ πατριωτικῶς, γιατὶ τὸ ἐπίσημο ἑλληνικὸ κομιτάτο κα-

μιὰ βοήθεια δὲν παρέσχε σ' αὐτούς. Ἡ ὅλη προσοχή του εἶχε στραφῆ γιὰ δράση ἐναντίον τῶν Βουλγάρων στὶς περιφέρειες Καστορίας καὶ Μοναστηρίου στὴ Δυτ. Μακεδονία. Ἡ περιφέρεια Ἀχρίδος ἀντέστη μὲ ἐγχώρια ἀποκλειστικὰ στοιχεῖα καὶ μὲ ὑλικὴ βεβαίως βοήθεια τοῦ Ἑλληνικοῦ Προξενείου Μοναστηρίου ὄχι τὴν πρέπουσα.

Ἡ οἰκογένεια Παπαϊωακεὶμ-Τσικάρη τῆς Στρούγας προσέφερε ἀκόμη θυσία γιὰ τὴν Ἑλλάδα τὸν ἕνα τῶν ἀδελφῶν, τὸν Ἰάκωβο. Αὐτὸς ἔπεσε ἡρωϊκὰ στὴν μάχη τοῦ Κιλκὶς τὸν Ἰούνιο τοῦ 1913 στὸν Ἑλληνοβουλγαρικὸ πόλεμο. Μὲ τὸν ἀδελφό του Συμεὼν ὁ Ἰάκωβος, φοιτητὲς κι οἱ δύο στὴν Ἀθήνα, ὁ μὲν Ἰάκωβος στὴ Νομικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου κι ὁ Συμεὼν στὸ Μετσόβιο Πολυτεχνεῖο, μὲ τὴν κήρυξη τοῦ Ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1912 κατετάγησαν ἀμέσως ἐθελοντὲς στὸν ἑλληνικὸ στρατό.

Ὁ Συμεὼν Παπαϊωακείμ, ἀφοῦ τελείωσε τὸ Μετσόβιο Πολυτεχνεῖο, διορίσθηκε πολιτικὸς μηχανικὸς σὲ δημόσια ὑπηρεσία. Ἀπέθανε ὡς συνταξιοῦχος πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐνταῦθα. Ἀπὸ τὴν οἰκογένεια Τσικάρη τῆς Στρούγας ἀναδείχθηκε στὸν ἐκπαιδευτικὸ κλάδο ὁ Ἀναστάσιος Τσικάρης. Ὡς δημοδιδάσκαλος μετεκπαιδευθεὶς στὸ Πανεπιστήμιο ἐργάσθηκε ἀξιέπαινα ὑπηρετήσας σὲ σχολεῖα τῆς πόλεως Ἐδέσσης πολλὰ χρόνια ἀπὸ τὸ ἔτος 1918.

Ἐπίσης συγγενὴς τῆς οἰκογενείας Παπαϊωακεὶμ εἶναι καὶ ὁ τέως Ἐπιθεωρητὴς Δημοτικῶν Σχολείων ἀπὸ τὴν Ἀχρίδα Ἄγγελος Γιούρτσης.

Γενικὰ ἡ οἰκογένεια Παπαϊωακεὶμ-Τσικάρη στὴ Στρούγα προσέφερε ἀνεκτίμητες ἐθνικὲς ὑπηρεσίες. Ὑπῆρξε τὸ στήριγμα καὶ τὸ παράδειγμα πατριωτισμοῦ γιὰ ὅλους τοὺς Ἕλληνες τῆς περιφερείας Στρούγας. Πρωτοστάτησε μὲ ἀπαράμιλλο θάρρος στὸν ἀγώνα γιὰ τὴν ἐπιβίωση καὶ διάσωση τῶν ὀλίγων ἑλληνικῶν ἑστιῶν στὴν περιφέρεια Στρούγας-Ἀχρίδος. Ἔργο ἀξιόλογο ὅλων τῶν Ἑλλήνων τῆς περιφερείας Στρούγας καὶ Ἀχρίδος ὑπῆρξεν ἡ διαφύλαξη καὶ ἡ διατήρηση τῆς ἑλληνικότητος ἕως τὸ 1912 τῆς ξακουσμένης Μονῆς τοῦ Ὁσίου Ναοὺμ Ἀχρίδος καὶ τῆς Μονῆς Παναγίας Καλλίστης νοτιοδυτικὰ τῆς λίμνης Ἀχρίδος[1].

1. Στὸ βιβλίο «Κῶδιξ τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς ἐκκλησίας Ἁγίου Γεωργίου Στρούγας» τοῦ βουλγάρου Ἀκαδημαϊκοῦ τοῦ Ἰνστιτούτου Ἱστορίας τῆς Ἀκαδημίας Σόφιας Ἰβὰν Σνεγκάροβ, ποὺ περιῆλθε στὰ χέρια μου καὶ δωρήθηκε στὴν Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν τελευταῖα, ἀναγράφονται στὴ σελίδα 34 τὰ ἑξῆς γιὰ τοὺς δασκάλους ποὺ χρημάτισαν στὴ Στρούγα:

«Ὁ τὸ παρὸν ἐπιτίμιον σημειῶν (δὲν σημειώνει τὸ ὀνοματεπώνυμό του), ἐχρημάτισα πρῶτος τῆς φίλης μας Πατρίδος ἑλληνικὸς διδάσκαλος. Κατὰ μαρτυρίαν τῶν πρεσβυτέρων μετ' αὐτὸν οἱ

1) Μῆλες Κοιτὰν ἐκ Στρούγας παράλυτος κατὰ τοὺς πόδας.

2) Ὁ ἐκ Μόκρας Δημήτριος πρὸ τοῦ πρώτου.

Ὁ Δρίνος ποταμὸς διαρρέει πρὸς βορρᾶν τὴν μικρὴ κοιλάδα τῆς Στρούγας σὲ μῆκος 12 περίπου χιλιομέτρων. Ἡ κοιλάδα αὐτὴ ἐκτείνεται πρὸς βορρᾶν ἕως τὰ στενὰ πρὸς Δίβραν καὶ ἀπὸ ἀνατολὰς καὶ δυτικὰ περικλείεται ἀπὸ ὑψώματα σὲ μῆκος 7-10 χιλιομέτρων. Ἀνατολικὰ εἶναι τὰ ὑψώματα Μελεσίας καὶ δυτικὰ ἡ «Κρεάστα» καὶ πλαγιὲς τῆς Γιαμπλανίτσας καὶ τοῦ Βλάχικου βουνοῦ (Μπέλιστσκο Μπάρδο). Μικροὶ παραπόταμοι τοῦ Δρίνου εἶναι ἀνατολικὰ ἡ Σατέσκα καὶ δυτικὰ Σσούμ.

Πάνω στὸ Δρίνο ὑπῆρχε, ἕως τὸν 10ον αἰώνα μ.Χ. ἡ μοναδικὴ γέφυρα γιὰ τὴν ἐπικοινωνία τῶν ἑκατέρωθεν μερῶν, παρὰ τὸ σημερινὸ χωριὸ Ντομποβγιὰν (ἀρβανίτικο), ὅπου βρισκόταν κι ὁ στρατιωτικὸς σταθμὸς διαβάσεως τῆς γεφύρας. Ὅλος ὁ κάμπος τῆς Στρούγας ἦταν βάλτος ἀδιαπέραστος. Τὴ διάβαση μέσῳ Στρούγας, ὅπως ἀναφέρουν οἱ Βυζαντινοὶ χρονογράφοι (Ἄννα Κομνηνή), ἄνοιξε ὁ βασιλιὰς Σαμουήλ, ὁ ἐπαναστάτης αὐτὸς κατὰ τῶν Βυζαντινῶν Ἀρβανιτόβλαχος, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ ἀκάματος ἱστορικὸς ἐρευνητὴς φίλτατος Σ. Ν. Λιάκος.

Δυτικὰ τῆς λίμνης βρίσκεται σήμερα τὸ χωριὸ Λύν. Ἐδῶ τοποθετοῦν μερικοὶ τὴν πόλη Ἐγχελᾶνες. Τὸ πιθανότερο ὅμως εἶναι ὅτι ἡ ἀρχαία αὐτὴ πόλη Ἐγχελᾶνες θὰ βρισκόταν βορειοδυτικὰ τῆς λίμνης, ἴσως στὴ θέση τοῦ σημερινοῦ ἀρβανίτικου χωριοῦ Γκάλιστα ἢ Γκιάλιστα, περὶ τὰ 3 χιλιόμετρα νοτιοδυτικὰ τῆς Στρούγας. Στὸ βορειοδυτικὸ αὐτὸ μέρος τῆς λίμνης (ὅπως γνωρίζω καλῶς) ὁ βυθός της εἶναι βορβορώδης κι ἐκεῖ ἀναπτύσσονται τὰ χέλια κι ὅπου ἐπὶ τουρκοκρατίας ἁλιεύονταν. Τὸ παραπάνω λοιπὸν χωριὸ λέγεται Γκιάλιστα, Ngjal στὴ λατινικὴ ὅμως, ὅπως καὶ στὴν ἀρβανίτικη εἶναι τὸ χέλι. Ἐγχελᾶνες δηλαδὴ θὰ λέγαμε καὶ τὸ χωριὸ αὐτό. (Ὅρα καὶ βιβλίο Σ. Ν. Λιάκου «Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀρμανιῶν», σελ. ια′).

Οἱ Ἐγχελᾶνες, κατὰ τὸν ἀείμνηστο καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀντων. Δ. Κεραμόπουλλο (ἀπὸ τὴ Βλάστη-Πτολεμαΐδος, στὸ βιβλίο του, Μακεδονία καὶ Μακεδόνες, 1930, σελ. 13), ἦταν πατρίδα καὶ γενέτειρα τοῦ Κάδμου, ὁ ὁποῖος τὸ 1500-1400 π.Χ. κατέβηκε στὴ Βοιωτία κι ἵδρυσε τὴν

3) Ὕστερον ὁ ἐξ Ὄκτισι χωρίου Χρῆστος.

4) Τέλος πάντων τῷ χιλιοστῷ ὀκτακοσιοστῷ τριακοστῷ ἐνάτῳ ἔτει (1839) Δεκεμβρίου περὶ τὰ τέλη ὁ ἐκ Στρούγας Δημήτριος Χρήστου Μηλαδινίδης εὗρε ἑλληνικὸν κηφῆνα ἄχρηστον ἐτόσιον (αὐτούσιον) ἄχθος ἀρούρης τὸν ἐκ Βελεγράδων (Μπερατίου) Κόνωνα Κῆτζε τοῦ ὁποίου οἱ εἰς τὴν Ἑλλάδα σπουδάζοντες μαθηταὶ ὑπερτερεῦσαν τὸν ἀριθμὸν πέντε σπουδάζοντες τοὺς Ἀσωπίους (;) (Αἰσωπείους προφανῶς) μύθους»...

Διατήρησα πιστὰ τὸ κείμενο ὅπως ἀναγράφεται στὸν παραπάνω «Κώδικα», κατάστιχο τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Στρούγας, στὸ ὁποῖο ἀναγράφονται λογαριασμοί, δωρεὲς κ.λ. ἀπὸ 1792 ἕως τὸ 1865, ἀκόμα καὶ γεγονότα πολιτικὰ στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα. Οἱ ὑπογραφὲς τῶν ἐπιτρόπων ἐξακολουθοῦσαν νὰ ἀναγράφωνται ἑλληνικὰ ἀπὸ τοὺς περισσοτέρους, ἐνῷ τὸ κείμενο συντάσσεται ἀπὸ τὸ 1865, σὲ ἁπταιστη βουλγαρικὴ γλῶσσα, ἕως καὶ τὸ 1912.

πόλη τῶν Θηβῶν. Ὅταν δὲ γέρασε γύρισε στὴ γενέτειρά του Ἐγχελᾶνες, νὰ πεθάνη καὶ νὰ ταφῆ ἐκεῖ (ὅρα καὶ ἀνωτέρω βιβλίο Σ. Ν. Λιάκου).

Ὁ καθηγητὴς Ἀντ. Κεραμόπουλλος στὴ σελ. 13 τοῦ ὡς ἄνω βιβλίου του (Μακεδονία καὶ Μακεδόνες) γράφει:

«...Ἄλλος λαὸς φαίνεται εἶναι οἱ Ἐγχελεῖς ἢ Ἐγχελᾶνες... οἵτινες ἐξετείνοντο καὶ περὶ τὴν Ἀχρίδα, ὅπου ἐπεκράτησαν οἱ Δασσαρῆται... Πόλις ἔχουσα τὸ ὄνομα Λυχνιδὸς... ἦτο κτῖσμα τοῦ Κάδμου... Πόλις Ἐγχελᾶνες ὑπῆρχε παρὰ τὸ χωρίον Λύν...».

Συμπεραίνεται ἔτσι ὅτι ἡ λιμνολεκάνη Ἀχρίδος-Στρούγας ὑπῆρξε λίκνο ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἀκόμη κατὰ τὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ εἶχεν ἀκμαῖο ἑλληνικὸ πληθυσμό, πρὸ τῆς καθόδου τῶν Σλάβων στὴ Μακεδονία.

Ἀναφέρεται ὅτι στὸ βορεινὸ μέρος τῆς κοιλάδας τῆς Στρούγας ὑπῆρχε καὶ οἰκισμὸς μὲ τὸ ὄνομα Πάτραι, ἀποικία ἢ μητρόπολη ἴσως εἶναι οἱ σημερινὲς Πάτραι τῆς Πελοποννήσου.

Ὁ καθηγητὴς Ἀντ. Κεραμόπουλλος γράφει στὸ ἴδιο βιβλίο του (Μακεδονία καὶ Μακεδόνες) καὶ γιὰ τὰ ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα τῆς περιοχῆς Ἀχρίδας.

Παρὰ τὸ χωρίον Τρεμπένιστα, βορείως καὶ σὲ ἀπόσταση 3 ½ χιλιομέτρων ἀπὸ τὴ λίμνη τῆς Ἀχρίδος βρέθηκαν ἑπτὰ τάφοι σπουδαιοτάτου ἀρχαιολογικοῦ περιεχομένου. Οἱ ἑπτὰ αὐτοὶ τάφοι βρέθηκαν κατὰ τὴν κατασκευὴ σιδηροδρομικῆς γραμμῆς ἀπὸ Ἀχρίδα πρὸς Κίτσεβο καὶ Σκόπια ἀπὸ τὰ βουλγαρικὰ στρατεύματα, τὰ ὁποῖα πολεμοῦσαν ἐναντίον τῶν τότε συμμάχων Ἄγγλων, Γάλλων καὶ Ἰταλῶν νοτίως τῆς λίμνης κατὰ τὸ 1916-1918. (Γιὰ τὴν κατασκευὴ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Ἀχρίδας-Σκοπίων εἶχαν ἀπαχθῆ ἀπὸ τοὺς κατακτητὲς Βουλγάρους τῆς Ἀνατολ. Μακεδονίας βιαίως νέοι ἔφηβοι ἀπ' ἐκεῖ, ἰδίως τῆς περιφερείας Δράμας. Τὸ ἄνθος αὐτὸ τῶν Ἑλλήνων θυσιάσθηκε τότε ἀπὸ τοὺς προαιωνίους ἐχθροὺς τῆς Ἑλλάδος. Πειναλέοι, γυμνητεύοντες βρῆκαν σκληρὰ τὸ θάνατο ἐκεῖ πολλὰ ἀπ' αὐτὰ τὰ ἑλληνόπουλα...).

Ὁ πλοῦτος αὐτῶν τῶν σπουδαίων εὑρημάτων μεταφέρθηκε στὸ Μουσεῖο τῆς Σόφιας, ὅπου φυλάγεται καὶ σήμερα.

Πρὸ τῆς εὑρέσεως τῶν 7 αὐτῶν τάφων, μέρος των ἐσυλήθη ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν γειτονικῶν χωριῶν, ἰδίως τὰ χρυσᾶ ἀντικείμενα. Μερικὰ ἀπ' αὐτὰ εἶδα τὸ 1920 στὰ χέρια τῶν χωρικῶν ἀπὸ τὰ ὡς ἄνω χωριά.

Στὸ βιβλίο τοῦ καθηγητοῦ Ἀντ. Κεραμοπούλλου ἀναφέρεται ἐπίσης ὅτι «ἀναμφισβητήτως πρόκειται περὶ ἡγεμονικῶν τάφων νεκρῶν πεσόντων ἐν πολέμῳ τὸ 520 π.Χ., ὅτε ἐβασίλευεν ἐν Μακεδονίᾳ ὁ Ἀμύντας ὁ Α', πατὴρ τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Α'... ὁ πλοῦτος τῶν ἑπτὰ τάφων ἐξῆλθεν ἐκ τῶν ἀνακτόρων τῶν Αἰγῶν... Ἴσως τινὲς ἦσαν μέλη τοῦ βασιλεύοντος ἐν Αἰγαῖς οἴκου... ἴσως ὑποτελεῖς ἡγεμόνες... Πάντως τὸ ἀπαραβίαστον τῶν

πλουσίων τάφων εἶναι τεκμήριον, ὅτι τοὐλάχιστον ἀπὸ τῆς ὀρύξεως αὐτῶν καθ' ὅλους τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, μέχρις ὅτου ἐλησμονήθησαν, ἡ χώρα ἦτο ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τῶν Μακεδόνων... τὸ κατώτατον δηλ. σύνορον τοῦ μεγάλου Μακεδονικοῦ Κράτους».

Μετὰ τὸν πρῶτο Παγκόσμιο πόλεμο, ἡ ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία τοῦ τότε Βασιλείου τῶν Σέρβων, Κροατῶν καὶ Σλοβένων ἐνήργησε ἄλλες ἀνασκαφές, κοντὰ πάλι στὸ χωριὸ Τρεμπένιστα (1925-1930). Σ' αὐτὲς ἀποκαλύφθηκαν ἄλλοι πέντε τάφοι μὲ σπουδαῖα ἐπίσης εὑρήματα, τὰ ὁποῖα φυλάγονται στὸ Μουσεῖο Βελιγραδίου[1].

Τόσο οἱ Βούλγαροι ὅσο κι οἱ Σέρβοι ἀρχαιολόγοι ἰσχυρίσθηκαν, ὅτι τὰ ἀποκαλυφθέντα στοὺς δώδεκα αὐτοὺς τάφους ἀρχαιολογικὰ κειμήλια ἀνῆκαν σὲ φυλάρχους Ἰλλυριούς, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ληστέψει αὐτὰ ἀπὸ τὸ Μαντεῖο τῶν Δελφῶν. Ἀλλὰ ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς Ἀντ. Κεραμόπουλλος, σὲ διάλεξη ποὺ ἔδωσε στὴ Φλώρινα τὸ 1937, στὴν ὁποία παρέστην κι ἐγώ, ἀπέδειξε μὲ ἐπιστημονικὰ καὶ ἱστορικὰ ἐπιχειρήματα ὅτι τὰ εὑρήματα τῶν δώδεκα τάφων τῆς Τρεμπένιστας καμιὰ σχέση δὲν ἔχουν μὲ τὰ τοῦ Μαντείου τῶν Δελφῶν καὶ ὅτι εἶναι γνήσια προϊόντα τῶν ἀνακτόρων τῶν Αἰγῶν (Ἐδέσσης).

Ἀκόμη λέγει ὁ Ἀν. Κεραμόπουλλος στὸ παραπάνω ἀναφερόμενο βιβλίο του (σελ. 17), ὅτι οἱ Ρωμαῖοι παρέλαβον τὰ πατροπαράδοτα σύνορα τοῦ βασιλέως Περσέως καὶ ὅτι, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Πολύβιος, ὁ Πυλὼν Λυχνιδοῦ (τὸ σημερινὸ Κιάφα-Θὰν) χωρίζει τὴν Ἰλλυρία ἀπὸ τὴ Μακεδονία.

Ἡ λιμνολεκάνη λοιπὸν τῆς Ἀχρίδας ἀποτελοῦσε τὸ ἀκμαῖο βορειοδυτικὸ τμῆμα τῆς Μακεδονίας, ὅπου ἔζησε κι ἤκμασε ἀπὸ ἀρχαιοτάτους χρόνους ἑλληνικὸς πληθυσμός.

Ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως γνωρίζω ὅτι πλησίον τοῦ χωριοῦ Κοροσίστε, στὴν τοποθεσία λεγομένη «Ζαπίν», λίγο βορειοδυτικὰ τῆς Τρεμπένιστας, τὸ 1906 Ἀρβανίτης γεωργὸς στὸ χωράφι του βρῆκε ἄγαλμα μαρμάρινο παριστάνον κόρη, πολὺ ὡραῖο καὶ σὲ καλὴ κατάσταση. Στὸ βάθρο του εἶχε

1. Ὅπως μαθαίνω θετικά, παρὰ τὴν Τ ρ ε μ π έ ν ι σ τ α ἤρχισαν πρὸ ὀλίγου καιροῦ (1971-72) νέες ἀνασκαφὲς ἀπὸ τὴν ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία Γιουγκοσλαβίας. Ἔχουν ἀποκαλυφθῆ ἐρείπια οἰκισμοῦ τοῦ ὁποίου τὸ δάπεδο στὰ κτήριά του εἶναι μωσαϊκὸ σὲ ἀρίστη κατάσταση, κατὰ διαβεβαίωση συγγενοῦς μου ὁ ὁποῖος τὸ ἐπεσκέφθη πρὸ ὀλίγων μηνῶν (1972). Εὑρήματα (ἀγάλματα κ.λ.) δὲν ἐπιδεικνύονται στοὺς ἐπισκέπτες· φυλάσσονται σὲ ἰδιαίτερο κτήριο.

Δικαιοῦται, ὑποθέτω, στὸ συμπέρασμα στὸ ὁποῖο καταλήγει ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς Ἀντώνιος Κεραμόπουλλος, ὅταν, ὅπως ἀναφέρω καὶ παραπάνω, γράφη στὸ βιβλίο του «Μακεδονία καὶ Μακεδόνες» (1930, σελ. 16-17): «Πάντως τὸ ἀπαραβίαστον τῶν πλουσίων τάφων εἶναι τεκμήριον... ἡ χώρα ἦτο ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τῶν Μακεδόνων... τὸ κατώτατον δηλ. σύνορον τοῦ μεγάλου Μακεδονικοῦ Κράτους».

ἐπιγραφὴ ἑλληνική. Τὸ ἄγαλμα αὐτό, γιὰ νὰ μὴ καταστραφῆ, παρέλαβε ὁ πατέρας μου, ὁ ὁποῖος ἦτο ἔμπορος στὸ χωριὸ Κοροσίστε. Τὴν ἐπιγραφὴ διέσωζεν ὁ πατέρας μου στὰ ἀπομνημονεύματά του. Τὸ ἄγαλμα αὐτό, μαζὶ μὲ ἄλλες μαρμάρινες πλάκες, μόλις ἔμαθε τὴν ἀνακάλυψή τους, παρέλαβε αὐτοπροσώπως ὁ καϊμακάμης (πολιτικὸς διοικητὴς) Ἀχρίδας. Οἱ ἐπιγραφές, τόσο στὸ βάθρο τοῦ ἀγάλματος ὅσο στὶς πλάκες, ἦσαν μὲ κεφαλαῖα γράμματα, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν διεσώθησαν.

Κοντὰ ἐπίσης ἀπὸ τὸ χωριὸ Κοροσίστε - Δολογικόσδα, ὑπῆρχε νεκροταφεῖο παλιᾶς ἐποχῆς, γιατὶ οἱ Ἀρβανίτες γεωργοὶ τῶν γύρω χωριῶν ἀνεκάλυπταν ὀργώνοντας νομίσματα ἀρχαῖα καὶ βυζαντινῆς ἐποχῆς, τὰ λεγόμενα κωνσταντινάτα.

Στὸ βορεινὸ μέρος τῆς Κάτω Μπεάλας (Κάμπου), σὲ ἀπόσταση 3 χιλιομέτρων ἀπ' αὐτή, βρίσκεται σήμερα τὸ χωριὸ Ὀκτὴς (ἀρβανίτικο). Ὁλόγυρα ἀπὸ τὸ χωριὸ ὑπῆρχαν παλιὰ ἐρείπια ἐκκλησιῶν. Ἡ παράδοση ἀνέφερε ὅτι ἐκεῖ ἦσαν ὀκτὼ ἐκκλησιές. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ χωριὸ λεγόταν «Ὀκτὼ Ἐκκλησίαι» (Ὀκτωκλὴς τὸ ἔλεγαν οἱ Ἀρβανίτες, σήμερα μετέπεσε σὲ Ὀκτήσι).

Κοντὰ στὸ χωριὸ αὐτὸ τὸ ἔτος 1917 γεωργός, ὀργώνοντας τὸ χωράφι του, ἔπεσε μὲ τὰ βόδια καὶ τὸ ἀλέτρι του σὲ ὑπόγεια ἐκκλησία βυζαντινοῦ ρυθμοῦ, σημαντικῶν διαστάσεων. Τὸ δάπεδο τῆς ἐκκλησίας καὶ οἱ εἰκόνες ἦσαν μωσαϊκὰ σὲ πολὺ καλὴ κατάσταση. Ἡ ἐκκλησία αὐτὴ ἐφέρετο ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Πάνω σ' αὐτὴ τὸ 1920 ὁ τότε βασιλιὰς τῶν Σέρβων, Κροατῶν καὶ Σλοβένων Ἀλέξανδρος ἀνήγειρε ἐκκλησία ἄλλη μὲ δική του δαπάνη. Τὴν ἐπισκέφθηκα κατὰ τὰ ἔτη 1927 καὶ 1936.

Τὰ περισσότερα χωριὰ ἀπὸ Κιάφα-Θὰν (Λὺν) ἕως τὴν Τρεμπένιστα, ὁπόθεν ἀρχικὰ περνοῦσε ἡ Ἐγνατία ὁδός, εἶναι ἀρβανίτικα (μουσουλμανικά).

Πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ τῆς λιμνολεκάνης Ἀχρίδας εἶναι ἡ ὀρεινὴ περιφέρεια Κοτζατζήκ. Ἀνάμεσα τῶν πρὸς βορρᾶν διακλαδώσεων τοῦ ὄρους Γιαμπλανίτσα καὶ τοῦ χαμηλοτέρου βουνοῦ Καρὰ-Ὀρμὰν ἡ Στόγκοβα Πλάνινα βρίσκεται ἡ μικρὴ αὐτὴ περιφέρεια. Τὰ δυὸ παραπάνω παράλληλα βουνὰ διασχίζονται ἀπὸ τὸν ποταμὸ Μαῦρο Δρίνο πρὸς βορρᾶν κι ἔτσι σχηματίζονται στενά, ποὺ καταλήγουν ὀλίγο πρὸ τῆς πόλεως Κ. Δίβρας. Ἀπὸ τὰ στενὰ αὐτὰ περνᾶ κι ὁ δημόσιος δρόμος, ποὺ ἕως τὸ ἔτος 1908 ἦτο ἁπλῶς βατός, κατὰ τὰ ἔτη ὅμως 1908-1911 ἀνοίχτηκε ἀπὸ ἐργατικὰ τάγματα αἰχμαλώτων στρατιωτῶν ἀφοσιωμένων στὸ σουλτάνο Ἀβδοὺλ Χαμήτ. Οἱ κάτοικοι τοῦ Κοτζατζήκ, κτηνοτρόφοι, ἀρειμάνιοι τὸ ἀνάστημα, εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀλβανόφωνοι.

Ἐπίσης πρὸς τὰ ἀνατολικὰ τοῦ Κοτζατζήκ, ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ βουνὰ Καρὰ-Ὀρμὰν καὶ Πρόστρανσκο καὶ βορειοανατολικὰ τῆς λιμνολεκάνης

Ἀχρίδος εἶναι ὀρεινὴ μᾶλλον περιοχὴ μὲ διάβαση (ὁδικὴ-σιδηροδρομικὴ) στὸ μέσο ἀπὸ Ἀχρίδα πρὸς Κίτσεβο καὶ Σκόπια, ἡ Δέβριτσα, Ντέμπαρτσα τὴ λέγαμε. Αὐτὴ κατοικεῖται ἀπὸ σλαβόφωνο πληθυσμό, ὁ ὁποῖος ἔχει χαρακτηριστικὰ προσώπου διαφορετικὰ ἀπὸ τὴ σλαβικὴ φυλὴ κι ὑψηλὸ ἀνάστημα. Τοὺς κατοίκους τῶν δύο αὐτῶν περιοχῶν ἀποκαλούσαμε Σιόπηδες.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΤΟΠΑΛΗΣ

RÉSUMÉ

Anastase Topalis, Les villages Haut et Bas Beala de la région Strouga-Achrid.

L'article, se référe à Haut Beala, village grecovalaque de la Macédoine nord-ouest, appartenant aujourd'hui en Yougoslavie et ayant tombé en décadence.

L'auteur, qui est né à ce village et qui fut s'expatrié jeune, a visité son pays natale en 1964, décrit son enfance à son village vers le début de notre siècle. Alors, il relate de l'environnement, de la fondation, du climat, de la végétation, de la faune et de la population du village Haut Beala. Ensuite, nous nous renseignons sur les occupations, l'habillement, la situation économique, la langue, la vie religieuse, l'instruction, les mœurs et coutumes, l'administration, les manifestations, l'alimentation et la sûreté des habitants.

D'ailleurs, l'auteur contient à son article quelques chansons en langue valaque et des renseignements considérables sur le village Bas Beala. Au terme de son article l'auteur donne quelques informations, tant géographiques qu'historiques, sur la région Stouga-Achrid.